

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI**

**ENDÜLÜS DÖNEMİNDE ŞEHİRLER HAKKINDA
YAZILAN MERSİYELER**

ZAHRAA MAWALDI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET TASA**

KONYA-2020

KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTITÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZAHRAA MAWALDI		
	Numarası	16810601040		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	Endülüs Döneminde Şehirler Hakkında Yazılan Mersiyeler			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ZAHRAA MAWALDI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZAHRAA MAWALDI		
	Numarası	16810601040		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Tezin Adı	Endülüs Döneminde Şehirler Hakkında Yazılan Mersiyeler			

Çalışmam, önemli bir zaman dilimi olan Endülüs döneminde şehir mersiyeleri amacına yönelik olacaktır. Bu amaç Endülüs döneminde en önemli şiir amaçlarından biridir. Zira bu amaç, siyasi hareketleri iyi tespit etmekte, olayların iç yüzünden hüküm çıkararak ve gidişatlarını belirleyerek gözlemlemektedir.

Tezim bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş, Endülüs'ün coğrafi konumu, öne çıktığı kimi güzellik ve özelliklerine ışık tutan bir genel bakıştan ibarettir. Sonrasında Endülüs dönemindeki siyasi, sosyal ve fikri durumun çerçevesi verilmiştir.

Birinci bölümde, risa/mersiye kavramının lügat ve ıstılahi anlamları açıklandı. Sonra eski medeniyetlerden Endülüs dönemine kadar Arap şiirinin tarihi çağları boyunca mersiye şiirinin gelişimini incelemeye geçtim.

İkinci bölümde, şehir mersiyesi kavramı açıklandı. Sonra bu terimin özellikle Endülüs dönemindeki aldığı anlam incelendi. Daha sonra da bütün Endülüs dönemlerine ait şehir mersiyesi örneklerini temsil eden şiir örnekleri verildi.

Şehir mersiyeleri ile ilgili çalışmam, önce kayıp Endülüs adını, bazı özellikleri ve güzellikleriyle tanımlamaya dayanıyordu. Sonra Endülüs şehirlerinin nasıl düşüp elden çıktığını anlattım. Daha sonra da şairlerin bu şehir mersiyelerinden örnekler verdim. Bu mersiyeleri vermeden önce de bunları söyleyen şairlerin birçoğunu tanıttım.

Anahtar Kelimeler: Endülüs, şehir, mersiye, şiir

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ZAHRAA MAWALDI		
	Student Number	16810601040		
	Department	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagati		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	Elegies Written about the Cities in the Andalusian Era			

The purpose of my study will be based on a crucial poetic purpose in a very important period: the lamentation of cities in the Andalusian Era, which kept pace with the movement of political rhythm, observing its events, inferring inner feelings and establishing its directions. The introduction of the study is an overview of Andalusia through which I have shown its geographical location, its merits and drawbacks, and presented its political, social and intellectual status. As regards the first section, I elucidated the concept of lamentation in its linguistic and idiomatic sense, and then moved to study its development through the historical eras of the Arabic poetry, from the ancient civilizations to the Andalusian Era. In the second section, after having explained the lamentation concept, I studied it during the Andalusian Era. Then I presented poetic instances which represent lamentation throughout the Andalusian epochs. In addition to making people aware of the name of the lost city, its descriptions and advantages, I mentioned how it fell and was lost. Likewise, I showed examples of the lamentation poets of that city. As for the third and final sections, they were concerned with the artistic study of the lamentation poets, through which I dealt with the structure of the Andalusian elegy, in addition to studying its language, style and explaining their influence on the poem. This was followed by studying its rhetoric, mentioning its significance, and, finally, mentioning the types of poetry used and some elegy characteristics.

Keywords: Andalusia, city, elegy, poetry

İÇİNDEKİLER

TRANSKRİPSİYON	IV
KISALTMALAR.....	V
ÖN SÖZ	VI

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Önemi.....	1
3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2
4. Coğrafi Konum, İyilik ve Meziyetlerin Zikredilmesi	3
5. Endülüs Kelimesi ve Anlamı.....	5
6. Siyasi durum.....	5
7. Sosyal Durum	13
8. Fikri ve Edebi Durum	15

BİRİNCİ BÖLÜM

MERSİYE KAVRAMI VE TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GELİŞİMİ

1. Mersiye Kavramı Ve Tarihi Süreç İçerisinde Gelişimi	22
1.1. Sözlük Anlamı	22
1.2. Mersiye'nin İstılahi Anlamı	23
1.3. Mersiye'nin Asırlar Boyu Gelişimi	24
1.3.1. Eski Uygarlıklarda Mersiye.....	24
1.3.2. Cahiliye Çağında Mersiye	30
1.3.3. İslami Dönemde Mersiye.....	38

1.3.4. Emevî Döneminde Mersiye	45
1.3.5. Abbasi Döneminde Mersiye	52
1.3.6. Endülüs Döneminde Mersiye	60

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE ŞEHİRLER İÇİN YAZILAN MERSİYELER

2. Endülüs'te Şehirler İçin Yazılan Mersiyeler	67
2.1. Endülüste Şehir Mersiyesi Kavramı	67
2.2. Endülüs Şiirinde Dönemlere Göre Şehir Mersiyelerini Yansıtan Örnekler	70
2.2.1. Berberî Fitnessi Dönemi.....	70
2.2.2. Mulûku't-Ṭavâif (Ṭavâif-i Mulûk) Dönemi	77
2.2.3. Murâbıtlar Dönemi.....	92
2.2.4. Muvaḥḥidler Dönemi	101
2.2.5. Gırnata Sultanlığı	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEHİR MERSİYESİNİN SANATSAL İNCELENMESİ

3. Şehir Mersiyesinin Sanatsal İncelenmesi	125
3.1. Kasidenin Yapısı	125
3.1.1. Kasidenin Mukaddimesi	125
3.1.1.1. Göç Kalıntıları Mukaddimesi.....	125
3.1.1.2. Gazel Mukaddimesi	126
3.1.2. Mukaddimesiz Doğrudan Kasidenin Konusuna Giriş	127
3.1.3. Hikmet Mukaddimesi	128

3.1.4. Geçiş/İntikal ve Çıkış.....	130
3.1.5. Kasidenin Sonucu/Hatimesi	131
3.2. Dil ve Üslup.....	134
3.2.1. Lafızlar.....	134
3.2.2. Cümle Yapısı Üslupları	139
3.2.2.1. Şehir Mersiyesinde Haberi Üslup	139
3.2.2.2. Şehir Mersiyesinde İnşai Üslup	143
3.3. Belagat	147
3.3.1. Beyani Tasvir	147
3.3.1.1. Teşbih.....	148
3.3.1.2. Mecaz.....	151
3.3.1.2.1. Mecaz-ı Mürsel	151
3.3.1.2.2. İstiare	152
3.3.1.3. Kinâye.....	154
3.3.1.4. Bedî' Sanatı	155
3.3.1.4.1. Tıbak	156
3.3.1.4.2. Cinas	158
3.4. Aruz ve Kafiyeler.....	160
3.4.1. Kullanılan Şiir Bahirleri	160
3.4.2. Kafiye'nin Özellikleri	161
SONUÇ	165
KAYNAKÇA.....	167

TRANSKRİPSİYON

اَ	: a, e	أ	: u
اِ	: ı, i	آ	: â
أُو	: û	حِي	: î
ء	: ’	ب	: B, b
ت	: T, t	ث	: <u>S</u> , <u>s</u>
ج	: C, c	ح	: H, h
خ	: <u>H</u> , <u>h</u>	د	: D, d
ذ	: <u>Z</u> , <u>z</u>	ر	: R, r
ز	: Z, z	س	: S, s
ش	: Ş, ş	ص	: Ş, ş
ض	: D, d	ط	: T, t
ظ	: Z, z	ع	: ’
غ	: Ğ, ğ	ف	: F, f
ق	: K, k	ك	: K, k
ل	: L, l	م	: M, m
ن	: N, n	و	: V, v
ه	: H, h	ي	: Y, y

Not: Yukarıda verilen transkripsiyon alfabesi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için gerekli durumlarda da bazı kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. Türkçede sık kullanılan özel isimlere transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler "*Hüseyin, Ali... vb.*" şeklinde Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır. Tamlama olan ya da bileşik isimlerde Arapça okunış esas alınmış, ancak kolaylıkla okunabilmesi için tamlamalar kesme işaretiyle ayrılmadan, "*Muhyi'd-dîn*" veya "*Nûru'd-dîn*" yerine, doğrudan "*Muhyiddîn*" ya da "*Nûruddîn*" şeklinde verilmiştir. Harf-i tariflerin yazımında "el- ..." şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usûl gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, "*et-Tilimsânî*" şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

b.	:Bin
bkz.	:Bakınız
bs.	:Baskı
çev.	:Çeviren
Hz.	:Hazret-i
ö.	:ölüm tarihi
s.	:Sayfa
thk.	:Tahkik eden
tkd.	:Takdim
ty.	:Tarih yok
vd.	:Ve devamı

ÖN SÖZ

Endülüs... Her bir harfi bize geçmiş ecdadından, eski ışıltılı medeniyetinden, önceki izzetinden çok şey anlatan bir kelime... Bu kelime kulaklarımızda yankılanırken kalplerimizdeki bu yitirilmiş Firdevs cenneti için hüzün, elem ve üzüntü yaralarını deşer.

Endülüs, bölgede Avrupa devletlerinin sefalet, cehalet, fakirlik, zulüm ve savaşların ağırlığı altında yaşadığı bir dönemde bilimsel, teknik, sosyal ve ekonomik yaşamın her alanında gelişme ve ilerlemenin sembolü olmuştu.

Belki de hepimiz insan için, yetişip büyüdüğü, mahsullerinden beslendiği, anılarını orada yaşadığı toprak ve vatanından daha sevimli ve daha yakın bir şey olmadığını anlıyoruz.

Şiir, vicdanın ve insanın vicdan vasıtasıyla duyduğu his, duygu ve düşüncelerini ifade edebileceği seslerin tercümanıdır. Şiirsel mersiye sanatının insan ruhuyla en çok ilgili, bu duyguları iletebilecek olan ve insanın hissettiği sıkıntıyı, acıyı açıklayan en önemli ve etkili şiirsel sanatlardan biri olduğunda şüphe yoktur. Gönüllerindeki vatan sevgisi ve kıymetini bilmelerinden dolayı şairler ondaki mutlu geçmişlerine ve güzel hatıralarına ağlayarak mersiyeler düzdüler. Bu şiirlerini, ellerinden alınan şehirleri geri almada bir teşvik ve harekete geçirme aracı olarak kullandılar.

Bu araştırmada, mersiye aracılığıyla bu büyük ülkenin tarih ve medeniyeti hakkında bilgi edinmek, ışık saçan şehirlerini birlikte görmek, acı ve hüzünle birbiri ardınca düşüşlerine şahit olmak için kayıp Endülüs'e bir yolculuk yapılacaktır. Bu acı gerçeğe götüren sebepler öğrenilecek, şairlerin bu yitirilen şehirlerle ilgili his ve duygu dolu mersiyeleri gözlemlenecektir. Son olarak da bu mersiyeler mana, şekil, üslup ve belagat bakımından incelenecektir.

Bu bağlamda araştırma sırasında rehberlik ve tavsiyeleriyle bana yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Muhammet TASA'ya teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Girişte çalışmanın konusunu, önemini, hedefini ve çalışmadaki araştırma yöntemini arz edeceğiz. Daha sonra Endülüs'e kısa bir giriş yapacağız.

1. Araştırmanın Konusu

Çalışmam, önemli bir zaman dilimi olan Endülüs döneminde şehir mersiyeleri amacına yönelik olacaktır. Bu amaç Endülüs döneminde en önemli şiir amaçlarından. Zira bu amaç, siyasi hareketleri iyi tespit etmekte, olayların iç yüzünden hüküm çıkararak ve gidişatlarını belirleyerek gözlemlemektedir.

2. Araştırmanın Önemi

Çalışmanın önemi birkaç önemli noktada ortaya çıkmaktadır. Özetlenecek olursa:

a. Şiirsel sanatlardan mersiye'nin amacı daha çok insanın iç duygularıyla ilgili olduğundan onun duygu ve hisleriyle irtibatlıdır. Bu sanat doğuda ortaya çıkıp gelişmiştir. Bununla birlikte bu dönemde Müslüman toplumların başına gelen trajedi ve felaketlerin çokluğundan dolayı farklı bir karaktere bürünmüştür.

Bu nedenle Endülüs şairleri bu mefhumu geliştirerek onları kendi duygu dünyalarıyla bezeyip yeni bir tür olan "Şehir Mersiyesi" türünü oluşturmuşlardır. Artık Endülüslüler onu sözü özgün olarak söyleyip iyi bir formatla buluşturdıkları şiirin bir bölümü, başlı başına bir tür olarak kullanmışlardır.

Bununla birlikte bu tür konular hakkında çok az araştırma vardır. Araştırmaların çoğu sadece tabiat vasfı ve gazel gibi diğer amaçlara odaklıdır. Buradan çalışmamız şehir mersiyeleri konusunun önemine gelecek olursak, şehir mersiyesi Endülüs şiirindeki özgünlüğün bir nişanesidir.

b. Endülüs'te olanlar iktidar mücadelesi, fikir farklılığı, bazı yöneticilerin zayıflığı, lükste boğulmaları, küçük düşürülmeleri ve bazılarının İspanyol düşmanına

sadakatlerinden kaynaklanmaktadır. Şehir mersiyesi konusunun önemi buradan gelmektedir. Dünyada bazı milletlerin yaşadığı duruma bakanlar -bu araştırmada bizim de değineceğimiz gibi- sonucu tüm ülkenin kaybı olacak olan benzer tarihsel dönemleri hatırlayacaklardır. Belki de mersiyeleri ve hangi felaketler için söylendiğini bilmek, bunlara karşı en açık uyarı yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim tarih tekerrürden ibarettir.

c. Şehir mersiyeleri vatanını ve Arap İslam medeniyetini kaybetmekten ve parçalamaktan korumaya çalışan bir milletin mücadele ve mücahedesini temsil eder. Bu nedenle o salt bir kişisel hayal deneyimi değildir, bilakis duygu, tepki ve fikirlerini ifade eden bir milletin vicdanını temsil eder. Yani toplu bir deneyimi gözlemler.

d. Endülüs'teki mersiye düşüncesi, İslam medeniyetimizin bir parçasıdır. Bu yüzden bu özgün yeni türü incelemek için çabalanmalıdır.

3. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Endülüs edebiyatı geniş bir araştırma alanıdır, ürünü de büyük bir mirastır. Bu çalışma, bu edebi miras üzerine, özellikle şehir mersiyesi alanında yazılmış araştırmaları zenginleştirme çabasıdır. Şehir mersiyelerini araştırmanın amacı, bir acı ve üzüntü atmosferi yaymak ve yaraları tekrar deşelemek değil, bilakis herhangi bir halkın yaşadığı deneyim ve sıkıntıları ortaya koymaktır. Böylece olaylardan dersler ve ibretler alınır ve kendimizden kaynaklanan hata ve sürçmelerden istifade cihetine gidilir ve böylece tüm bunların neticesinde düzeltme ve değişime başlanır.

Bunun için bu çalışmada şairlerin Endülüs şehri mersiyeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Tepkileri, söyledikleri, duyguları, dilleri, üslupları incelenmiştir. Mersiyelerinin dış dünyada tesiri görülmüş ve bunların kaybedilen şehirlerin geri alınmasında gayretleri harekete geçirip teşvik rolü oynayıp oynamadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Biz bu çalışma ile özellikle Endülüs döneminde bu şiirsel amacın yankılarının netliğini anlamak ve bununla onu meydana getiren en önemli tecrübe ve olayları bilmek istiyoruz.

Çalışmanın yöntemi ise nitel araştırma yöntemleri kapsamına girmektedir. İlk olarak bütüncül bir yaklaşımla belirlenen çalışmanın konusu ile ilgili yazılı doküman ve belgeler elde edilerek analiz edilmiştir. Toplanan detaylı ve tanımlayıcı bu bilgilere dayanarak tümevarım yöntemi uygulanmaya çalışılmıştır.

Toplanan doküman ve belgeler ışığında çalışmaya alınan bilgiler, aslına uygun bir şekilde, birkaç diğer bilgiyle ilişkilendirilerek veya gerekli durumlarda betimsel ve içerik analiziyle yorumlanarak alınmıştır.

4. Coğrafi Konum, İyilik ve Meziyetlerin Zikredilmesi

Endülüs önemli coğrafi konumuyla öne çıkar. Coğrafya âlimi İbnu'l-Hımyerî'nin Endülüs'ün coğrafi konumunu şöyle tarif eder: “Endülüs, toprakları üç tarafından denizlerle çevrili üçgen şeklinde bir ülkedir. Güneyini Doğu Akdeniz havzası, alt iki tarafını Atlas Okyanusu, kuzeyini de Akdeniz çevreler.”¹

Endülüs meziyet ve güzellikleri konuşulacak olursa söylenecek çok şey vardır. Yazarlar, bilim adamları, edebiyatçılar ve şairler bu ülkeyi çok anlattılar.

el-Mağkarî et-Tilimsânî *Nefhu't-Tîb* adlı eserinde bu satırların Endülüs'ü açıklamaya yetmeyeceğini şöyle ifade eder: “Endülüsün iyiliklerini anlatmaya cümleler yetmez, oradaki gelişmeler çok hızlıdır, onunla kimse rekabet yapamaz, batı ve doğudaki en ileri ülkedir.”²

Görüldüğü üzere el-Mağkarî bu bereketli Endülüs toprakları hakkında söylenenlerden çok şey zikretmiştir.

¹ Muhammed b. Abdillâh el-Hımyerî, *Sıfatu Cezîreti'l-Endelus (er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, thk. İhsân 'Abbâs, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 2. bs., 1984, s. 32-33.

² Ahmed b. Muhammed el-Mağkarî et-Tilimsânî, *Nefhu't-Tîb min Ğuşni'l-Endelusî'r-Ra'îb*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, 1968, I, 125.

el-Mağğarî, Vezir Lisanuddin b. Hatîb'in Endülüs'ü vasfederken söylediklerini şöyle nakleder:

“Allah, Endülüs’e bol gelir ve çok su, lezzetli yiyecekleri, en güzel hayvanları, en tatlı meyveleri vermiştir. Endülüs’ün suyu bol, bayındırlığı güzel, elbisesi kaliteli, silahı çok, havası sağlıklıdır. İnsanları beyaz tenli, beyinleri saf, yaptıkları kabullenilebilir, huyları iyi, anlayışları derindir. Başka ülkelerde olmayan her şey burada vardır”³

Endülüs, şairlerin şiirlerinde önemli bir yer tutmuştur. Şairler onu çokça övüp beğenilerini ifade etmişlerdir. Bunlardan şair İbn Sefer el-Murînî Endülüs’ü anlatırken şöyle der:⁴ (Basît)

۱	فِي أَرْضِ أَنْدَلُسٍ تُلْتَدُ نَعْمَاءُ	وَلَا يُفَارِقُ فِيهَا الْقَلْبَ سَرَاءُ
۵	أَنْهَارُهَا فِضَّةٌ، وَالْمَسْكُ تُرْتُّهَا	وَالْحَزْرُ رَوْضَتُهَا وَالذُّرُّ حَصْبَاءُ
۶	وَاللِّهْوَاءُ بِهَا لُطْفٌ يَرِقُّ بِهِ	مَنْ لَا يَرِقُّ وَتَبْدُو مِنْهُ أَهْوَاءُ
۱۳	فِيهَا خَلَعْتُ عِدَارِي مَايَهَا عَوْضُ	فَهِيَ الْرِيَاضُ وَكُلُّ الْأَرْضِ صَحْرَاءُ

“1 Endülüs topraklarında nimetler güzel ve kalpten ayrılmayan sevinç devamlıdır.

5 Onun nehirleri gümüş gibi, toprakları misk gibi, yeşil arazileri de ipek gibi, çakıl taşları da inci gibidir.

6 Havasına gelince durudur, orada tabiatı sert olan yumuşar, hali değişir, aşk ve sevgisini Endülüs’e gösterir.

13 Utanmayı bıraktım, Endülüs’e sınıksız sarılmada insanların kınamasından korkmadım, bana onun dışında bir alternatif yok, sadece o yemyeşil topraklardır, onun dışındakiler de çorak çöllerdir.”

³ Lisânuddîn İbnu'l-Ĥatîb, *A 'mâlu 'l-A 'lâm*, thk. Lévi Provençal, Dâru'l-Mekşûf, Beyrut, 2. Bs, 1956, s. 4.

⁴ Şekîb Arslan, *el-Ĥulelu 'l-Endelusiyye fi 'l-Ahbâri ve 'l-Âsâri 'l-Endelusiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., 1997, I, 166-167.

Endüslü coğrafyacı Ebû ‘Ubeydullah el-Bekrî Endüslü’ü anlatırken şöyle der: “Endüslü güzellik ve havasında Şam bölgesi gibi, ılımanlık ve düzlükte Yemen gibi, koku ve zekâsında Hind gibi, yüksek gelir elde etmede Ahvaz gibi, maden kaynaklarında Çin gibi, sahillerinin faydalı olmasında da Aden gibidir.”⁵

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Endüslü’nün çeşitli coğrafi, ekonomik ve sosyal seviyede birçok ülkeye üstünlük sağlayacak önemli meziyetlere sahip olduğu bir vakıdır.

5. Endüslü Kelimesi ve Anlamı

Endüslü yarımadasına ilk konan isim İberya’dır. Bu isimlendirme bu topraklarda yaşayan en eski kavme olan nispetle verilmiş bir isimdir. Sonra Romalılar gelip ona batı ülkesi anlamındaki Roma dilinde bir kelime olan *İspanya* ismini verdiler.⁶

Endüslü kelimesi, miladi beşinci asırda İberya yarımadasına saldıran el-Fandal veya el-Vandal kabilelerinden alınmış bir ıstıhtır. Onu ‘Fandelisiya’ diye isimlendirdiler. Araplar gelince bu ismi ‘Endüslü’e çevirerek bütün İberya yarımadası için bu ismi kullandılar. Endüslü, İspanya dilindeki ‘Endüslüya’ şekliyle bugün İspanya’nın güney bölgesi için kullanılan bir isimdir.⁷

6. Siyasi durum

İslami Fetih Öncesi Endüslü

Gotlar Vandalları kovup İber yarımadasına yerleşti, yönetimi zorla aldı. Bunun üzerine kaos ve karışıklık yayıldı, kötülük arttı. Sömürü, zulüm ve halkı sınıflara bölmenin sonucu insanlar kötü hayat şartlarıyla baş başa kaldı. Huzur ve sevinçten sadece ayrıcalıklı belli bir sınıf pay aldı. İspanya'nın fethinden bir yıl önce, Larik (Rodrigo) adlı bir ordu komutanı İspanya Kralı Wittiza'ya karşı ayaklandı ve iktidarı ele

⁵ el-Hımyerî, *Şıfatı Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fî Haberî'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 33.

⁶ Bkz. Muhammed Hâsen Kâcce, *Mahtaftatu'l-Endulusiyye*, ed-Dâru's-Su'ûdiyye, Cidde, 1985, s. 15.

⁷ J. C. Colan, *el-Endelus (Trc: İbrahim Hurşid, Abdulhamid Yunus, Hasen Osman)*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Beyrut, 1980, s. 58-59.

geçirmeyi başardı. Ancak Kral Wittiza'nın taraftarları ve hanedanlık üyeleri bu durumdan memnun değildi. İktidarı yeniden almak için uygun fırsatı bekliyordu ve bu fırsatı buldular.⁸

Endülüs'ün Fethi

İber Yarımadası'nın İslami fethinden sonra İslami inancın yayılması ve sınırların güvenliğinin sağlanması normal bir şeydi. Müslümanların Kuzey Afrika fetihlerinden sonra gözler Endülüs'e çevrilmişti. Buna İspanya'nın eski kralı Ghitza'nın çocukları Müslümanları ülkeyle savaşmaya teşvik etmeleri de yardım etmişti. Çünkü onlar böylece babaları Wittiza'yı öldürüp yönetime geçen Larik (Rodrigo)'ten intikam almak istiyorlardı. Buna, katledilen kralın müttefiki ve arkadaşı olan ve kendilerine yaklaşmakta olan Arapların tehlikesini hisseden Emir Ceuta Julian'ın çabaları da eklendi. O Arapların dostluklarını kazanmaya ve dikkatlerini Endülüs'e yönlendirmeye çalıştı.⁹

Bu olaylardan Endülüs'ün fethinin İslami fetihlerin tamamlanmasının doğal bir neticesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu konuda Endülüs Kralından intikam almak isteyen şahsiyetlerin gayretlerinin olduğu da unutulmamalıdır.

Endülüs'ün fethinin başlangıcı Mûsâ bin el-Nuşayr'in küçük bir taburun başında Tarîf adında bir adam göndermesiyle başlar. Tarîf Endülüs'ün güney sahillerine birkaç baskın gerçekleştirdi. Bu saldırıların başarısı Müslümanların savaşta acele etmelerine kuvvetli bir teşvik olmuştu. Nihayetinde Mûsâ 92/710 yılında, Tarîk b. Ziyâd komutasında bir ordu hazırladı. Bu ordu birçok zafere, özellikle de Müslümanlara tüm Endülüs'ün kapılarını açan Vâdî el-Barbat Savaşı'ndaki zaferine ulaştı.¹⁰

⁸ Abdurrahman el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelusî munzu'l-Fethi'l-İslâmî hattâ Sukûtu Ğirnâta*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2. bs., 1981, s. 29-30.

⁹ Bkz. Huseyn Mu'nîs, *Fecru'l-Endelus*, Dâru'r-Reşâd, Kahire, 4. Baskı, 2008, s. 59, 63, 64.

¹⁰ Bkz. Muhammed 'Abduh Hatâmlle, *el-Endelus*, Metâbi'ı'd-Dustûri't-Ticâre, Amman, 2000, s. 60-62, 66, 71; Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 211.

Müslümanlar dört yılda bütün Endülüs'ü fethetmeyi başardılar. Kalplere kök salmış olan o İslami inancın varlığı olmasaydı bu zafer mümkün olmazdı. Endülüs'teki Arap Müslümanların yönetimi, 92/710'dan başlayıp 898/1492'ye kadar yaklaşık sekiz asır sürmüştür. Bu süre zarfında durumları yer yer güçlü yer yer zayıf olmuştur.

Arap Müslümanların Endülüs'teki hâkimiyetleri şu devrelere ayrılıyordu:

Valiler/Vulât Dönemi (92-138/710-755)

Endülüs'ün fethi Mûsâ b. en-Nuşayr ve Târik b. Ziyâd eliyle gerçekleşikten sonra Halife el-Velîd b. Abdilmelik'in emriyle Dîmeşk'a döndüler. Sonrasında Mûsâ b. en-Nuşayr Endülüs Valisi oldu. Endülüs bu tarihten sonra Dîmeşk'taki Emevi yönetimine bağlı bir vilayet oldu. Endülüs'e valiler Emevi döneminin biteceği 132/749 yılına kadar Emevi halifeleri tarafından tayin ediliyordu. Abbasi dönemi başladıktan sonra Endülüs'e doğrudan Abbasî yönetimi veya onların Kayravan veya Mısır'a görevlendirdikleri kişiler tarafından yöneticiler tayin ediliyordu. Bu düzen Abdurrahman ed-Dâhil'in Endülüs'te oranın yöneticisi Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'yi 138/755 yılında yeninceye kadar devam etmişti. İdare Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'den çıkarak Abdurrahman ed-Dâhil'in eliyle bağımsız bir yönetim oldu. Endülüs'te valiler dönemi Abdulaziz b. Mûsâ'dan başlayıp Yusuf b. Abdurrahman el-Fihri'de bitinceye kadar yirmi vali tarafından yönetildi.¹¹

Valiler/Vulât Döneminin İslami fetihleri takip eden ilk dönemler olduğu ve fethettikleri bu yeni topraklarda Müslümanların kök salması anlamına geldiği görülmektedir. Bu dönemin bitimiyle Endülüs, her seviyede birçok gelişme ve değişimin görüleceği başka bir döneme geçmiştir.

Emevi Dönemi (138-422/755-1030)

Valiler döneminde olduğu gibi doğuda İslam halifesine bağlı olmadı, aksine Şam'da iktidarı ele geçiren Abbasilerin elinden kaçmayı başaran Abdurrahman ed-Dâhil'in yönettiği bağımsız bir emirlik haline geldi. Abdurrahman ed-Dâhil,

¹¹ Abdulaziz Muhammed 'Îsâ, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, Matba'atu'l-İstikâme, Kahire, ty., s. 17-18.

Endülüs'teki Abbasi valisini ortadan kaldırmayı ve Abbasi yönetimine tabi olmayan bağımsız bir emirlik kurmayı başardı. Bundan dolayı ona ed-Dâhil; Endülüs'e ilk giren ve Emevilerden birinin orayı yönettiği kişi lakabı verildi. Böylece Abdurrahman ed-Dâhil Emevi devletinin doğuda yıkıldıktan sonra Endülüs'te bir kez daha ayağa kalktığını ispatlamış oldu.¹²

Abdurrahman ed-Dâhil, Endülüs'te güçlü bir devlet kurarak siyasi, ekonomik, toplumsal işlerini düzenlediği, kabile asabiyeti ve Araplarla Berberiler arasında oluşan anlaşmazlığı bitirmeyi başardığı görülmektedir.

Abdurrahman'ın ölümünden sonra Araplardan yedi emir daha gelmiştir. Bunlardan sonra Endülüs'te elli yıl (300-350/912-961) hüküm süren Abdurrahman en-Nâşır yönetime geldi. en-Nâşır orada Endülüs'ün hâkimiyetini güçlendirdi ve Avrupalılara karşı savaflara girişti. Zafer onun ayrılmaz bir parçası oldu. Oradaki tüm krallar kendisinden korktu. Böylece Endülüs'te Müslüman Arapların durumu iyice güçlendi. Bunların akabinde artık Endülüs'ün bir emirlik olmasının uygun olmayacağını düşünerek kendini halife ilan etti. Endülüs de hilafetin merkezi oldu.¹³

Halife Abdurrahman en-Nâşır'ın dönemi Endülüs'teki istikrar ve birliğin en üst seviyede olduğu, ayrıca Endülüs'ün batı ve Arap devletleri arasında yüksek bir statüde olduğu dönem olarak kabul edilir.

en-Nâşır'ın vefatından sonra oğlu el-Hakem el-Mustansır halife oldu. Endülüs onun döneminde de önceki dönemdeki gibi güçlü, korunaklı, heybetli olmaya devam etti. Fakat kendisinden sonra yönetime oğlu Hişâm'ı getirince hataya düştü. Hişâm yönetime geldiğinde küçük bir çocuktur. Bu yüzden hilafet işlerini onun adıyla el-Manşûr lalaplı Muhammed b. Ebî 'Âmir yürüttü. Sonra el-Manşûr yönetimi oğlu el-Muzaffer Abdulmelik b. Muhammed b. Ebî 'Âmir'e sonra da kardeşi Abdurrahman'a bıraktı. Endülüslüler Abdurrahman'a karşı ayaklandılar, bu olayların sonunda yıkıcı hanedan

¹² Bkz. Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî ('Aşru'd-Duveli'l-Îmârât)*, VIII, 23.

¹³ Bkz. Mu'nîs, *Rihletu'l-Endelus Hadîsu'l-Firdevsi'l-Mev'ûd*, ed-Dâru's-Su'ûdiyye li'n-Neşr, Cidde, 2. bs., 1985, s. 32-33.

fitneleri oldu. Hilafet makamına birçok halife geldi. Sonunda hilafete Endüslü Emevilerinden Hişâm el-Mu‘tad geldi. Kurtuba halkı bu kargaşadan bıkmışlardı. Bu nedenle ileri gelenleri toplanıp Endülüs’teki Emevi hilafetini ilgaya karar verdiler.¹⁴

Böylece Emevi hilafeti Endülüs’te başlangıçta birçok başarı elde etti, ancak daha sonraları durum tersine döndü, koltuk kavgası nedeniyle zayıflama ve anlaşmazlıklar baş gösterdi ve Emevi halifeliği sona erdi.

Mulûku’-t-Ṭavâif (Ṭavâif-i Mulûk) Dönemi (422-484/1030-1091)

422/1030 yılında hilafetin Emevilerden çıkmasıyla Endülüs devleti dağıldı ve küçük bağımsız devletlere bölündü. Bu dönem Duveylâtu’-t-Ṭavâif (Taife Devletleri) olarak, onların başkanları da Mulûku’-t-Ṭavâif (Taifelerin Melikleri) diye bilindi.

Bu devletler şunlardır:

1. Kıruba’da Benî Cehver/Cehveriler Devletçığı
2. İşbiliye’de Benî ‘Abbâd/‘Abbâdiler Devletçığı
3. Bataleyvsi’de Benî’l-Eftas/Eftasiler Devletçığı
4. Tuleytula’da Benî Zunnûn/Zunnûniler Devletçığı
5. Gırnata’da Benî Zîrî/Zîriler Devletçığı
6. Valensiya’da Benî ‘Âmir/‘Âmiriler Devletçığı
7. Sarakusta’da Benî Hûd/Hûdiler Devletçığı¹⁵

Bu taksimatla geçmişte bir bayrak altında toplanan Endülüs şehirleri kabile asabiyetine, hanedanlık savaşlarına boyun eğdi. Bu meliklerin her biri kendi başına bir meliklik, otorite ve büyük Endülüs davasını ve Endülüs’ü düşman İspanyol’dan korumayı göz ardı ederek kendi yönetiminde tek başına olmayı istedi.

¹⁴ Bkz. Mu’nîs, *Rıhletu’l-Endelus Ḥadîşu’l-Firdevsi’l-Mev’ûd*, s. 33-34.

¹⁵ Bkz. Râğib es-Sercânî, *Kışşatu’l-Endelus mine’l-Feth ilâ’s-Sukût*, Muessesetu İkra’ li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Kahire, 2011, s. 323.

Şüphesiz bu bölünme siyasi ve toplumsal bir zaaf doğurdu. Devletçikleri bölünmüş Endülüs düşman İspanyolların gözünde tekrar alınacak toprak olarak görünmeye başlamıştı. Bu durum, bu devletçiklerin sonunun geldiğinin işaretleriydi.

Murâbîtlar Dönemi (484-520/1091-1126)

Bu parçalanmış devletlerdeki kötü hal Berbuşter, Tuleytula, Valensiye gibi şehirlerin düşmesini netice veren kötü sonuçlar doğurdu. Bu da Arap olan Mağrib'teki Murâbîtlardan yardım istenmesini gerekli kılıyordu. Mulûku't-Ṭavâif'in en büyüğü olan el-Mu'temid b. 'Abbâd Murâbîtların emirinden yardım istedi. Murâbîtların emiri Yusuf b. Taşfin de bu çağrıya cevap verdi. Murâbît ordusu Endülüs'e geçerek İspanyollarla 497/1103 yılında ez-Zelaka Savaşında karşı karşıya geldi. Oradaki zafer Müslümanların ittifakıydı. O zaman Yusuf b. Taşfin'e 'Müminlerin emiri' lakabı verildi. Yusuf b. Taşfin tekrar Mağrib'e döndü. İspanyol ordusunun Tuleytula'yı istilası sonrası Mu'temid b. 'Abbâd Murâbîtlardan bir daha yardım istedi. Bunun üzerine Murâbît ordusu tekrar Endülüs'e döndü ve onları kurtardı. Tavâif tekrar kötü duruma düşünce Müslümanların emirine Endülüs'ü Mulûku't-Ṭavâif'ten bir daha kurtarma talebini bildiren mesajlar peş peşe geldi. Bu şartlar altında Yusuf b. Taşfin üçüncü kez Endüles'e gelerek bu devletçiklerin çoğunu ortadan kaldırdı. Bundan sonra bütün Endülüs Murâbîtların hükmü altına girdi.¹⁶

Böylece bu dağınık ve birbirini sevmeyen devletçikler bir kez daha Murâbîtlar'ın hükmü altına girmiş oluyordu. Belki de bu durum Endülüs'e eski parlaklık ve gücünü geri getirecekti, ancak ne yazık ki, Muvahhid emirliği altındaki yeni liderlik altında anlaşmazlıklar ortaya çıkıyor ve durum kötüleşiyordu.

Muvahhidler Dönemi (540-620/1145-1223)

Muvahhidler devletini doğuda Eş'ârielerin elinde yetişen dini önder Muhammed b. Tûmert kurdu. O doğudan Mağrib'e gelince -kendisine göre- fıkihta usulü bırakıp fûru ile uğraşan Murâbîtlara karşı devrim yaptı. Muhammed b. Tûmert'e birçok insan tabi

¹⁶ Bkz. el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelusî munzu'l-Fethi'l-İslâmi hattâ Sukûti Ğirnâta*, s. 421-422.

oldu. İbn Tûmert onları cemaat ve Muvahhidun olmak üzere iki gruba ayırdı. Onlardan 542/1147 yılında Murâbîtlarla savaşıyan büyük bir ordu oluşturdu. İbn Tûmert yerini Muvahhidler devletinin asıl kurucusu kabul edilen ve Murâbîtları bitiren Abdumumin b. Ali'ye bıraktı.¹⁷

Yukarıda anlatılanlardan, Endülüs'ün Muvahhidler döneminde zayıflayıp dağılmasına önemli bir etkide bulunacak başka bir değişime tanık olacağı yeni bir devlet aşamasına girdiği görülmektedir.

Abdumumin Endülüs'e ilk defa Kastilya ve Lyon kralı 7. Alfonso'nun el-Meriye'yi istila etmesinden sonra 546/1151 yılında girdi. Muvahhidi halifesi Abdumumin Endülüs'te Müslümanların elinde kalanları bayrağı altında toplamayı başardı. Onun ölümünden sonra yönetime oğlu Yusuf geldi. Yusuf'un ölümünden sonra da Muvahhidler devleti tarihinde Muhammed b. Tûmert ve Abdumumin b. Ali'den sonra en önemli şahsiyetlerden kabul edilen oğlu el-Manşûr lakaplı Ebû Yusuf Yakub geldi.¹⁸

Yakub el-Manşûr'un Hıristiyanlara karşı giriştiği en önemli savaş, Müslümanların Kastilya krallığına bağlı Hıristiyanların Endülüs topraklarına girişini durdurup büyük bir zafer kazandığı en görkemli savaşlardan biri olan el-Erak savaşıdır. Nitekim bu savaş Muvahhidler devletinin konumunu yükseltmiştir.¹⁹

Bu savaşın Endülüs devletinin ömrünü uzattığı ve gelecek için iyimserlik ve umut ruhunu yaydığı söylenebilir.

Halife el-Manşûr'un vefatından sonra yönetime oğlu en-Nâsır li Dinillah lakaplı Abdullah Muhammed geçmiştir. Onun saltanatı sırasında, düşmanın Endülüs'e karşı tutkuları devam etti. Onunla Haçlı orduları arasında el-'İkâb savaşı oldu. Savaş

¹⁷ Bkz. Dayf, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî ('Aşru 'd-Duveli 'l-İmârât)*, VIII, 42.

¹⁸ Bkz. Tâhâ Abdulmaksud Abdulhamid 'Ubeyye, *Mucezu Târîhi 'l-Endelus mine 'l-Feth ile Sukûti Ğirnata*, Mektebetu'l-Muhtedini'l-İslâmiyye li Mukârenitil Edyân, Kahire, ty., s. 163.

¹⁹ Bkz. Hatâmlé, *el-Endelus*, s. 958.

Muvaḥhidlerin kaybı ile sona erdi. Bu savaş Endülüs'teki Müslümanlara güçlü bir darbe oldu ve Endülüs'teki Muvaḥhidler devletinin dağılmasının habercisi oldu.²⁰

Gırnata Krallığı Dönemi (635-897/1237-1491)

Muvaḥhidler devletinin zayıflığı birçok şehrin kaybedilmesine ve düşman İspanyollara karşı güçsüzlüğe neden oldu. Bu dönemde Sarkos şehri yöneticilerinden Benî Hûd hanedanlığından İbn Hûd ortaya çıktı. İbn Hûd onları kuşatan tehlike ve kötü bakışlara cevap vermede aciz kalıp Endülüs devletini koruyamayan Muvaḥhidleri bitirmeye çalıştı.²¹

İbn Said İbn Hûd'u anlatırken şöyle der: "İbn Hûd, Endülüs'ün başına gelen sıradan, cahil ve uğursuz biri olup sanki halkına ceza olarak gönderilmişti."²²

İbn Said'in sözlerinden İbn Hûd'un Endülüs'e İspanyol düşmanı önünde tekrarlanan yenilgileri ve birçok Endülüs şehrinin kaybı gibi birçok talihsizlik getirdiği anlaşılmaktadır.

İbn Hûd düşman İspanyolların önünde birçok savaşı kaybetti. Bu savaşlar sonunda en önemlisi Çurtuba olmak üzere birçok şehri düştü. İbn Hûd meydan tek başına olmadı, çünkü İbnul'l-Ahmer diye meşhur olan o Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Naşr ile çekişiyordu. İbn Hûd'un 635/1237 yılında el-Meriyye şehrinde ölümünden sonra İbnul'l-Ahmer Gırnata krallığı denilen bir ordu oluşturdu, Endülüs'ün güneyindeki bazı bölgelere el koydu. Bu krallık yaklaşık iki buçuk asır devam etti. İbnul'l-Ahmer'in ölümünden sonra bu krallık onun hanedanlığındaki kişiler tarafından yönetilmeye devam etti. Endülüs'te durum gün geçtikçe kötüye gidiyordu. Gırnata'da tahta son melik Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Sa'd çıktı. Bu dönemde Argon meliki Fernando Kastilya kraliçesi İzabella ile evlendi. Bu ikili Endülüs'ten kalan son toprağı almak için güçlü bir ordu oluşturdular. Gırnata halkı Endülüs'ün bu son topraklarını korumaya çalıştılar.

²⁰ Bkz. el-Haccî, *et-Târîhu 'l-Endelusî munzu 'l-Fethi 'l-İslâmi hattâ Sukûtu Ğirnâta*, s. 464.

²¹ Bkz. 'Ubeyye, *Mucezu Târîhi 'l-Endelus mine 'l-Feth ile Sukûtu Ğirnata*, s. 16^.

²² Bkz. Ebû'l-Hasen Ali b. Mûsâ el-Mağribî el-Endelusî İbn Sa'îd, *el-Muğrib fi Ğula 'l-Mağrib*, thk. Şevkî Dayf, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty., II, 251.

Fakat düşmanın gücü ve yapılan kuşatma onları Endülüs'ü teslim zorluyordu, bu arada düşman özellikle onların koydukları şartlara uyacaklarını beyan ediyorlardı. Ama düşmanlar, maalesef Endülüslülerin koyduğu hiçbir şartı uygulamıyordu.²³

Böylece, Endülüs'ün son kalesi olan Gırnata şehri, 897/1491 yılında teslim edildi. Bu şehrin teslim edilmesiyle Endülüs trajedisi sona ermişti. Oradaki İslam devletine ait medeniyet ve ihtişam defteri kapatılmış oldu.

7. Sosyal Durum

İspanyol toplumu fetihten önce zorluk, sıkıntı ve fakirlik içinde bir hayat sürüyordu. Üzerlerine vergiler yükleniyor, köle hayatı gibi bir düzende yaşıyorlardı. Ülkenin hâkimleri ve efendileri olan Gotlar ise, refah bolluk, asalet ve şeref içinde bir hayat sürüyorlardı. Toplum içindeki bu sınıf farklılığı onlara bölünme ve yıkım getirdi.²⁴

Siyasi durumdaki araştırmalarımızda görülüşü üzere İslami fetihle dengeler değişip yeni bir sistem hâkim duruma geldi. Tabii ki bu yeni düzen Endülüs toplumunun yapısında önemli etkileri oldu.

İslami fetihten sonra Endülüs toplumu beş unsurdan oluşuyordu. Birincisi: Fetih sırasında ve sonrasında Endülüs'e giren Araplar. İkincisi: Fetih ordusuyla birlikte giren Berberiler. Üçüncüsü: Müvelledun; İslam'ı kabul eden İspanyollar. Dördüncüsü: Şakâlibe; farklı köklerden gelen esir ve köleler. Beşincisi: Bu son grup İslam'a girmeyip Hıristiyanlık ve Yahudilik üzere kalan Hıristiyan ve Yahudi zımmilerdir.²⁵

Endülüs toplumunun yapısının içindeki ırk ve din farklılıklarına rağmen sıkı yeni bir yapı oluşturan birbiriyle iç içe beş ana öğeye dayandığı açıktır.

Aslında belki de İslami fetihten sonra birleştirmeyi hızlandıran şey İspanyol kadınlarla evlilik ve İslam inancının yayılmasıydı. Birçok İspanyol'un İslami kabul etmesinin ana sebebi İslam dinini sevip beğenmeleriydi. Bunların yanı sıra Hristiyanlıkta

²³ Bkz. el-Haccî, *et-Târîhu 'l-Endelusî munzu 'l-Fethi 'l-İslâmî hattâ Sukûtu Ğırnâta*, s. 515.

²⁴ Bkz. Muhammed Abdullah 'Inân, *Devletu 'l-İslâm fi 'l-Endelus (mine 'l-Feth ilâ Bidâyeti 'Ahdî'n-Nâsır)*, I, 30.

²⁵ Bkz. Kacce, *Mahaţtaţu 'l-Endelusiyye*, s. 34-35.

kalıp cizye ödemeye razı olan Hıristiyanlar da vardı. Müslümanlar var olan kiliseleri muhafaza etmişler ve insanlar hep birlikte bir müsamaha ortamında yaşamışlardır.Öte yandan Arapçayı öğrenmek isteyen insanlar, Arapçanın kemal noktaya ulaşmış üsluptaki güzelliğini beğenerek ve isteyerek Endülüs'e gittiler, oradan ilim ve bilgi aldılar.²⁶

Bu nedenle, toplumun çeşitli grupları arasında kardeşlik, adalet, eşitlik gibi güvene dayalı ilişkiler hâkim olmuş ve bu ilişkiler topluma ve gelişimine olumlu yansımıştır.

Endülüs'teki yaşama gelince, insanlar Valiler döneminde basit bir köy hayatı tarzında yaşadılar. Emevi döneminde ise Endülüs'te güven ve istikrarın yükselmesi, tarım ve arazilerin sulanması sebebiyle durum değişti. Aynı zamanda sanayideki ilerlemeyle medeniyet dönemine doğru geçiş yaşandı. Ünlü müzisyen Zeriab'ın gelişinin, Endülüs toplumu çevresindeki değişikliklerden biri olması nedeniyle sosyal alanda büyük bir etki meydana getirdi. Bütün bunlar Endülüslülere medeni hayat tarzının birçok yönünü öğretti.²⁷

Bunların sonucu olarak Endülüs toplumunun yiyecek, giyecek ve süslemede uygar yaşam biçimlerini benimsemeye geçerken tarımın gelişmesi ve sanayiye başlanması düzeyinde sosyal yaşamın çeşitli yönlerinde uygarlaştığı görülmektedir.

Bu uygarlaşmanın kentleşme ve inşaat alanına da yansıdığını da değinilecektir.

Endülüs bereketli geniş bir ülkedir. Meyve, bahçe, nehir, madeni servetleriyle ünlüdür. Bu servet ve yöneticilerinin vergilerden topladığı gelirler camiler, saraylar, meydanlar ve bahçeler gibi her türlü bayındırlık ve inşaatla ustalaşmayı hazırlamıştır. Abdurrahman en-Nâsır tarafından Kurtuba yakınlarında yapılan ez-Zehrâ' şehri gibi şehirler bahçeleri, meyve bahçeleri, mermer ve altından yapılmış bir sarayları ile en güzel şehirler arasındadır. Saraylar ve onunla ilgili tüm süslemeler, mermer duvarlar, altın kemerler, göller ve altından yapılmış siyah heykeller yapmada birbirleriyle yarışan Tavâif devletleri zamanında bayındırlıkta bu zenginlik ve bu azamet sürdü. Öyle ki bu

²⁶ Bkz. Ömer ed-Dakğâk, *Melâmihu 'ş-Şi'ri'l-Endelusî, Dâru'ş-Şarķi'l-'Arabî*, Halep, 2006, s. 28-30.

²⁷ Sigrid Hunke, *Şemsu'l-'Arab Testa' 'alâ'l-Ġarb (Trc: Faruk Beydûn, Kemal Dessûkî)*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1993, s. 490, 496, 497.

sarayların kimisi aşırı ihtişamı nedeniyle Bin Bir Gece Masalları saraylarına benzeyen büyüklü saraylar gibiydi. Endülüsteki bu bayındırlık ve medeniyet zenginliği Murâbıtılar ve Muvahhidler döneminde başlayıp Gırnata krallığı döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde ortaya konan güzellik ve özgünlükte bir abide ve delil olan el-Ḥamrâ' sarayı bunun en güzel örneklerindedir.²⁸

Endülüs'te çeşitli biçimlerde şehircilik ve lüksün birçok tezahürü oluşmuş ve buna çok para harcanmıştır, böylece Endülüs'ün şöhreti inşaat ve binadaki yaratıcılığı ve sanatı ile dünyanın tüm ülkelerinde yayılmıştır.

Bu zenginlik sadece kentleşmeye harcanmakla kalmadı, aynı zamanda dünyanın tadını ve zevkini almaya ve eğlenceye, hayâsızlığa, şarap içmeye, cariyelerle beraber olmaya, şarkı söylemeye, müzik ve dansa da kaydı. Bu, halktan kimi insanlar seviyesinde böyle iken yöneticiler düzeyinde durum eğlence, hayâsızlık ve lüks açısından çok daha kötüydü. Orada fakirlik ve açlık içinde yaşayan ve bu durum altında ezilmiş bir halk tabakası ile lüks saraylardaki harcamalarını kapatabilmek ve kendilerine hükmeden düşman İspanyollara cizye ödemek için halka vergi yüklemekten geri durmayan iki farklı sınıf ortaya çıktı. Bütün bunlar çözülmeyi ve toplumsal bozulmayı ifade ediyordu.²⁹

Bu anlatılanlardan Endülüs'ün başlangıçta sosyal düzeyde açık bir refah diyarı haline geldiği görülmektedir. Ancak maalesef, kalkınma ve sosyal medeniyet lüks, savurganlık, eğlence ve abartılı şehvi rezalete dönüşene kadar yayılması sonunda tüm Endülüs devletinin kaybına neden olmuştur.

8. Fikri ve Edebi Durum

İslami fetihden önce İspanya halkının kültürü orada hüküm süren kavimlerin durumu gibiydi. Örneğin orada Grekler hâkim olduğunda onların gelenek ve kültürleri

²⁸ Bkz. Dayf, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî ('Aşru 'd-Duveli 'l-Îmârât)*, VIII, 47-50.

²⁹ Bkz. Abdullah Muhammed ez-Zeyyât, *Risâu 'l-Mudun fi Ş-Şi 'ri 'l-Endelusî*, Menşûrâtu Câmi'ati Karyunus, Bingazi, 1. bs., 1990, s. 56-57.

orada yayıldı, oranın halkı da bu gelenek ve kültürü taklit ettiler. Romalılar hâkim olduğunda İspanya halkının kültürü onların gelenek, edebiyat, bilgi ve bilimlerinden etkilendi. İspanya halkı Müslüman Arap fethine ve Valiler devleti dönemine kadar bu şekilde oradaki toplulukları taklit ettiler.³⁰

Bütün bunlardan Endülüs'ün İslami fetihinden önce, belirli bir bilimsel kimliğinin olmayıp hükmü altına girdikleri milletlerin kültüründen etkilendiği söylenebilir. Yine Endülüs İslami fethin gelmesiyle Valiler döneminden başlayıp Beni Ahmer dönemiyle sona eren süre boyunca da önemli derece İslami kültür ve Arap biliminin etkisinde kalmıştır.

Valiler döneminde sanat ve bilim, yöneticilerin otorite ve yönetimi yerleştirip güvenlik ve istikrarı yayma konusundaki endişeleri sebebiyle çok öne çıkmıyordu. Bununla birlikte bu dönemde şiirde öne çıkan isimler arasında bir fetih adamı olan ve Endülüs'ün 'Antara'sı lakabı verilen Ebû'l-Ḥaṭṭâr Ḥusâm b. Ḍarâr vardır. Valiler dönemi şairlerinden yine Ebû'l-Ecreb Ce'üne b. es-Şimme vardır ki bu da Endülüs'ün Cerîr ve Farazdağ'ı mesabesindedir.³¹

Valiler döneminin yönetim ve ülkenin diğer işlerin ikamesindeki öncelik sebebiyle edebi, entelektüel ve bilimsel olgunluktan yoksun bir dönem olduğu göze çarpmaktadır.

Emevi döneminin gelişiyile birlikte yöneticiler ilim, edebiyat ve kültüre daha çok önem vermeye, âlimleri gözetip onlarla ilgilenmeye başladılar. Kütüphaneler birçok kitap ve eserlerle dolup taşı. Öyle ki tıp, felsefe, felsefe vb. kitapları seven Abdurrahman el-Avsat ve el-Ḥakem b. en-Nâsır gibi bir kısım yöneticiler başka ülkelerden kitaplar getiriyorlardı. Medreseler ilim öğrencileriyle dolmuş, kitap telifi akımı canlanmıştı. Kırıtuba kütüphanesinde dört yüz bin cilt kitap olduğu ifade ediliyordu.³² Emevi döneminin en ünlü âlimleri arasında matematik, yıldız ve gökbilimi hareketleri ve hikmetine önem veren Muslim b. Ahmed b. Ebî 'Ubeyde el-Belensî vardı.

³⁰ Bkz. 'Îsâ, *el-Edebu'l-'Arabî fi'l-Endelus*, s. 14-15.

³¹ Bkz. Kâcce, *Maḥaṭṭatu'l-Endelusiyye*, s32-34.

³² Bkz. ed-Daḳḳâk, *Melâmiḥu's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 22-23.

Yine el-Ĥakîm ismiyle bilinen matematik ve mantık âlimi Muhammed b. İsmail öne çıkmaktaydı.³³

Endülüs'teki Emeviler döneminde bilimsel ve edebi hareketin çok aktif olduğunu söylemek mümkündür. Siyasi istikrarın ve yöneticilerin kültürü teşvik etmelerinin bunun üzerinde büyük bir etkisi olduğuna şüphe yoktur.

Endülüs'ün bilgi, bilim ve medeniyetle zenginleşmesine yardımcı olan şey, göçlerinin büyük bir olumlu etkiye sahip olduğu ilim adamalarının buraya göçüdür. Doğudan Endülüs'e gelen grupların en önemlileri arasında kendisine Zeriab lakabı verilen Ali bin Nâfi', Ebû Ali İsmail bin el-Ĥâsım el-Ĥâlî ve Şa'îd el-Bağdâdî bulunmaktadır. Zeriab'ın Endülüs'te musiki sanatının gelişimine önemli bir katkısı vardır Ebû Ali el-Ĥâlî Endülüs'te ilmin yayılmasına önemli katkısı oldu. Burada birçok öğrenci yetiştirdi. Kitaplarının birçoğunu burada kaleme aldı. Onun en meşhur ve önemli kitabı *el-Emâlî*'dir. Şa'îd el-Bağdâdî de yine Endülüs'te ilim ve irfanın yayılmasına çalışan isimler arasındadır.³⁴

Endülüs Emevi döneminde matematik, mantık, astronomi ve felsefe gibi ilim ve irfanın çoğunun mevcut olup öne çıktığı ve şiir, nesir ve edebiyatın da önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir.

Bu dönemde şiirin durumuna bakıldığında dönemin önde gelen şairleri arasında Emir Abdurrahman ed-Dâhil, Birinci Hişâm İbn Abdurrahman ed-Dâhil, el-Ĥakem er-Rabđî İbn Hişâm, Emir Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ve Emir Abdurrahman b. Hişâm gibi isimler görülebilir. Bütün bunlarla birlikte Endülüs şiirinin Endülüs çevresinde yetişen insanlarla ancak 200/815'li yıllarda kök saldıgını söylenebilir. Bunların en önemlileri Yahyâ b. Ĥakem b. el-Gazel, İbn 'Abdi Rabbih, İbn Derrâc el-Ĥaşâlî, Yusuf b. Hârûn er-Ramâdî, İbn Hâni', İbn Şuheyd ve İbn Ĥazm gibi

³³ İbn Şa'îd, *Tabakâtu'l-Umem*, Şerh: Luvîs Şeyho, el-Maţba'atu'l-Kâşûlîkiyye, Beyrut, 1912, s. 64-65.

³⁴ Bkz. ed-Dakğâk, *Melâmiĥu's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 20-24.

isimlerdir.³⁵ Bu toplumda, bazı kadınların edebiyat, şiir ve yazmada önemli bir yere sahip olduğu unutmamalıdır. Bunlar arasında örneğin Halife el-Hakem b. Abdirrahman'ın yazarı Lubnâ vardır. Yine onlar içinde nahivci şair Hattâta, melikleri öven ve onlara ihtiyaçlarını soran şair 'Âişe binti Ahmed el-Şurtubiyye de vardır.³⁶

Bütün bu anlatılanlardan Endülüs Emevi döneminde bilim ve edebiyata olan ilginin gelişme ve refahı getirdiğini söylemek mümkündür. Öte yandan bu ilginin diğer Endülüs dönemleri için sağlam bir bilimsel yapı oluşturma yolunda küçük bir yapı taşı olduğu da söylenebilir.

Şavâif dönemine gelinecek olursa bu dönemin bilimsel ve kültürel olarak Endülüs'ün en ileri dönemlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu dönemde bilim ve edebiyat gelişmiş, Şavâif melikleri kendi aralarında şair ve edebiyatçıları çekecekleri ve bununla kendi aralarında gurur duyacakları edebi meclisler oluşturmak için yarışmışlardır. Bu dönemde ünleri her tarafa yayılacak olan birçok şairin ismi öne çıktı. Bunlar arasında İbn Zeydûn, Vallâde bint el-Mustekfi, el-Mu'temid b. 'Abbâd, İbnü'l-Lubâne, İbn Hâmdîs gibi isimler vardır. Diğer ilim dallarına gelince farklı alanlarda birçok ismin alanında uzman olduğu görülecektir. Dil ve edebiyatın yanı sıra felsefe âlimi olan İbn es-Seyyid el-Batalyevsî, nahiv, dil, fıkıh, kelam, hendese ve mantıkta ismi öne çıkan Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ahmed el-Kinânî ve filozof İbn Haldûn, tarihçi İbn Hâyyân ve daha birçok isim vardır.³⁷

Anlatılanlardan Şavâif döneminin ilim ve marifette Endülüs'teki en ileri dönemlerden biri olduğu söylenebilir. Nitekim Endülüs şehirlerinin Şavâif dönemde kendi aralarında küçük devletlere bölünmesinin olumsuz yansımalarının yanı sıra diğer yandan içinde ilim ve ulemanın yükselmesi için Şavâif yöneticilerinin yarışması gibi olumlu bir yansıması da vardı.

³⁵ Bkz. Muhammed Zekeriyâ 'Inânî, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye, 1999, s. 52-58, 60, 74,78, 87.

³⁶ Bkz. İhsân 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî ('Asru Siyâdeti Şurtube)*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 6.bs., 1981, s. 25-26.

³⁷ Bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 62-64.

Murâbiğlar dönemi de Mulûku Tavâif'in içinde olduğu durum sebebiyle edebi ve ilmi aktivitenin az olduğu bir dönemdir. Ebû İshâk İbrahim b. Hafâcî ve el-A'mâ et-Tuflî bu dönemin en ünlü şairlerindedir. Bu dönemde genelde fıkha, özelde de Maliki mezhebi fikhına ilgi artmıştır. Dönemin en ünlü fıkıh simaları arasında kadı İbn 'İyâd göze çarpmaktadır.³⁸

Neticede Murâbiğlar döneminde insanları ilim ve edebiyatın her türünden uzaklaştıran siyasi durumlar sebebiyle ilme verilen önem az olmuştur.

Muvağğidler döneminin gelmesiyle fikri hayatta yeniden bir canlanma meydana gelmiştir. Bize tıp ve astronomide alanında da eserler bırakan felsefe alanındaki Ebû Bekr Muhammed b. Tufeyl görülmektedir. Ancak onun ünlü risalesi Hayy b. Yakzân dışında bir eseri bize ulaşmamıştır. Yine tabip filozof İbn Rüşd, en meşhur tabiplerden ez-Zehrâvî zikredilmeden geçilmemelidir. Coğrafyada İbn Cubeyr, tarihte de diğeri bir kısım âlimlerin yanı sıra İbn Bâşkuvâl'in ismi öne çıkmaktadır. Bu dönemin şair ve edipleri çoktur. Bunlar arasında en ünlü isimlerden Hâzım el-Karçacânî, İbnu'l-Ebbâr ve İbn Sehl telaffuz edilebilir.³⁹

Muvağğidler döneminin her türlü bilimin ve sanatın yeniden canlanması olduğu göze çarpmaktadır. Bunun nedeni, yöneticilerin bilim ve bilginin artması için ilgileri bu yöne teşvik etmeleridir ki bu sayede ünleri her yere yayılan isimler çoğalmıştır.

Endülüs döneminin sonuncusu olan Beni Ahmer dönemi, fikri ve edebi çevrenin geliştiğı kendisinden önceki Muvağğidler döneminin devamı durumundaydı. Bu dönemde genel durumun gerilemesi ve son şehirlerin düşmesiyle âlimlerin bir daha Endülüs'e dönmeksizin doğuya göçleri artmıştır.⁴⁰

Arapların sekiz asır hükmettiğı Endülüs'te parlak bir medeniyet ve fikir hayatı kurmayı başardıkları görülmektedir. Başlangıçta özellikle edebiyat alanında birçok bilgi ve kültürü beraberlerinde getirdikleri gözardı edilemez. Ancak bu, sadece doğuyu taklit

³⁸ Bkz. 'Inânî, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî*, s. 133.

³⁹ Bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 69-72.

⁴⁰ 'İsâ, *el-Edebu'l-'Arabi fi'l-Endelus*, s. 25.

eden bir birikime sahip Endülüs demek değildir, ama ortada bunlarla birlikte doğudan istifade eden Endülüslüler vardır. Zira kendi ürettikleri ürünlere kendi usul, üslup kendilerine has özellik ve renklerini vermeyi başarmışlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MERSİYE KAVRAMI VE TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDE GELİŞİMİ

1. Mersiye Kavramı ve Tarihi Süreç İçerisinde Gelişimi

Mersiye üzüntülü bir kalbin acı, endişe ve kayıp duygularını ifade etmek üzere başvurduğu bir nağmedir. Bu manzum anlatımda doğruluk ve güçlü bir his bulunur. Mersiye, Arap şiirinin belirgin sanatlarından/alanlarından biridir. Deneyimin doğruluğu, anlatım gücü ve hassas betimlemeler bakımından şiirin belki de en üstün türüdür. Bu özelliklere sahip olması, bir insanın hayattan ayrılışını ve ardından buluşmanın belli olup olmadığı bir vedayı içermesinden ötürüdür. Her toplumun mersiyeleri/ağıtları bulunmaktadır. Araplar büyük bir mersiye mirasına sahiptir. Konuya girerken öncelikle mersiye'nin sözlük ve terminoloji açısından taşıdığı anlamlar üzerinde durulacaktır.

1.1. Sözlük Anlamı

Sözlüklere bakıldığında رِئَاءُ/مَرْيِيَّةٌ (rişâ/mersiye) kelimesinin üç muhtemel kökünün bulunduğu görülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Son harfi hemze olan “رِئَاءُ” kökü: Karıştırma ve karışma manasındadır. “الرِّئِيَّةُ” atasözünde geçen “الرِّئِيَّةُ” sözcüğü de bu kökten gelmektedir. Bu kelime, *ekşi sütün üstüne süt eklenip yoğurt yapılması* demektir. Örneğin “رِئَاءُ عَلَيْهِمْ أَمْرُهُمْ” cümlesindeki “رِئَاءُ” “İş onlar için karışık bir hal aldı” anlamındadır. Bu kelime الرِّئِيَّةُ'den alınmıştır.⁴¹ Bu da *karışmış yoğurt* demektir. *Düşüncelerini mersiye yapıp söylüyorlar yani karıştırıyorlar*. Filan mersiye yaptı demek, *karıştırdı* demektir.⁴²

2. Elif-i maksure ile olan “رِئِي” kökü: Bu fiilin muzarisi “رِئِي” olup fiil *yumuşaklık, nazik davranmak* manasındadır.

Bu kökten “الرِّئِيَّةُ” kelimesi *eklem ve diz ağrısı* demektir. رِئِي لَهْ: *Ona yumuşak/ince davrandı* anlamına gelir.⁴³

⁴¹ Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer b. Ahmed ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1. bs., 1998, I, 337.

⁴² Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1997, I, 83.

⁴³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şihâh: Tâcu'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffûr 'Atfâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 4.bs., 1990, VI, 2352-2353.

3. Mudaaf fiil olan “رَثَّ” kökü: *Zayıflık, cılızlık, zayıflama, katlama, kötülük* anlamlarına gelir. “الرَّثَّ”, eskimiş elbise, “حَبْلٌ رَثٌّ” *eskimiş ip* ve “رَجُلٌ رَثٌّ” *perişan elbisesi olan bir adam*, “الرَّثَّةُ” *evin eskimiş taraflarıdır. Bir adam savaşta ağır bir şekilde yaralanıp canlı bir şekilde harp sahasından uzaklaştırılırsa* “ارثت فلان” denir. ⁴⁴الرَّثَّةُ: *Ahmak kadın, zayıf insanlar*, “الرَّثَائَةُ” ve “الرَّثُونَةُ” *perişan görünüm demektir.* ⁴⁵

1.2. Mersiyenin İstilahi Anlamı

Kimi lügatlere bakıldığında risanın/mersiyenin şu manalara geldiği görülmektedir:

“رَثَّيْتُ فُلَانًا وَرَثَيْتُ الْمَيِّتَ مَرْتَبَةً وَرَثَوْتُهُ أَيْضًا” ifadesi ölünün ardından ağlamak ve onun fazilet ve güzelliklerini saymak demektir.”⁴⁶

Arap Dili âlimlerinden Leys şunları söylemektedir: رَثَّيْتُ فُلَانًا فُلَانًا يَرِثِيهِ رَثِيًّا وَمَرْتَبَةً

ر - ث - ي kökünden olan bu fiille *bir kişinin ölümünden sonra onun için övgüyle karışık veya övgüsüz ağlamak* kastedilmektedir. Fiilin tef'il babı da yani رَثَّاهُ يُرِثِيهِ تَرِثِيَّةً biçimi aynı anlamda kullanılabilir. *Ölülerin ardından yüksek sesle ağlayan kadına رَثَاءٌ veya رَثَائِيَّةٌ* denmektedir.⁴⁷

“الرَّثَائِيَّةُ تَرِثِيَّتِي الْمَيِّتِ: *Ölüye rahmet diledim, onu andım, Yüksek sesle ağlayan kadın ölüye şiir söyledi, rahmet diledi*”⁴⁸ anlamına gelir.

Bu tariflerden mersiyenin istilahi olarak ölüye ağlamak ve gerek şiir gerek nesir olarak onun meziyet ve güzelliklerini zikretmek anlamına geldiği görülmektedir.

⁴⁴ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1. bs., 2003, II, 96-97.

⁴⁵ Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*, thk. Muhammed Nu'aym el-'Urḳusûsi, Muessesetu'r-Risâle, 8. bs., 2005, s. 169.

⁴⁶ el-Cevherî, *es-Şihâh*, s. 2352.

⁴⁷ Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. İbrahim el-İbârî, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1967, XV, 124.

⁴⁸ ez-Zemaḥşerî, *Esâsu'l-Belâġa*, I, 337.

Mersiye, âlimler tarafından ta'ziye, nedb ve te'bin diye üç kısma ayrılır.

Nedb; şairin ölüm vakti gelen ailesinin ve akrabalarının durumuna ağlamasıdır. Aslında nedb şahsın kendisi ve ailesi ile sınırlı değildir. Şair kalbinde yeri olan sevdiği dost ve tanışları için de bu türden şiirler söyleyebilir. **Te'bîn;** nedbden farklıdır. Onda yüksek sesle ağlamak yoktur. Te'binde politik, toplumsal, kültürel ağırlığı olan gözde kişilerin ölümlerine duyulan üzüntü vurgulanır. Şairler de böylesi şahsiyetlerin güzel faaliyetlerini ve hatıralarını anarak onları yüceltirler. **Ta'ziye/'Azâ'** ise; te'binden daha yüce bir makamdır, zira şair onda derin düşüncelerini somutlaştırmakta, ölüm ve yaşam kavramları hakkında felsefi açıklamalar ortaya koymaktadır.⁴⁹

Mersiye'nin sözlük ve ıstılahi anlamlarını bu şekilde ortaya koyduktan sonra onun eski uygarlıklardan başlayarak Endülüs döneminin sonuna kadar tarih içinde asırlar boyu gelişimine değinilmesi uygun olacaktır.

1.3. Mersiye'nin Asırlar Boyu Gelişimi

1.3.1. Eski Uygarlıklarda Mersiye

Asya kıtası güneybatı kesiminde üç tarafı denizle çevrili, karadan bir köprü ile Afrika'ya bağlanan geniş bir yarımada ile biter. Bu yarımada, Arap yarımadasıdır. Arap yarımadası denen bölgede birbirine benzeyen karakteristik özelliklere sahip halklar yaşamıştır. Bu insan topluluklarına Hz. Nuh'un oğlu Sam'a atıfla Sâmi halkları denmiştir, anlatıya göre Sam onların hepsinin atasıdır.⁵⁰ Sâmi ismi Arami, Fenike, İbrani, Arap, Yemen, Babil ve Asur toplulukları ile onların soyuna mensup insanları ifade etmek için kullanılmaktadır.⁵¹

Bu eski uygarlıkların mersiye'yi bilip farklı yollarla ifade ettikleri açıktır. Mersiye ve kayıplara üzüntü her millette bulunan insani bir özelliktir.

⁴⁹ Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni 'l-Edebi 'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, 1995, s. 5-6.

⁵⁰ Sabatino Moscati, *el-Hadâratu's-Sâmiyyetu 'l-Ğadîme*, çev: es-Seyyid Ya'kûb Bekr, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Beyrut, 1986, s. 34-42.

⁵¹ Ali Abdulvâhid Vâfi, *Fıkhu 'l-luġa*, Dâru Nahdati Mışr, Kahire, 3.bs., 2004, s. 6.

Söz gelimi Sümer⁵² halkı ele alınacak olursa Sümerlilerin, şehir, devlet ve ilahlar için yazılan mersiyeleri bildiklerini söylemek mümkündür. Sümerlilerin Niffir (Niffer-Nippur), Sümer ve Ur kentinin harap olmasına, Sümer antik dini tiyatrosunun yıkılmasına dair acıklı şiirleri mersiye örneği olarak değerlendirilebilir.⁵³

Niffir⁵⁴ mersiyesi, on iki parçadan oluşmakta ve söz konusu şehrin viran olmasından duyulan üzüntüyü belirtmektedir. Üzücü felaket ve mabedin başına gelenlerin üstünde ısrarla durulmakta ve beytin şatırında متى سيتم بناؤه؟ cümlesiyle mabedin ne zaman imar edileceği sorulmaktadır. Bunun ardından Niffir kentinin yağma edilip harap olmasından duyulan üzüntü vurgulanmakta, sakinlerin hepsini korkunun kuşattığını, inek sürüsü gibi oldukları ifade edilmektedir.

"وَيَتَسَاءَلُ الشَّاعِرُ بِلَوْعَةٍ، لِمَاذَا دُمِرَتْ مَعَابِدَ نَعْرَ الْكَثِيرَةِ الْعَدَدِ؟ وَكَمْ مِنَ الْوَقْتِ، سَوْفَ يَبْنَى دُوو -
الرُّؤُوسِ - السُّودَاءِ مُنْهَارِينَ وَخَائِرِيَّ الْقُوَى يَأْكُلُونَ الْعُشْبَ مِثْلَ الْخِرَافِ وَيَتَأَلَّمُونَ فِي أَجْسَادِهِمْ وَفِي
أَرْوَاحِهِمْ. وَلِمَاذَا نَرَى الْمَوْسِيقِيِّينَ وَالشُّعْرَاءَ الْمُنْشِدِينَ، يَقْضُونَ أَيَّامَهُمْ فِي الْأَيْنِ وَالنَّوْحِ وَهُمْ مَنْفِيُونَ يَعْتَمِلُ
فِي قُلُوبِهِمْ الْحُزْنَ عَلَى مُدْنِهِمُ الْمُهْدَمَةِ وَعَلَى عَائِلَاتِهِمُ الْمَهْجُورَةِ، مِمَّا يَجْعَلُ الْعَقْلَ يَفْقِدُ تَوَازُنَهُ وَالْفَهْمَ
مُضْطَرِبًا"

Şair, ıstırapla Niffir'in (Niffer-Nippur) çok sayıdaki tapınaklarının neden yıkıldığını, karanlık güçlerin ne zaman koyunlar gibi ot yiyerek güçlerinin zayıflayıp çökmeye başlayacaklarını, bedenleri ve ruhlarıyla acı çekeceklerini, niçin hala şarkı ve şiir söyleyenlerin, insanların aklını ve dengesini yitirmesine neden olan yıkılmış

⁵² Sümer: Mezopotomya'da Basra körfezine yakın bir tarihi bölge. Sümerliler, milattan önce dördüncü yüzyılda ortaya çıkmıştır. Sümerliler, Erid, Ur, Uruk, Lagaş gibi şehirler inşa etmişlerdir. Sümer dininde çok sayıda büyü töreni vardır, her şehrin ayrı bir tanrısı bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Henry S. 'Abbûdî, *Kitâbu Mu'cemi'l-Hağârati's-Sâmiye*, Trablus, 2. bs., s. 513.

⁵³ Kâsım Edonis eş-Şevvâf, *Divânu'l-Esâfir, Sumer ve 'Akğâd ve 'Aşûr, el-Kitâbu's-Şâniye'l-Âlihe ve'l-Beşer*, Dâru's-Sâki, Beyrut, 1. bs., 1997, s. 369.

⁵⁴ Niffir şuan Kûfe yakınlarında kalıntıları bulunan eski Mezopotamya şehridir. Geniş bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, thk. Ferîd Abdulazîz el-Cundî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., V, 341.

şehirlerine, sürgüne maruz kalmış ailelere kalplerinde derin üzüntüler duyarak günlerini inlemeyle ve ağıt yakarak geçirdiklerini merak edip sormaktadır.⁵⁵

Mersiye, şairin şehrini kaybetmesine üzüntüsünün çılgılığında oluşmaktadır. Mersiyesinde sakinlerinin, müzisyenlerinin ve şairlerinin trajik durumunu gözlemlerken tapınaklarına ağıt yakar.

Ur⁵⁶ kentine ve Sümer ülkesine dair yazılan mersiye ise biçim ve içerik bakımından diğerlerinden farklıdır. Derin hüznün ve acı bildiren kelimeleri ile şiir, dinleyenleri depresif ve gam dolu bir atmosfere sokmaktadır. Ur kentinin ve tapınaklarının, diğer Sümer şehirlerinin uğradığı felaketleri haber vermekte, tanrı ve tanrıçaların mabetleri yalnız bıraktığından bahsetmektedir.

Müellif, 11 ilahiden/şarkıdan oluşan bu mersiyede tiyatral bir yapı kullanmıştır. Mersiyede yer alan bazı beyitler şunlardır:⁵⁷

أَيُّهَا الْمَدِينَةُ، كَانَ لَكَ إِسْمٌ، وَلَكِنَّهُ تَهَدَّمَ مَعَ خَرَابِكَ

أَيُّهَا الْمَدِينَةُ كَانَتْ جُدْرَانُكَ قَائِمَةً

لَكِنَّكَ أُبِدْتَ مَعَ بِلَادِكَ

يَا مَدِينَتِي مِثْلَ نَعَجَةٍ أَمِينَةٍ

تَمَّ تَمْرِيقُكَ مَعَ حُمْلَانِكَ

“Ey kent! Senin bir adın vardı ancak adın da seninle birlikte harap oldu.

Ey kent! Senin duvarların ayakta idi

Ama ülkenle beraber yıkılıp gittin.

⁵⁵ eş-Şevvâf, *Dîvânu 'l-Esâîr, Sumer ve 'Akkâd ve 'Âşûr, el-Kitâbu 's-Sânî: el-Âlihe ve 'l-Beşer*, s. 371.

⁵⁶ Ur: Fırat nehrinin eski yatağında kurulmuş olup Sümerlilerden önce var olan Mezopotomya şehirlerinden biridir. Geniş bilgi için bkz. 'Abbûdî, *Kitâbu Mu'cemi 'l-Hağârati 's-Sâmiye*, s. 147.

⁵⁷ eş-Şevvâf, *Dîvânu 'l-Esâîr, Sumer ve 'Akkâd ve 'Âşûr, el-Kitâbu 's-Sânî: el-Âlihe ve 'l-Beşer*, s. 393.

Ey kentim güvendedeki bir koyun gibi

Yavrularınla birlikte paramparça edildin.”

Sümerler döneminde şehirler hakkında kaleme alınan mersiyeler bu şekildedir. İlahlar hakkında yazılan mersiyeler de Sümer şiirinin farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Hayvan ve bitki tanrısı Dumuzi'nin (Temmuz), karısı bereket, sevgi ve cinsellik tanrıçası İnana'yı (İştâr) ölümler âlemine bırakması üzerine şiirler yazılmıştır.

Burada şair es-Sumeri'nin söylediği bir kaside zikredilecektir. Kasidede çoban diye adlandırılan Tanrı Dumuzi'den bahseder. O kendi sonunu hisseder ve ölümünden önce kendisine mersiye yazar:⁵⁸

الرَّاعِي دُمُوزِي كَانَ قَلْبُهُ يَفِيضُ أَسَى
وَمَزْمَارُهُ يَتَدَلَّى فِي رَقَبَتِهِ وَهُوَ يَبْكِي وَيُقُولُ:
النُّوَاحِ النُّوَاحِ ، أَيَّتَهُمَا الْمُرُوجُ ، النُّوَاحِ
أَيَّتَهُمَا الْمُرُوجِ النُّوَاحِ النُّوَاحِ...
وَلْتُرِدِّدْ أُمِّي الصُّرَاخَ وَالْعَوِيلَ...
لْتُرِدِّدْ أُمِّي " سِيرْتُورَ " الصُّرَاخَ وَالْعَوِيلَ
لِأَنِّي عِنْدَمَا أَمُوتُ فَإِنَّهَا لَا تَجِدُ مَنْ يَزَعَاهَا
لِتَذْرِفَ عَيْنَايَ الدَّمْعَ عَلَى الْمُرُوجِ مِثْلَ أُمِّي
وَلِتَذْرِفَ عَيْنَايَ الدَّمْعَ عَلَى الْمُرُوجِ مِثْلَ أُخْتِي الصَّغِيرَةِ

“Çoban Dumuzi'nin kalbi üzüntü ile dolmuş taşıyordu.

Ağlayıp şöyle derken kavalı boynuna sallanıyordu:

⁵⁸ Fâdıl Abdolvâhid Ali, 'İştâr ve Me'sât Temmûz, el-Ahâlî li't-Ṭibâ'a, Şam, 1999, s. 91.

Ağlamak, Ağlamak, ey ovalar, Ağlamak!

Ey vadiler! Yüksek sesle ağlamak, haykırmak!

Annem çığlık ve haykırışları tekrarlasın.

Annem Sirtur, çığlık ve haykırışları tekrarlasın.

Çünkü ben ölünce ona bakacak hiç kimse bulunmayacak.

Gözlerim annem gibi vadilere gözyaşları akıtsın.

Gözlerim kız kardeşim gibi vadilere gözyaşları akıtsın.”

Şair es-Sumeri'nin bu beyitlerinde üzüntü, acı, ağlama ve sevdiklerinin ayrılmasının tasvir unsurlarının somutlaştırılması görülmektedir.

Babil çağında⁵⁹ mersiyeye değinilecek olursa çivi yazılarında hüznün ve ağlamaya işaret eden bazı cümleler, beyitler olduğu göze çarpmaktadır. Onlarda Dumuzi'ye hüznün vardır. Gılgamış Destanı, İştar'ın kocası Dumuzi'ye her yıl ağlaması bu medeniyetin edebiyatındaki ağıt unsurlarıdır, Babil takvimlerinde tanrının yitirilmesine dair taziye törenleri yapılan günler belirlenmiştir. Bunlar, şairlerin Dumuzi'nin karısı İnana'nın (İştar) kocasına üzüntüsünü tasvir ettikleri kasidelerdendir:⁶⁰

رَاحَ قَلْبِي إِلَى السَّهْلِ نَائِحًا نَائِحًا
 رَاحَ إِلَى مَكِّيَّانِ الْفَقِيئِ،
 رَاحَ إِلَى مَكِّيَّانِ دُمُوزِي،
 إِلَى الْعَالَمِ الْأَسْفَلِ مُسْتَوِطِنِ الرَّاءِي

“Kalbim ovalara haykırarak çığlıklarla gitti.

⁵⁹ Babil: Mezopotomya'da Fırat kıyısına kurulan eski bir şehir olup Bağdat'ın doksan kilometre güneyindedir. Bu şehir ve çevresinde kurulan medeniyete Babil medeniyeti denmiştir. Geniş bilgi için bkz. 'Abbûdî, *Kitâbu Mu'cemi'l-Hağârati's-Sâmiye*, s. 191.

⁶⁰ Ali, *İştâr ve Me'sât Temmûz*, s. 125-126.

Delikanlının mekânına gitti.

Dumuzi'nin yerine gitti.

Alt dünyaya, çobanın yurduna taşındı.”

Bu, İştar'ın kaybettiği kocası Dumuzi'yi özlerken ve acı veren yokluğuna ağlarken, şairin onun dilinden yazdığı mersiye'dir.

Gılgamış'ın arkadaşı Ankido'ya mersiyesi belki de bize kalan en güzel Babil kültürü kasidelerdendir. Burada Gılgamış'ın arkadaşı Ankido'ya söylediği kimi mersiye örnekleri verilecektir. Gılgamış şöyle der:⁶¹

أَصِيحُوا إِلَيَّ أَيُّهَا الشُّيُوحُ وَاسْمَعُوا قَوْلِي:
 مِنْ أَجْلِ " أَنْكِيدُو " خَلِي وَصَدِيقِي، أَبْكِي وَأَنْوُخْ نُوحَ التَّكْلِ
 إِنَّهُ الْفَأْسُ الَّذِي فِي جَنْبِي، وَقَوْسُ يَدِي
 وَالْحَنْجَرُ الَّذِي فِي جِزَامِي وَالْمَجْنُ الَّذِي يَدْرَأُ عَنِّي
 وَقَوْسِي وَبُهَجَتِي وَكُؤُوتُهُ عَيْنِي
 لَقَدْ ظَهَرَ شَيْطَانٌ رَجِيمٌ وَسَرَقَهُ مِنِّي

“Ulular beni işitin! Sözüme kulak verin!

Dostum, sevgilim “Enkidu” için, ağlıyorum, ağıt yakarak/haykırarak çocuğunu yitiren anneler gibi.

O, benim yanımdaki balta, iki elimin yayı

Kuşağımdaki hançer, beni savunan kalkan

Sevincim, mutluluğum, bayram elbisem.

⁶¹ Tâha Bâkır, *Melhametu Kilkâmiş*, Dâru'l-Hurriyye li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Bağdat, 1975, s. 72-73.

Bir kovulmuş şeytan çıktı, onu benden çaldı.”

Bu beyitlerden Gilgamiş’in arkadaşına ağıt yakıp ağladığı, iyilik ve güzel özelliklerini saydığı görülmektedir.

Nil Vadisi uygarlıklarına bakıldığında çok sayıda mersiye örneği ile karşılaşılmaktadır: “Oziris, Sit ve İsis öyküsü bu örnekler arasında önemlidir. Sit kardeşi Oziris’e saldırıp onu paramparça etmiş ve cesedi bir kutuya koyarak denize bırakmıştır. Bunun üzerine Oziris’in kızkardeşi ve eşi olan İsis, çok dokunaklı bir biçimde ağlamıştır. Eski Mısırlılar, bayramlarında her sene Oziris için ağlamayı adet edinmişlerdir. Bugün Mısırlılarda ve bilhassa kadınlarda görülen matem adetleri, dövünmek, yüzü ve kafayı çamura batırmak gibi uygulamalar oldukça eski çağlardan kalmıştır.”⁶²

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla ilahlar, şehirler ve tapınaklar için kadim dönemlerden bu yana duygusal ve dokunaklı mersiyeler söylenmektedir. İnsan, kalbini ele geçiren derin üzüntüyü açıklamak ve sevdiklerinin anısını ölümsüzleştirmek üzere mersiyeyi bir araç olarak kullanmıştır.

1.3.2. Cahiliye Çağında Mersiye

Cahiliye şairleri ölümün kesin olduğu ve ondan hiç kimsenin kurtulamayacağı hususunda ittifak halindedir, çok sayıda şair de bu manayı ifade etmişlerdir. Örneğin Tarafe İbnu'l-‘Abd⁶³ hayatın gerçeğinin varlığına ve insanın fani olduğuna işaret ederek şöyle demektedir:⁶⁴ (Tavîl)

⁶² Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 9

⁶³ Tarafe İbnu'l-‘Abd: Lakabı Tarafe olan şairin ismi Amr b. Abd b. Sufyan’dır. Az şiir söyleyen Cahiliye şairleri arasındadır. Ancak genç yaşta sınırlı sayıdaki şiiri ile diğer şairlerin uzun ömürleri boyunca elde edemedikleri kalitede eserler ortaya koymuştur. Mu‘allakât-ı seb‘a müellifleri arasında ittifakla önde tutulmaktadır. Geniş bilgi için Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1981, I, 135-136.

⁶⁴ Tarafe b. el- ‘Abd, *Dîvân*, şerh: Mehdî Muhammed Naşıruddîn, Dâru'l-Kütübi'l-‘İlmiyye, Beyrut, 3.bs., 2002, s. 26.

٦٧ أَرَى الْعَيْشَ كَنْزًا نَاقِصًا كُلَّ لَيْلَةٍ وَمَا تَنْقُصِ الْأَيَّامُ وَالذَّهْرُ يَنْقَدِ
٦٨ لَعَمْرُكَ إِنَّ الْمَوْتَ مَا أَخْطَأَ الْفَتَى لَكَ الطَّوَلُ الْمُرْخَى وَثِنْيَاهُ بِالْيَدِ

“27 Hayatı her gece azalan bir hazine olarak görüyorum, günlerin ve zamanın eksilttiği şey biter.

28 Hayatına yemin olsun ki ölüm gence uzak olmadı, o ölüm her iki tarafı elde gevşeyen bir ip gibidir.”

Ölüm olduğu sürece sevilenler ve dostlar için mersiye bulunması tabiidir. Hepimiz biliyoruz ki, Cahiliye çağı Arapların şiir açısından en zengin edebi dönemidir. Bu zenginliğin etkisi ilerleyen dönemlerde şiirin yapısına, biçim ve içerik olarak yansımıştır.

Cahiliye şairinin ele aldığı temel amaçlardan biri olan mersiye, bahsedilen devirdeki savaşların çokluğu sebebiyle doğal olarak yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Şairler mersiyede kendileri için bir kaçış noktası bulmuşlar, hüznlerini ve acılarını etkileyici kelimeler ve dürüstlikle ortaya koyarak kederli ruhların ahlakını, iç çekmelerini ve iniltilerini cümlelere döküp ağıtlar yakmışlardır.

Kuşkusuz mersiye'nin anlam ve nedenleri ölen kişi ile olan yakınlığın derecesine bağlı olarak değişmektedir. “Zira mersiye söyleyenin/ağıt yakanın vefat edenle bağı gerilim ve stresin ölçüsünü belirlemekte, kaybedilen şahsın vasıfları şiir için uygun kavramları tercihinde göz önünde bulundurulmaktadır. Ölen, şairin akrabası yahut bir dostu olabilir ki bu takdirde mersiye gerilimi yüksek duygusallık içermektedir. Bir topluluğun önder ve efendisini yitirmesini anlatan şiirlerde ise yüceltme hususları öne çıkmakta, hüznü duyguları sönük kalmakta, topluluktan ayrılan şahsiyetin değer ve konumu abartı ile anlatılmaktadır.”⁶⁵

⁶⁵ Gazi Tuleymat, *el-Edebu'l-Cahili, Dâru'l-İrşad, Humus, 1. bs., 1992, s. 196.*

Mersiye bölümleri ve örnekleri bakımından çeşitli türlerde değerlendirilmektedir. Eş, ailesi, akrabalar, arkadaşlar, liderler, başkanlar için yazılanlara ek olarak insanın kendisi, devletler ve şehirler için hazırladığı mersiyeler de vardır. Bu hususta öncelikle erkek şairlerin mersiye mirasına değinilecek ardından kadın şairlerin eserlerine temas edilecektir.

Cahiliye dönemine ait mersiye türünün en güzel örneklerinden biri Evs b. Hacer⁶⁶'in arkadaşı Fuḍâle b. Kelede hakkında söyledikleridir.⁶⁷ (Munserih)

١ أَيَّتُهَا النَّفْسُ أَجْمَلِي جَزَعًا إِنَّ الَّذِي تَحَذَرِينَ قَدْ وَقَعَا
٢ إِنَّ الَّذِي جَمَعَ السَّمَاخَةَ وَالنَّ جَدَّةَ وَالْحَزْمَ وَالْقَوَى جُمَعَا
٣ أَوْدَى فَمَا تَنْفَعُ الْإِشَاحَةَ مِنْ شَيْءٍ لِمَنْ قَدْ يُجَاوِلُ الْبِدْعَا
٤ الْأَلْمَعِيَّ الَّذِي يَظُنُّ لَكَ الْظَّ نَّ كَأَنَّ قَدْ رَأَى وَقَدْ سَمِعَا
٥ وَالْمُخْلِيفَ الْمُتْلِفَ الْمُرَّرًا لَمْ يُمْتِعْ بِضَعْفٍ وَلَمْ يَمْتِ طَبْعَا

“1 Ey nefis sıkıntını azalt çünkü ona karşı ne kadar dikkatli olsan da korktuğun başına gelir.”⁶⁸

⁶⁶ Evs b. Hacer: Cahiliye devrinde Temim kabilesinin en önemli şairleri arasındadır, Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın annesinin eşidir, şiirlerinde hikmet ve incelik bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ḥayruddîn ez-Ziriklî, *el-A' lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâ'yîn, Beyrut, 15.bs., 2002, II, 31.

⁶⁷ Evs b. Hacer, *Dîvân*, thk: Muhammed Yusuf Necm, Dâru Beyrut, Beyrut, 1980, s. 53; Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberrid, *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 3. bs. 1997, IV/32.

⁶⁸ Araplar الحذر أشد من الوقية der. Bu bir şeye karşı devamlı tetikte beklemek o şeyin vereceği zarardan daha sıkıntılıdır. Korkulan şeyin hakkı, sahibinin lacaklardan korkusuyla dehşete kapılması, sıkıntı ve ıstırap içinde olmasıdır. Böyle olursa dikkat artar. Bunun anlamı insanın değiştiremeyeceği şeyler üzerinde uzun süre uğraşmayı bırakıp yapacağı daha faydalı şeylere yönelmesidir. Mersiyede söyleyenin acısını azalmaz, bilakis bu beyitlerde hayatın hikmeti, sabrın güzelliği ve kadere razı olmanın manaları tecelli etmektedir.

2 O cömertlik, sıkıntıya düşene yardım etme, işleri kontrol altına alıp en güzel şekilde yapma ve her türlü kuvveti kendisinde toplamıştır.

3 Öldü, Mümkün olmayan bir iş talep eden kişinin çabalaması fayda verir mi?

4 Zekidir, o her şeyi yerli yerine koyar, sanki o bir şeyi olmadan hissedip duyar.⁶⁹

5 Para kazanır ve onları harcar. O, talihsizliğe maruz kalır, zayıfken yaşamaz, kalbinde gerçeği görmeyi engelleyen bir peçe varken de ölmez.”

Şair Evs, değerli arkadaşını kaybettiğinde sinirlerine hâkim olmaya çalışır, sonra da onun ölümünden önce hayatında bildiği güzelliklerini ve özelliklerinin çoğunu sıralar.

Şair Muhelhil b. Ebî Rebî‘a’nın⁷⁰ Besus savaşında öldürülen kardeşi Kuleyb’e yazdığı şahane mersiye de bu türdendir. Muhelhil onda şöyle der:⁷¹ (Vâfir)

۷ دَعَوْتُكَ يَا كَلَيْبُ فَلَمْ تُجِبْنِي وَ كَيْفَ يُجِيبُنِي الْبَلَدُ الْقَفَارُ؟
 ۱۰ سَقَاكَ الْعَيْثُ إِنَّكَ كُنْتَ عَيْثًا وَيُسْرًا حِينَ يُلْتَمَسُ الْيَسَارُ
 ۱۱ أَبَتْ عَيْنَايَ بَعْدَكَ أَنْ تَكْفَمَا كَأَنَّ غَضَا الْقَتَادِ لَهَا شِفَارُ

“7 Ey Kuleyb, sana seslendim, ama sen cevap vermedin. Boş arazi nasıl cevap verir?

10 Kabrine yağmur yağdı, çünkü sen bir rahmet yağmuruydun. Sen yaşam gücü istendiğinde, kolaylık kaynağıydın.

⁶⁹ Ömer b. Hattâb (r.a.) şöyle der: “Kişi akıyla değil ölünceye kadar zannıyla yaşar.” O bununla zeki, doğru zan üzere ve ferasetli olmayı kasteder. Bkz. Ebû'l-Fağl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, Mecma'u'l-Emsâl, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Matba'atu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1955, I, s. 444.

⁷⁰ el-Muhelhil b. Rebîa', Ebû Leyla, Benî Tağlib kabilesinden 'Adiyy b. Rabîa'. İmru'u'l-Kays'ın dayısı, 'Amr b. Kulsum'un dedesidir. Kardeşi Kuleyb'e yazdığı mersiye en önemli şiirlerindedir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, I, 110.

⁷¹ el-Muhelhil b. Rebîa', Dîvân, şerh ve tkd: Talal Harb, ed-Dâru'l-Alemiyye, Beyrut, t.y., s. 32.

11 Gözlerim senden sonra ağlamayı bırakmayı reddetti. Sanki dikenli gada ağacı gözlerime kirpik oldu.”

Bu beyitlerde el-Muhelhil, kardeşinin ölümüyle kentinin her şeyden yoksun olduğunu düşünmektedir. Zira bu, her şeyi sevdiğinde gören seven bir kalbin halidir.

Kadın şairlerdeki mersiye sanatına gelince, onlarda samimi bir his ve duygularıyla karşılaşılır. Belki de kadın şairler, şiirin bu türünde erkeklerden çok daha üstün ve başarılıdır. Bu konuda İbn Reşîk şöyle der:

“Kadınların kalpleri musibet anından daha hassas ve içten duygulara sahiptir, onlar ölenin acısına daha az dayanabilirler. Çünkü Yüce Allah, onların tabiatlarına zayıflık ve daha az kararlılık gibi özellikler yerleştirmiştir.”⁷²

Tabii ki kadınlar fitratlarındaki merhamet ve incelik sebebiyle herhangi bir sıkıntı, zorluk ve bela karşısında daha çok acı izhar edebilmektedir.

Kadınların mersiyesinde bazı ritüeller bulunmaktadır. Onların ağıtları bir veya birkaç gün ile sınırlı kalmayıp yıllara uzanabilmektedir. Cahiliye devrinde kadınların ağıt için saçlarını tıraş ettiği, elleri, ayakkabıları ve derileri ile yanaklarına vurdukları aktarılmaktadır. Yine kabile toplantıları ve önemli zaman dilimlerinde ölümlerin mezarları yanında benzer hareketleri hayata geçirdikleri nakledilmektedir.⁷³ Aynı şekilde Cahiliye döneminde ölünün kaybından ötürü duyulan acı ve hasreti anlatmak, hayırlarını anmak üzere ücret karşılığında yüksek sesle ağlayan kadınlar tutulduğuna rastlanılmaktadır.⁷⁴

⁷² İbn Reşîk el-Hasen, *el-'Umde ft Sinâ'ati's-Şi'r*, Matba'atu's-Se'ade, Mısır, 1. bs., 1907, II, 123.

⁷³ Bkz. Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 11. bs., 1960, I, 207.

⁷⁴ Bkz. Hânâ el-Fâhûrî, *el-Cami' fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, 1. bs., 1986, s. 146.

Cahiliye dönemi mersiye'nin en önemli isimlerinden biri de el-Ḥansâ'dır. el-Ḥansâ',⁷⁵ şiiri aracılığıyla samimi duygularını dile getirmiş, hislerini ve sevdiğini kaybetmekten doğan acısını, gözyaşlarını cümlelere dökmüştür.

el-Ḥansâ' kardeşi Mu'âviye'yi bir savaşta yitirmiş, onun için ağıt yakıp ağlama amaçlı bir matem tertip etmiş, ardından küçük kardeşi Şahr, büyük kardeşinin intikamı için savaşırken öldürülmüştür. Bu noktada yaraları genişleyen el-Ḥansâ' yıkılmış, hüznler onun iç dünyasını yangın yerine çevirmiştir. Biriken acılardan dolayı tutku, özlem, acı ve ağlama temalarının yoğun bulunduğu inlemelerini ve göğsündeki sancıları ifade etmeye başlamıştır.

Kardeşi Şahr için söylediği mersiye, türünün en güzel örneklerindedir:⁷⁶ (Basît)

أَمَّ ذَرَفَتْ إِذْ خَلَّتْ مِنْ أَهْلِهَا الدَّارُ	۱ قَدَى بَعَيْنِكَ أُمَّ بِالْعَيْنِ غَوَّارُ
فَيْضُ يَسِيلُ عَلَى الْحَدِيدِ مَدْرَارُ	۲ كَأَنَّ عَيْنِي لِذِكْرَاهُ إِذَا خَطَّرْتُ
وَدُونَهُ مِنْ جَدِيدِ التُّرْبِ أَسْتَارُ	۳ تَبْكِي لِصَخْرٍ هِيَ الْعَبْرَى وَقَدْ وَهَتْ
وَإِنَّ صَخْرًا إِذَا جَاعُوا لَعَمَّارُ	۱۶ وَإِنَّ صَخْرًا لِمُقْدَامٍ إِذَا رَكِبُوا
كَأَنَّهُ عَلَمٌ فِي رَأْسِهِ نَارُ	۱۷ وَإِنَّ صَخْرًا لَتَأْتُمُّ أَهْدَاهُ بِهِ

“1 Gözlerin, beyaz donuk bir kir olduğu için mi yoksa bahar alerjisi olduğu için mi ya da evde sevdiklerini olmadığı için mi gözyaşı döktü?”

2 Onun hayali aklıma gelince sanki gözlerim yanaklarımı ıslatan büyük bir sel oluyor.

3 Bu gözler Şahr'a ağlar, Onu o kadar çok severdi ki onunla Şahr arasında sadece yeni topraktan bir perde vardır.

⁷⁵ Temâdur bint ‘Amr el-Ḥansâ’. Beni Suleym kabilesindedir, Ḥansâ' lakabıdır. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 317.

⁷⁶ el-Ḥansâ', *Dîvân*, Dâru Sâdır, Beyrut, ty., 47-49.

16 Kabile savaşa veya saldırıya geçtiğinde Şahr düşmana saldırmakta çok cesurdur. Kabile acıktığında o hayvanlarını keser.

17 Şahr insanların kendisine uyduğu bir önder, zirvesinde ateş yanan yüksek bir dağ gibidir.”⁷⁷

Cahiliye devrinde şehir ve krallıklar için söylenmiş olabilecek mersiye örneklerine bakıldığında Cahiliye şairinin ağlanacak bir şehri yoktur. O geniş çöllerde bir yerden başka bir yere geçmektedir. Ancak belki bazı yıkılmış yerlere ve kalıntılar üzerine söylenen kimi şiirler bu türden değerlendirilebilir.

Nâbiğa ez-Zubyânî,⁷⁸ Melik Nu‘mân’a sunduğu ve itizari şiirin en önemli örneklerinden sayılan muallakasında üzüntülü bir hava ile yıkılıp giden şehirleri ve kalıntıları zikretmektedir.⁷⁹ (Basît)

١ يَا دَارَ مَيْمَةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالسَّنَدِ
أَقْوَتْ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الْأَبْدِ
٢ وَقَفْتُ فِيهَا أَصْيَلَانًا أَسْأَلُهَا
عَيْتَ جَوَابًا وَمَا بِالرَّعِ مِنْ أَحَدِ

“1 Ey sevgilim Meyye'nin yüksekteki ve Sind'deki yurdu. Uzun zamandır bu yurdun halkı yok.

2 İkinci ve akşam vakti arası bu evlerin yanında durdum. Ona sormaya başladım, ama cevap veremedi, orada kimse yoktu.”

⁷⁷ Bu son beyit, Arap edebiyatında meşhur ve seçkin bir teşbih örneği kabul edilmektedir. Gözlerin kendisinden alınmadığı önemli ve ünlü birini anlatılırken örnek olarak kullanılır.

⁷⁸ Ziyâd b. Mu‘âviye b. Sa‘d b. Zubyân en-Nâbiğa. Büyük dedesinden ötürü ez-Zubyânî nisbesi ile anılmaktadır. Şair bu lakap ile şair en-Nâbiğa el-Ca‘dî ve Nâbiğa b. Şeybân’dan ayrılmaktadır. Kendisine Nâbiğa denmesinin ileri yaşlarda şiir söylemesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Ferrûh, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabi*, I, 178.

⁷⁹ en-Nâbiğa, *Divân*, şerh: ‘Abbâs Abdussettar, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 3. bs., 1996, s. 9.

Bu bakımdan Nâbiğa'nın ziyaret ettiği mekândaki kalıntıları ve eskiden neşeli ve dolu olan mekânın boşalıp yokluğa dönüştüğünü görmesi onun hatıralarını ve zihnindeki görüntüleri canlandırmış kendisini mersiye benzeri içli bir şiir söylemeye itmiştir.

Şairin kalıntıların yanında bulunması onu böyle bir şiire yönlendirmiştir, farklı bölgelerde yolculuk yapan gezgin edipler de komşu ve çevre milletlerdeki değişik hadiseleri ve yıkımlardan etkilenmiş, tanık oldukları durumları ibret alınması için aktarmışlardır.

A'şâ⁸⁰ çok seyahat etmiş bir şairdir. Semûd harabelerini de yakından incelemiştir. Yıkıma uğrayan bu harabeler, tilkilerin evi, cinlerin oyun alanı olmuştur. Şair, Semûd halkı kentlerinin halini şu şekilde açıklamaktadır:⁸¹ (Meczûu'l-Kâmil)

لِكُ قَبْلَ حَقِّ عَذَابِهَا	٦ إِنَّ الْقُرَى يَوْمًا سَتَهُ
يَوْمًا لِأَمْرِ خَرَابِهَا	٧ وَتَصِيرُ بَعْدَ عِمَارَةٍ
تِ حَكِيمَةً - وَلِمَا بَهَا ؟	٨ أَوْلَمَ تَرَى حِجْرًا - وَأَنْتَ
يَلْعَبُونَ فِي مِحْرَابِهَا	٩ إِنَّ النَّعَالَ بِبِالضُّحَى
كَالْحَبَشِ فِي مِحْرَابِهَا	١٠ وَالْجِنُّ تَعْرِفُ حَوْهَهَا

“6 Köyler günün birinde kendilerine azap gelmeden yok olup gidecek.

7 Yapıldıktan sonra günün birinde yıkılmaya başlayacak.

8 Sen bilge birisiyken Hicr'in halini ve başına gelenleri görmedin mi?

9 Tilkiler kuşluk vakti insanların meclisinde ve toplanma yerlerinde oynarlar.

10 Cinler de develer gibi insanların meclisinde ve buralarda bağıryorlar.”

⁸⁰ Meymûn b. Kays b. Cendel el-A'şâ (ö. 7/629 [?]), Bekr b. Vâil kabilesindedir. Ebû Başîr olarak künyelenmesinin sebebi, az görmesinden kaynaklıdır. A'şâ denince diğer iki A'şâ değil, bu şair anlatılmak istenir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 221.

⁸¹ el-A'şâ, *Dîvân*, thk. Mevd Huseyin, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, ty., s. 251.

Geçen bilgilerden mersiye'nin Cahiliye şiirindeki temel öğelerden biri olduğu ve önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Sevenlerin ayrılığını ifade etmesi, insanın içindeki duyguları boşaltması, acıları ve ince hisleri zorlama olmaksızın doğal bir üslupla belirtmesi, mersiye'nin önemini artırmaktadır.

1.3.3. İslami Dönemde Mersiye

İslam, insanlığa ilim ve marifet olarak gördüğü bazı yeni kavramlar getirmiş, onların genel ve özel durumlarını düzeltmeyi amaçlamıştır. Cahiliye döneminde revaçta olan köklü yanlış inanç ve düşünceleri düzeltmeye çalışmıştır. Müslüman kişinin ölüme bakışı ortaya konulduğunda onun Cahiliye insanına göre yeni bir yaklaşım benimsediği anlaşılmaktadır. Ona göre dünya hayatı yok olmaya mahkûm kısa bir yolculuktur, Ahiret yurdu ise ebediyet ve kalıcılığın merkezidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

"كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبَلُّوكُم بِالشَّرِّ وَالْحَيْرِ فَتْنَةً ۗ وَإِنَّا تُرْجِعُونَ"

*"Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi, şerle de hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz ve siz Bize döndürüleceksiniz"*⁸²

Bu hüküm, tüm varlığının dünya hayatı ile sınırlı olduğunu sanan Cahiliye insanı ile taban tabana zıttır. İslami dönemde mersiye incelendiğinde onun Allah'a teslim olma, kaza ve kadere razı olma, sevap umma gibi motifler içerdiği görülmektedir. Kur'an'ın şu buyruğu bahsedilen motiflerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur:

"الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۗ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ"

*"Onlar ki başlarına bir musibet geldiğinde "Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz" derler. İşte onların üzerlerine rablerinden rahmet ve salâtlar vardır. Onlar doğru yolda olanlardır."*⁸³

⁸² Enbiya, 21/35.

⁸³ Bakara, 2/156-157.

Aynı şekilde bu devirde, Cahiliye dönemi mersiyesinde revaçta olup İslam'ın yasakladığı yüksek sesle ağlayıp yanakları dövme, elbiseleri parçalama ve çılgılık atma gibi fiil ve manzaralardan soyutlandığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber bir Hadisinde şöyle buyurmuştur:

"قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْحُدُودَ ، أَوْ شَقَّ الْجُبُوبَ ، أَوْ دَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ "

*“Yanaklarını döven veya elbiselerini parçalayan ya da cahiliye duası eden bizden değildir.”*⁸⁴

İslami dönemde söylenen mersiyeler arasında en önemli şiirler son Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatına dairdir. Erkek ve kadın pek çok şair onun ölümüne ilişkin eserler vermiş, dürüst ve samimi bir hisle onun ayrılığına ağlamışlardır.

Hz. Fatıma (r.a.)'nın⁸⁵ ashab Hz. Peygamber'i üzgün kalplerle ve ağlayan gözlerle mezarına naklederken babası Rasulullah (s.a.v.) hakkında söyledikleri bu alandaki şiirlerin en güzellerindendir:⁸⁶ (Kâmil)

ثَمَسَ النَّهَارِ وَأَظْلَمَ الْعَصْرَانِ	۱ إغبرَّ آفاقَ السَّمَاءِ وَكُورَتْ
أَسْفًا عَلَيْهِ كَثِيرُهُ الرَّجْفَانِ	۲ فالأرضُ من بعدِ النَّبِيِّ كَهَيْئَةٍ
وَلَيْبِكَه مَضَرٌّ وَكُلُّ يَمَانِيٍّ	۳ فليبيكه شرقُ البلادِ وغربها
وَالْبَيْتُ دُو الْأَسْتَارِ وَالْأَرْكَانِ	۴ وليبيكه الطُّودُ الْمُعْظَمُ جَوْهَةٌ

⁸⁴ Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc b. Muslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Şaḥîhu Muslim*, thk. Ebû Kuteybe Naẓar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru Tîbe, Riyad, 1. bsk. 2006, Bâbu Tahrîmi Dârbi'l-Hudûd ve Şakki'l-Cuyûb, hadis no: 165, I, s. 59.

⁸⁵ Hz. Fâtıma, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kızıdır, Fâtıma b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilmuttalib'dir. Kuraşîyye ve Hâşîmiyye nisbeleri ile anılmaktadır. Dördüncü halife Hz. Ali ile evlenmiştir. Geniş bilgi için bkz: ez-Ziriklî, *el-A'lâm, Dâru'l-Melâyîn li'l-'İlm*, Beyrut, 15. bs., 2002, V, 132.

⁸⁶ Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 35.

“1 Gökyüzü tozlanmaya, gündüzün ışığı gitmeye başlamış, bu sebeple akşam da gündüz de karanlık olmuş.

2 Dünya Peygamber (s.a.v.)’den sonra kasvet ve üzüntüye bürünüp çok sarsılmış.

3 Nebi (s.a.v.)e ülkenin doğusu ve batısı ağlasın, Mudar’dan ve Yemen halkından herkes ağlasın.

4 Büyük dağlar da küçük dağlar da, örtüsü ve direkleriyle Kâbe-i müşerrefe de ağlasın.”

Hz. Fatıma'nın Peygamber (s.a.v.)'e mersiyesinin, insanlığın efendisi Muhammed (s.a.v.)'in vefatına her taraftan insanların göz yaşı akıtmasının yanı sıra dünya, gök, dağlar, ovalar, güneş ve Kabe'den her birinin iştirak ettiği derin bir etkiye sahip duygusal bir ağıt olduğu görülmektedir.

Hassân b. Sâbit⁸⁷ ise Allah resulu hakkında bir dizi mersiye kaleme almış olup onların birinde şöyle demektedir:⁸⁸ (Kâmil)

كُحِلَّتْ مَا قِيَهَا بِكُحْلِ الْأَزْمَدِ؟	۱ مَا بَالُ عَيْنِكَ لَا تَنَامُ كَأَنَّمَا
يَا خَيْرَ مَنْ وَطِئَ الْحَصَى لَا تَبْعُدِ	۲ جَزَعًا عَلَى الْمَهْدِيِّ أَصْبَحَ نَائِيًا
فِي يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ النَّبِيِّ الْمَهْدِيِّ	۴ يَا أَبِي وَأُمِّي مَنْ شَهِدْتُ وَفَاتَهُ
مُتَلَدِدًا يَا لَيْتَنِي لَمْ أُؤَلِّدِ	۵ فَظَلَّلْتُ بَعْدَ وَفَاتِهِ مُتَبَلِّدًا
يَا لَيْتَنِي صَبَّحْتُ سَمَّ الْأَسْوَدِ	۶ أَأَقِيمُ بَعْدَكَ بِالْمَدِينَةِ يِيْنَهُمْ؟

“1 Senin gözlerinin neyi var ki uyuyamıyorsun, sanki ondaki gözyaşlarının yolları, gözüne başkasının sürmesinden bahar alerjisi bulaşanın sürmesi gibi olmuştur.

⁸⁷ Hassân b. Sâbit b. el-Munzir. Yesrib’de doğdu. Fuhul-ı şuaradandır. Şiirlerinin çoğu üst seviyededir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabi*, I, 325, 326.

⁸⁸ Hassân b. Sâbit, *Dîvân*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2. bs., 1994, s. 65.

2 *Üzüntü Allahın kendisini hak yola hidayet ettiği kişinin vefatıdır. Ey ayakları bu dünya üzerine basan en hayırlı, uzağa gitme.*

4 *Anam ve babam Nebi (s.a.v.)'e feda olsun, doğru ve hak yolda giden Peygamberimizin pazartesi günü vefatına şahit oldum.*

5 *Onun vefatından sonra dehşete düşüp şaşırıdım, keşke doğmasaydım.*

6 *Senin vefatından sonra Medine'de aralarında nasıl kahrım? Keşke o sabah siyah zehir içirilmiş olsaydım."*

İslami dönemde raşid halifeler için yazılan mersiyeler de çoktur. Raşid halifeler, Hz. Peygamber'den sonra devlet idaresine geçen sahabelerdir. Onların yönetimleri genellikle adalet ve hikmetle sürdürülüp insanların haklarına ve zulmün ortadan kaldırılmasına özen gösterildiği ve fetihlerle İslam toprakları genişlediği için ilk dört halifenin dönemlerine "Raşid Halifeler Dönemi" denmiştir. Onlar İslam dinine sadık olup Allah ve Resulünün yasasını uygulamışlardır.

İslam'ın görkemli ve üstün çağını temsil eden bu yöneticilerin ölümü üzerine şairlerin mersiyeler söylemesi, onların güzel vasıflarını anmaya yönelmesi oldukça doğaldır. İlk halife Hz. Ebûbekr⁸⁹ hakkında en güzel mersiyelerden birini ikinci halife Hz. Ömer⁹⁰ defninden dönünce söylemiştir.⁹¹ (Meczû'l-Kâmil)

أَذْهَبَ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ فَعَلَيْكَ يَا دُنْيَا السَّلَامُ

⁸⁹ Ebû Hafs Ömer b. el-Hattâb b. Nufeyl. Kurey eşrafındandır. Önceleri İslam aleyhtarı iken Kur'an'dan dinlediği bazı ayetlerin tesiriyle Müslüman olmuştur. Emirü'l-müminin sıfatını alan ilk kişidir. Hz. Ebûbekir'in vasiyeti üzerine Müslümanlar, ondan sonra Hz. Ömer'e biat etmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 279-280. K

⁹⁰ Ebûbekr Abdullah b. Ebî Kuḥâfe'dir. Mekke'de itibarlı ve varlıklı bir ailede doğmuştur, Hz. Muhammed'in peygamberliğine destek veren ilk kişilerdendir, Hz. Hatice ve Hz. Ali'den sonra Müslüman olduğu rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların halifesi olmuş, iki yıl görev yapmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 263-264.

⁹¹ Ebû'l-Feth Bahâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî, *el-Mustetraf fî Kulli Fennin Mustetraf*, thk. Muhammed Ḥayr Tu'me el-Halebî, Dâru'l-Ma'rife, 2008, s. 734.

لَا تَذْكُرِينَ الْعَيْشَ لِي فَالْعَيْشُ بَعْدَهُمْ حَرَامٌ
إِنِّي رَضِيْتُ بِصِغَعٍ وَصَالِهِمْ وَالطِّفْلِ يُؤَلِّمُهُ الْفِطَامُ

“1 Sevdiklerim vefat etti, sana vedam bu yüzdendir ey dünya!

2 Benden yaşamamı isteme, onlardan sonra yaşamak bana haram.

3 Ben onlara sevgi besleyen emzikli bir bebeğim, çocuk süttten kesilince elem duyar.”

Halife mersiyelerinden biri de şair eş-Şemmâh’ın⁹² Hz. Ömer’e ithafen söyledikleridir: ⁹³ (Tavîl)

۱ جَزَى اللهُ خَيْرًا مِنْ أَمِيرٍ وَبَارَكْتَ يَدُ اللهِ فِي ذَاكَ الْأَيْمِ الْمَمْرُوقِ
۲ فَمَنْ يَسْعَ أَوْ يَرْكَبُ جَنَاحِي نِعَامَةٍ لِيُدْرِكَ مَا قَدَّمْتَ بِالْأَمْسِ يُسْبِقِي

“1 Allah Halife’nin iyiliğini versin, Allah’ın eli bu parçalanmış deriyi mübarek etsin.

2 Her kim onun dün bıraktığına yetişmek için koşsa veya devekuşunun kanatlarına binse bile, o geçmiştir/ona yetişilmez.”

Halifeler dışındaki sahabelerin ve savaş şehitlerin hakkında ortaya konan mersiyeler de İslam’ın ilk devir şiirinde büyük bir yekûn tutmuştur. Müslüman şairler, onların acısını anmak ve erdemlerini belirtmek için şiirler kaleme almaya koyulmuştur.

Bu bağlamda sahabe Abdullah b. Revâha’nın⁹⁴ Uğud’da şehit düşen Hz. Hamza’yı⁹⁵ andığı mersiye şöyledir: ⁹⁶ (Vâfir)

⁹² Ma’kıl b. Dırâr eş-Şemmâh, büyük şairlerden biridir, Muzerrid ve Cez’ adında iyi seviyede şair olan iki kardeşi vardı ancak eş-Şemmâh onlardan daha başarılı ve yetenekli idi. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, I, 303-304.

⁹³ İbn Dırâr eş-Şemmâh, *Dîvân*, thk. Şalaḥuddîn el-Hâdî, *Dâru’l-Me’ârif*, Mısır, ty., s. 448-449.

۱ بَكَتْ عَيْنِي وَحَقُّهَا بُكَاهَا
 ۲ عَلَى أَسَدِ الْإِلَهِ عَدَاةً قَالُوا:
 ۳ أُصِيبَ الْمُسْلِمُونَ بِهِ جَمِيعاً
 ۵ عَلَيْكَ سَلَامٌ رَبِّكَ فِي جَنَانٍ
 وَمَا يُعْنِي الْبُكَاءُ وَلَا الْعَوِيلُ
 أَمْزَةٌ ذَاكُمْ الرَّجُلُ الْقَتِيلُ؟
 هُنَاكَ وَقَدْ أُصِيبَ بِهِ الرَّسُولُ
 مُخَالِطُهَا نَعِيمٌ لَا يَزُولُ

“1 Gözüm ağladı, ona ağlaması gereklidir, ağlama ve göğsün ağlamaklı sesi bir fayda vermez.

‘2 Öldürülen adam Hamza mı?’ dediklerinde fecirle güneşin doğuşu arasındaki Allah’ın aslanınadır.

3 Hamza’nın ölümüne oradaki bütün Müslümanlar şaşırdılar. Allah resulü (s.a.v.) de ona üzüldü.

5 Ey Hamza, Allah’tan sana cennetlerde bitmeyen nimetlerle dolu esenlik dilerim!”

İslami dönemdeki mersiyele çerçevesindeki araştırmada önemli bir tür olan, kaybedilen çocukların anısı için söylenen dokunaklı şiirler unutulmamalıdır. Ebû Zueyb el-Huzeli’nin⁹⁷ taun hastalığından kaybettiği beş çocuğunu andığı beyitler dönemin

⁹⁴ Abdullah b. Revâha İkinci Akabe Biati’nda Müslüman olmuş, Medine’de İslam’ın yayılması için çalışmış bir sahabidir. Hz. Peygamber yanında muteber bir kişi olup recez söyleyen ve iyi bir şair olarak değerlendirilmektedir. Hassân b. Sâbit ve Ka’b b. Mâlik ile aynı tabakadandır. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, I, s. 261.

⁹⁵ Hamza b. Abdilmuttalib b. Hâşim: Ebû Umare künyesi ile anılmıştır. Kureyşli olup Hz. Peygamber’in amcasıdır, Kureyş’in soylularından ve liderlerindendi. Mekke’de doğup büyümüştür. Kavminin en zorlu yiğitleri arasındaydı. ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, V, 278.

⁹⁶ İbn Revâha, *Dîvân*, thk. Velîd Kaşşâb, Dâru’l-‘Ulûm li’-Tibâ’a ve’n-Neşr, Riyad, I. bs., 1981, s. 100.

⁹⁷ Huveylid b. Hâlid b. Muħarris. Beni Sa’d b. Huzeyl kabilesindedir. İslamı içtenlikle benimsemiş kişilerdendi. İbn Selam, *Tabakâtu’s-Şu’arâ* adlı eserinde onun için ‘Ebû Zueyb, büyük bir şairdi, zayıflık veya kınanacak bir kusura sahip değildi’ demektedir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, I, 290-291.

mersiyeleri içinde mümtaz bir yere sahiptir. Ebû Zueyb el-Huzelî şöyle demektedir:⁹⁸

(Kâmil)

۱ أَمِنَ الْمُنُونِ وَرَيْبَهَا تَتَوَجَّعُ؟
 ۲ قَالَتْ أُمَيْمَةُ : مَا لِحِسْمِكَ شَاحِبًا؟
 ۴ فَأَجَبَتْهَا : أَنْ مَا لِحِسْمِي أَنَّهُ
 ۵ أَوْدَى بَنِي وَأَعْقَبُونِي حَسْرَةً
 ۹ وَلَقَدْ حَرَصْتُ بِأَنْ أَدْفَعَ عَنْهُمْ
 وَالذَّهْرُ لَيْسَ بِمُعْتَبٍ مَنْ يَجْنَعُ
 مِنْذُ ابْتَدَأْتَ وَمِثْلُ مَالِكَ يَنْفَعُ
 أَوْدَى بَنِي مِنَ الْبِلَادِ فَوَدَّعُوا
 بَعْدَ الرُّقَادِ وَعَبْرَةً لَا تُفْلَعُ
 فَإِذَا الْمَيِّتَةُ أَقْبَلَتْ لَا تُدْفَعُ

“1 Zaman ve musibetler sebebiyle acı mı çekiyorsun? Zaman başına gelenlere sabırsızlık gösterenlerden razı değildir.

2 Umeyme dedi ki: Nefsini hor görmenden ve paranın sana fayda veriyor olmasından bu yana bedeninin sararması neden?

3 Dedim ki: Bedenimin böyle olmasının nedeni çocuklarımla ülkeyi terkedip ölmeleridir.

5 Çocuklarımla öldü, ölümlerinden sonra bana hasret ve kesilmeyen gözyaşı bıraktılar.

9 Onları korumaya çalıştım, fakat ölüm gelince uzaklaştırılamıyorum.”

Buraya kadar anlatılanlar İslami dönemdeki mersiye için kullanılan biçimlerdir. Şehirler, krallıklar ve saraylar hakkında mersiye türüne ait pek şiir yazılmamıştır. Bunun temel sebebi Müslümanların siyaset ve fetih çabalarına ek olarak dini işlerle ilgilenmeleri ve İslami hüküm ve öğretilerini öğrenmekle meşgul olmalarındır.

⁹⁸ Huveylid b. Hâlid Ebû Zueyb, *Dîvân*, thk. Ahmed Hâlid eş-Şâl, Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Port Said, 2014, s. 47-49.

Buraya kadar anlatılandan anlaşıldığı üzere İslam, yeni dini bakışa bağlı olarak mersiye şiirini şekillendirmiş, ona kaza ve kadere rıza gibi farklı kavramlar eklemiştir. Şair mersiye söylediğinde bir yandan üzüntü ve acılarından bahsedip yaşadığı sarsıntıyı dile getirirken öte yandan dünya hayatının kısa bir yolculuk olduğunun, her insanın sonun kabir olacağının bilincindedir. Ölümün ardında bekleyen başka bir hayat, Allah'ın sabreden müminlere müjdelediği cennet vardır. Bu inanç, mersiye sahibinin endişe, kaygı ve elemi hafifletmekte, sabrıyla Allah Teâlâ'dan ecir ve sevap ummaktadır.

1.3.4. Emevî Döneminde Mersiye

Emevi dönemi şiir açısından parlak bir dönemdir. Yeni dönemin getirdiği dini, politik toplumsal ve kültürel görüntüler şiire de yansımıştır. Cahiliye döneminde öncülleri bulunan türler iyice yerleşmiş, derli toplu hale gelmiştir. Örneğin kökenleri İslam öncesine uzanan ve Emevilerden evvel hicvin bir biçimi olarak kabul edilen nakâid, söz konusu dönemde bağımsız bir türe dönüşmüştür. Fahr, medih, hiciv, gazel gibi şiir sanatları gelişerek kapsam ve içerik bakımından genişlemiştir. Mersiye ise Emeviler, Aleviler, Zübeyriler Hariciler gibi benzeri siyasi grupların ve farklı bakış açılarının zuhuru ile artarak çeşitlenmiştir.

Bu dönemde hazırlanan mersiyelere bakıldığında Mâlik b. er-Rîb'in⁹⁹ mersiyesinin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Mâlik ailesi ve vatanından uzakta, savaş ve fetih gayesiyle bulunduğu Horasan'da ölmek üzere olduğunu hissederek kendisi için bir ağıt söylemiştir. Onun bu şiiri, haklı ve büyük bir üne kavuşarak tutarlı ve içten anlatımı

⁹⁹ Mâlik b. er-Rîb. Emevi Devleti zamanında doğmuştur. Basra civarında Benî Temîm çölünde yetişmiştir. Silahı ile uyuyan usta bir silahşör, kabiliyetli bir şairdir. Şiirleri, fasih, açık ve anlaşılırdır. Şiirlerinde genel olarak aynı konudan bahsedilir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 392-393.

ile ayrı bir değer kazanmış ve Emevi devrindeki en meşhur mersiyelerden kabul edilmiştir. İbnu'r-Rîb kendi hakkında şöyle demektedir:¹⁰⁰ (Tavîl)

١ أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَيْتَنَّا لَيْلَةً بِجَنْبِ الْعَصَا أُزْجِي الْقَلَاصَ النَّوَاجِيَا؟
 ٢٢ وَلَمَّا تَرَاءَتْ عِنْدَ مَرُومِيَّي وَخُلَّ بِهَا جِسْمِي وَحَانَتْ وَفَاتِيَا
 ٢٣ أَقُولُ لِأَصْحَابِي إِزْفُعُونِي فَإِنَّهُ يَقْرُرُ بَعِينِي إِنْ سُهِّلَ بَدَا لِيَا
 ٢٦ وَقَوْمًا إِذَا مَا اسْتُلَّ رُوحِي فَهَيَّيَا لِي السِّدْرَ وَالْأَكْفَانَ عِنْدَ فَنَائِيَا

“1 Keşke el-Ğadâ ağacı yanında bir gece geçirip geçirmeyeceğimi bilip hızlı develeri gütseydim.

22 Merv şehrinde sonum görününce, orada bedenim zayıfladı, ölüm vaktim geldi.

23 Arkadaşlarıma ‘Beni kaldırın.’ diyorum, Süheyl yıldızını görünce gözüm rahatlıyor.

26 Ruhum çekilince kalkın, ölünce sidr ağacıyla kefenleri hazırlayın.”

Şair Malik b. er-Rîb bu şiirleriyle, ölümlerini, ölümü ile kaybedeceği günlere özlemine somutlaştırarak ölüm anlarını, arkadaş ve dostlarının durumunu tasvir eden bir tablo çizer.

Kişilerin kendileri için yazdıkları mersiyelere ilaveten halifelerin vefatı üzerine söylenen pek çok mersiye bulunmaktadır. Emevi halifeleri genel olarak edebiyata ve özellikle şiire önem vermişlerdir. Şairlerin toplum üzerindeki etkili rollerini göz önünde tutarak onlara büyük bir kıymet atfetmişlerdir. Birinci Emevi halifesi Mu‘âviye b. Ebî Sufyân şöyle demiştir:

¹⁰⁰ Mâlik b. er-Rîb, *Dîvân*, thk. Nûrî, Hamûdî el-Ğaysî, Mecelletu Ma‘hedi'l-Mahtûtati'l-'Arabiyye, C. 15, I, 88, 91-92.

“Bir adamın evladına edebiyat ve şiiri en üstün mertebelerine varıncaya kadar öğreterek yetiştirmesi gerekir. Şiiri en büyük uğraşınız ve gayretiniz haline getirin.”¹⁰¹

Bundan dolayı çok doğal olarak Emevi asrında şairlerin halifeleri çokça övdüğü, onlar için tutku ve acıyla ağladıkları, duygu yüklü şiirler kaleme aldıkları, mersiyeenin en güzel örneklerini ortaya koydukları görülmektedir.

Şairlerin mersiye söyledikleri en önemli halifenin Ömer b. Abdilaziz¹⁰² olduğu ifade edilebilir. Çünkü o, salih bir yönetici ve büyük bir örnektir, adaleti dillere destandır, zühd, adalet ve güzel ahlak sahibidir. Şair Cerîr¹⁰³ mersiyesinde onun için şu beyitleri dile getirmektedir:¹⁰⁴ (Basît)

يَا خَيْرَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ وَعَمَّرَا	١ تَنْعِي النَّعَاهُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَنَا
وَقُمْتَ فِيهِ بِأَمْرِ اللَّهِ يَا عُمَرَا	٢ حُمِلْتَ أَمْرًا عَظِيمًا فَاصْطَبِرْتَ لَهُ
تَبْكِي عَلَيْكَ بُحُومَ اللَّيْلِ وَالْقَمَرَا	٣ فَالشَّمْسُ كَاسِفَةٌ لَيْسَتْ بِطَالِعَةٍ

“1 Haberciler, müminlerin emirinin öldüğünü bildirmekteler, ey Beytullah'ta hac ve umre yapan en hayırlı.

2 Ey Ömer, sen önemli bir görevi taşıydın, ona sabrettin, sen bu işinde Allah'ın şeriatını gözettin.

3 Güneş tutuldu, doğmuyor, gecenin yıldızları ve ay sana ağlıyor.”

¹⁰¹ İbn Reşîk, *el-Umde fî Şinâ'ati 'ş-Şi'r ve Nakdih*, I, 10.

¹⁰² Ömer b. Abdilaziz b. Mervan b. el-Hakem el-Umevî el-Kureşî: Adaletinden dolayı kendisine *el-Meliku'l-Âdil* denmiş, beşinci raşit halife olarak görülmüştür. Mervani halifelerdendir. Geniş bilgi için bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 50.

¹⁰³ Cerîr b. 'Atriye el-Hatâfi, Temîm kabilesine mensuptur. Doğuştan şiire yatkındı, lafızları fasih, şiirlerinin manaları açıktır. Cerir şiirlerinde olay örgüsünü güzel bir biçimde anlatmaktadır. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 664-665.

¹⁰⁴ Muhammed b. İsmail b. Abdillâh eş-Şâvî, *Şerhu Divâni Cerîr*, Matba'atu's-Sâvî, ty., I. bs., s. 304.

Emevi döneminde taziye ve kutlamayı aynı anda içinde barındıran yeni mersiye biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu şiirlerde ölen halife, güzel vasıflarından ötürü övülüp, üzüntü, saygı ve rahmetle anılıp yakınlarına baş sağlığı dilenirken devamında yeni halife tebrik edilmekte, başarı ve zafer temennileri sunulmaktadır. Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî'nin¹⁰⁵ Yezid b. Mu'âviye'ye¹⁰⁶ babasının hayatını yitirmesinden dolayı taziye sunarken onu hilafet makamına geçişinden ötürü kutladığı beyitler, ilgili kapsamda değerlendirmek mümkündür.¹⁰⁷ (Basît)

۱ اصْبِرْ يَزِيدُ فَقَدْ فَارَقْتَ دَا ثِقَةً
وَاشْكُرْ بَلَاءَ الَّذِي بِالْوَدِّ أَصْفَاكَ
۲ أَصْبَحْتَ تَمْلِكُ هَذَا الْخَلْقَ كُلَّهُمْ
فَأَنْتَ تَرْعَاهُمْ وَاللَّهُ يَرْعَاكَ
۴ وَفِي مُعَاوِيَةَ الْبَاقِي لَنَا خَلْفٌ
إِذَا نُعِيْتَ وَلَا نَسْمَعُ بِمَنْعَاكَ

“1 Sabret Yezid, güvendiğini kaybettin, sevgiyle seni seçen belaya şükret.

2 Bütün insanları yönetiyorsun, sen onları gözetiyorsun Allah da seni korusun.

4 Sen vefat edince de senin oğlun Muaviye senin yerini alacak, senin vefat haberini duymamayı dileriz.”

Emevi edebiyatında bahsedilen devirdeki olayların çokluğu, iç karışıklık ve siyasi bölünmeler nedeniyle siyasi liderlere dönük mersiyeler büyük bir yer tutmaktadır. Emevi yönetimine muhalif parti ve fırkalar arasında Abdullah b. Zubeyr b. el-‘Avvâm başkanlığında, Zübeyriler adıyla anılan ve halifeliğin Beni Ümeyye'nin ve başka grupların tekelinde olmadığını, onun Kureyş'ten biri olmasının yeterli olacağını savunan

¹⁰⁵ Abdullah b. Hemmâm b. Nebîşe, Beni Murre b. Şa'sa'a kabilesindedir. Şiirinin güzelliğinden ötürü ona hoş koku saçan anlamında 'attar' denmekteydi. Geniş bilgi için bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 143.

¹⁰⁶ Yezîd b. Mu'âviye b. Ebi Sufyân: İkinci Emevi halifesi, babasının vefatının ardından 60/679 senesinde hilafet makamına geçmiştir. Geniş bilgi için bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 189.

¹⁰⁷ Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî, *Divân*, thk. Velîd Muhammed es-Serâkıbî, Matbû'atu Merkezi Cum'ati'l-Mâcid, Dubai, 1. bs., 1996, s. 49-50.

bir kitle bulunmaktadır.¹⁰⁸ Bu sebeple Emevilerle Zübeyriler arasında kanlı mücadeleler yaşanmış, savaflara pek çok kişi kurban gitmiştir. Abdullah b. Zübeyr'in kardeşi Musab b. Zübeyr¹⁰⁹ de ölenler arasındadır. şair 'Ubeydullah b. şays er-Ruşayyât,¹¹⁰ acı dolu beyitlerle onu kaybetmekten ötürü hissettiklerini şu sözlerle belirtmiştir:¹¹¹ (Vâfir)

١ أَتَاكَ بِيَاسِرِ النَّبَأِ الْجَلِيلِ فَلَيْلِكَ إِذْ أَتَاكَ بِهِ طَوِيلُ
٣ فَقُلْتُ لِمَنْ يُخْبِرُنِي حَزِينًا: أَتَنَعَى مُصْعَبًا؟ غَالَتِكَ غَوْلُ
٤ فَإِنْ يَهْلِكُ فَجَدُّكُمْ شَقِيًّا وَعَيْشُكُمْ وَأَمْنُكُمْ قَلِيلُ
٥ وَإِنْ يَعْمَرُ فَإِنَّكُمْ بِحَيْرِ عَلَيْنِكُمْ مِنْ نَوَافِلِهِ فُضُولُ

“1 Yasir sana büyük haberi getirdi. O büyük haberin gelmesinden bu yana gecen bitmiyor.

3 Bana haberi verene üzüntüyle dedim, Mus 'ab'ın ölüm haberini mi söylüyorsun? Söylediklerin sebebiyle büyük belalara kalasın.

4 Mus 'ab'ın ölüm haberi doğru ise talihiniz dönmeyecek, hayatınız ve güvenliğiniz az olacaktır.

5 O çok yaşarsa bu sizin için bereket olacak, onun size hediyeleri artacaktır.”

¹⁰⁸ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, II, 290.

¹⁰⁹ Muş'ab b. ez-Zübeyr: İslam'ın ilk dönemlerindeki kahraman komutanlardan biridir, Abdullah b. Zübeyr'in yanında yetişmiş, onun sağ kolu olmuştur. Irak ve Hicaz'da Abdullah b. Zübeyr lehine istikrarı sağlamıştır. Emevilerle yapılan Deyru'l-Câselik savaşında öldürölmüştür. Geniş bilgi için bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 247-248.

¹¹⁰ 'Ubeydullah b. şays er-Ruşayyât: Mekke'de doğmuştur, tartışmasız olarak Kureyş'in İslam çağındaki en ünlü şairidir, Zübeyr Ailesi'ne taraftardır, Deyru'l-Câselik savaşında Muş'ab ile birlikte bulunmuştur. Ruşayyât lakabı ise Ruşayye (Ruşiyye) adlı üç farklı kadına övgü dizmesinden yahut soy ağacında üç tane Ruşiyye adlı anne, nine gibi akrabalar bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 449.

¹¹¹ 'Ubeydullah b. şays er-Ruşayyât, *Dîvân*, thk. Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut, ty., s. 133.

Mersiyenin başka bir biçimi ise âlimler hakkında kaleme alınanlardır. “Âlimlere yas ve ağıttan pay verilmesi, oldukça doğaldır. Çünkü onlar şairlerin hayatı ile gerek kültürel gerekse dini yönler bakımından onlarla bağlantılıdır. Bir mezhep imamının yahut şeri ilimlerde eser sahibi bir âlimin ölmesi üzerine mersiye söylenmemesi oldukça nadiren görülmektedir. Şairler böyle bir kimsenin fazilet ve yüceliğini vurgulayarak ardında bıraktığı değerli eserleri övmektedir”.¹¹²

Şairlerin mersiye yazıp ağladığı âlimler arasında Emevi asrında Şam fakihî olarak bilinen İmam el-Evzâ‘î¹¹³ de yer almaktadır. Bir şairin onun için yazdığı mersiyesinde şu ifadeler bulunmaktadır:¹¹⁴ (Kâmil)

جَادَ الْحَيَا بِالشَّامِ كُلَّ عَشِيَّةٍ	فَبِرّاً تَضَمَّنَ حَكْمَهُ الْأَوْزَاعِيَّ
قَبْرٌ تَضَمَّنَ فِيهِ طُودَ شَرِيْعَةٍ	سُقِّيَا لَهُ مِنْ عَالِمٍ نَقَاعِ
عَرَضَتْ لَهُ الدُّنْيَا فَأَعْرَضَ مُقْلِعاً	عَنْهَا بِزُهْدٍ أَيْمًا إِفْلَاعِ

“1 Yağmur her gece, bolca Şam’da büyük âlim el-Evzâ‘î’nin kabrinin yanına indi.

2 O kabirde bir şeriat dağı vardır, yağmur bu faydalı âlimi sulasın.

3 Dünya ona kolaylaştı, ama o dünyadan uzaklaşıp tamamen terketti.”

Eş ve arkadaşlara dair mersiyeler ise Emevi şiirinde sıklıkla görülmekte idi. Cerîr’in eşine hitaben ifade ettiği şu şiirler bu cümledendir.¹¹⁵ (Kâmil)

¹¹² Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni ‘l-Edebi ‘l-‘Arabî*, s. 41.

¹¹³ Ebû ‘Amr Abdurrahman b. ‘Amr b. Yuħmid el-Evzâ‘î. Şam ehlinin imamıdır. Şam’da ondan daha bilgili bir kimse olmamıştır. Yetmiş bin meselede cevabı olduğu söylenmektedir. Beyrut’ta oturan el-Evzâ‘î, 157/773 senesinde vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebû‘l-‘Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr İbn Hâllikân, *Vefeyâtu ‘l-A‘yân*, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, 1978, III, 127.

¹¹⁴ İbn Hâllikân, *Vefeyâtu ‘l-A‘yân*, III, 27.

¹¹⁵ eş-Şâvî, *Şerhu Dîvâni Cerîr*, s. 199.

١ لَوْلَا الْحَيَاءُ لَعَادَنِي إِسْتِعْبَارُ
وَلَكُزْتُ قَبْرَكَ وَالْحَيِّبُ يُرَارُ
٢ وَلَقَدْ نَظَرْتُ وَمَا تَمْتُّعُ نَظْرَةَ
فِي اللَّحْدِ حَيْثُ تَمَكَّنَ الْمُخْفَارُ

“1 Eğer utanmasaydım sana durmadan ağlar ve kabrini ziyaret ederdim, zira sevgili ziyaret edilir.

2 Baktım, ama uyuduğun yere, o kazmanın kazdığı çukura bakış beni mutlu edip içime bir neşe vermiyor.”

Şairin Cerîr'in karısına mersiyesinin, seven bir kocanın karısına, içinde yetiştiği toplumun bakışlarından utanarak için için ağlamasını ifade ettiği bir ağıt olduğu görülmektedir.

Emevi dönemi mersiye örnekleri çerçevesinde Emevi Devleti hakkında yazılan şiirlerden bahsetmek gerekir. Şair Ebû'l-'Abbâs el-A'mâ el-Mekkî'ye¹¹⁶ nispet edilen beyitler bu hususta meşhurdur, o halifelerin kaybindan duyduğu acıyı şu beyitlerle ortaya koymaktadır:¹¹⁷ (Hafif)

١ لَيْتَ شِعْرِي أَفَاحَ رَائِحَةَ الْمِسِّ
لِكِ؟ وَمَا إِنَّ أَحَالَ بِالْحَيْفِ إِنْسِي
٢ حِينَ غَابَتْ بَنُو أُمَّيَّةَ عَنْهُ
وَالْبَهَائِلُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسِ
٣ خُطَبَاءَ عَلَى الْمَنَابِرِ فُرْسَا
نَّ عَلَيْهَا، وَقَالَةَ غَيْرَ خُرْسِ

“1 el-Ḥayyif'te bir insanın var olduğunu düşünmüyorum, keşke nasıl misk kokusu yayıldığını bilseydim?

2 Devleti yönetenler Beni Ümeyye'den ve Beni Abduşems'ten büyükler değilken,

3 Minberlerdeki hatipler ve atlılar doğruyu söylemekten korkmayın diyorlar.”

¹¹⁶ Ebû'l-'Abbâs el-A'mâ el-Mekkî. Adı es-Sâî b. Ferrûh, Ümeyye oğullarına aşırı taraftar şairlerdendir. Kolay ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, I, 735-736.

¹¹⁷ Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 41.

Geçen bilgilerden anlaşılacağı üzere farklı biçimleri ile mersiye Emevi şiiri açısından büyük bir önem taşımıştır. Özellikle siyasi çalkantıları, gruplaşmaları ve fitneleri yansıtan siyasi içerikli mersiyelerin dönemin hâkim ögesi olduğu söylenebilir. Bu şairler, mersiye yazımına başvurarak kaybettiklerinin acısını anarken aynı zamanda mezhep ve meşrebinin görüş, hedef ve ilkelerini savunmaktadır.

1.3.5. Abbasi Döneminde Mersiye

Abbasi döneminde şiirden bahsedilecek olursa önemli bir canlılık ve yükselmenin olduğu vurgulanmalıdır. Söz konusu canlılık, hayatın her yönde gelişmesi ve ilerlemesinden, medeniyetin terakki etmesinden kaynaklanmıştır. Abbasi halifelerinin şiiri sevmesi ve şairlere saygı göstermesi ve Arap kültürünün diğer kültürlerle karışması yanında edebiyatçılara tanınan fikir ve ifade özgürlüğü edebi türlerin iyileşmesini ve özgünlüğün artmasını sağlamıştır. Bundan dolayı şairlerin ufku ve bakışları genişlemiş, böylelikle şiir ve sanatlarında yeni biçimlerle karşılaşmıştır.

Şairlerin mersiye konusundaki tutumlarına dair şairlerin çok etkin olup özgün örnekler ortaya koyduğu, aile ve akrabalar, dostlar, yıkılmış felaketzede şehirler yanında halifelere, valilere, vezirlere ve komutanlara da mersiyeler yazdığı söylenebilir. Ayrıca bu devirde evcil hayvanlara, öten kuşlara, yitirilen bahçelere ağıtlar yakıldığı da gözlemlenmektedir.

Bu dönemde halifeler için yazılan mersiyelerin ilki Ebû'l-‘Abbâs es-Seffâh’a¹¹⁸ yazılan mersiyedir.

¹¹⁸ Ebû'l-‘Abbâs es-Seffâh: Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdillâh b. ‘Abbâs b. Abdilmuttalib: Abbasi halifelerinin ilkidir, Arap melikleri arasında zeki ve zorlayıcı isimlerden biridir. Çok şiddetli ve intikamcı biridir, Emeviler aleyhine sıkı bir takibat yürütmüş, sülâlenin tamamını çocuklar ve Endülüs’e kaçanlar dışında öldürtmüştür. Çok kan döktüğü için *es-Seffâh* lakabı ile adlandırılmıştır. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, IV, 116.

Şair Ebû Dulâme¹¹⁹ halifeye yakın isimlerdendir, onu öven kasideleri çoktur. O ölünce Ebû Dulâme acı, tutku ve ayrılık hislerinin hâkim olduğu beyitler kaleme almış, şunları söylemiştir:¹²⁰ (Kâmil)

وَيْلًا وَعَوْلًا فِي الْحَيَاةِ طَوِيلًا	۲ وَيْلِي عَلَيْكَ وَوَيْلَ أَهْلِي كُلِّهِمْ
وَلَيْبِكَيْنِ لَكَ الْبَسَاءُ بَعْبَرَةً	۳ فَلْتَبْكَيْنِ لَكَ الْبَسَاءُ بَعْبَرَةً
فَجَعَلْتَهُ لَكَ فِي الثَّرَابِ عَدِيلاً	۶ هَلَكَ النَّدَى إِذْ بِنْتَ يَا بْنَ مُحَمَّدٍ
فَوَجَدْتُ أَسْمَحَ مَنْ سَأَلْتُ بِخِيَلًا	۷ إِنِّي سَأَلْتُ النَّاسَ بَعْدَكَ كُلَّهُمْ

“2 Üzüntü, sıkıntı ve ölüm benim ve bütün ailemin üzerine olsun. Seni kaybettikten sonra, sesim ömür boyu ağlayışlarla yükselsin.

3 Kadınlar sana gözyaşı döksünler, erkekler sana bol bol yaş akıtsınlar, sesleri duyulacak şekilde ağlasınlar.

6 Senin ölümünden sonra cömertlik bitti Ey Muhammed’in oğlu! Sen toprağa giderken cömertliği kendinin eşi ve benzeri yaptın.

7 Ölümünden sonra bütün insanlardan isteklerde bulundum. İstedğim kişilerin en cömertini de cimri gördüm.”

Bu beyitlerde şair Ebû Dulâme’nin Halife Ebû’l-‘Abbâs es-Seffâh’a yazdığı ağıt yüklü mersiyesinde onun özelliklerini şekillendirdiği görülüyor. Kadınların duygu ve duygularının inceliği nedeniyle sevdiklerine erkeklerden daha fazla ağlaması alışıla gelmiş bir şey olsa da, şair bize halifenin vefatındaki zorluk ve güçlüğü gösterdiği bu

¹¹⁹ Ebû Dulâme: Zend b. el-Cevn, Emevi Devleti’nin sonlarında Kûfe’de yetişmiş, Abbasi Devleti’nde yüksek makamlara gelmiş, Seffâh, Mansur ve Mehdi ile ilişkiler kurmuştur. Doğal ve yapmacıktan uzak ve çok şiir söyleyen (muksir) bir şairdir. Hoş ve açık br üslubu, etkili edebi tercihleri vardır, zahir manalar önemsemekte ancak onlarla sınırlı kalmamaktadır. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II, 84.

¹²⁰ Ebû Dulâme, *Dîvân*, thk. Emîl Bedî‘ Ya‘kûb, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1. bs., 1994, s. 90-91.

beyitlerle erkeklerin gözyaşlarının kadınlardan daha güçlü ve daha fazla olduğunu göstermiştir.

Bu dönemde kahramanlara yazılan güzel mersiyelerden biri Ebû Temmâm'ın¹²¹ Me'mûn döneminde Abbasi devletinin düşmanları ile savaşırken harp meydanında öldürülen Muhammed b. Hâmîd eṭ-Ṭûsî¹²² hakkında kaleme aldığı eserdir. Şair mersiyesinde şunları söylemektedir:¹²³ (Tavîl)

فَلَيْسَ لِعَيْنٍ مَّ يَفِضُ مَاؤُهَا عُدْر	١ كَذَا فَلْيَجِلَّ الحُطْبُ وَلْيَفْدَحِ الأَمْرُ
وَأَصْبَحَ فِي شُغْلٍ عَنِ السَّفَرِ السَّفَرِ	٢ تُؤَيِّتِ الأَمَالَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ
وَذُخْرًا لِمَنْ أَمْسَى وَلَيْسَ لَهُ ذُخْرُ	٣ وَمَا كَانَ إِلَّا مَالٌ مَنْ قَلَّ مَالُهُ
تَقُومُ مَقَامَ النَّصْرِ إِذْ فَاتَهُ النَّصْرُ	٧ فَتَى مَاتَ بَيْنَ الضَّرْبِ وَالطَّعْنِ مَيْتَةً

“1 İşte böyle, musibet büyük, iş zordu, orada gözyaşı dökmeyen gözlerin bir bahanesi yoktu.

2 Muhammed'in ölmesiyle ümitler de öldü, öyle ki yolcular yolundan vazgeçtiler.

3 Muhammed, her fakirin sığınağı, gecenin karanlığı üzerine düşen ve yardımcısı olmayanın yardımcısıydı.

7 O darbe ve kılıç yaralarından sonra ölmüş bir gençtir. Zafer kazanamamış olsa da zafer kazanmışlar seviyesinde ölmüştür.”

¹²¹ Ebû Temmâm: Hâbib b. Evs b. el-Hâriş et-Tai: Şair, edebiyatçı, Arap edebiyatının önde gelen isimlerindedir, Suriye'nin Havran bölgesindeki Câsim köyünde doğmuş ve Mısır'a gitmiştir. Mu'tasım kendisini Bağdat'a davet etmiş, ödüllendirmiş, diğer şairlerden üstün tutmuş, şair Irak'ta kalmıştır. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 165.

¹²² Muhammed b. Humejd et-Tûsî: Me'mûn'un ordu kumandanlarından, validir. 211/826'da Zurayk ve Bâbek el-Hurrâmî'nin isyanlarının bastırılması ile görevlendirilmiştir. Cömert, yiğit ve övülen bir şahsiyettir. Kendisinin ölümünü şairler büyük üzüntü ile karşılamış ve çok sayıda mersiye kaleme almışlardır. Vefatı Me'mun'u sarsmıştır. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 116.

¹²³ Ebû Temmâm, *Dîvân bi Şerhi'l-Haṭîb et-Tebrîzî*, Yayına hazırlayan: Râcî el-Esmer, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 2. bs., 1994, II, 218.

Eş, çocuk ve yakınlarla dair yazılan mersiyeler ise Abbasi devrinde geniş bir çerçevede varlık göstermiştir. Eşler hakkında söylenen en meşhur mersiyeler arasında Muhammed b. Abdilmelik ez-Zeyyât'ın¹²⁴ karısına ithaf ettiği şiir gösterilmektedir. Şairin karısı ölmüş, ardında emzikli bir bebek bırakmıştır.

İbn Reşik, bu şiir hakkında “Kadınlar hakkında kaleme alınan en tesirli ve dokunaklı mersiyelerden biri Muhammed b. Abdülmelik'in ümmüveled cariyesinin vefatı üzerine söylediği sözlerdir.”¹²⁵ der.

İbnu'z-Zeyyât ayrılık acısını, onu kaybetmenin üzüntüsünü şöyle ifade eder:¹²⁶

(Tavîl)

بُعَيْدَ الْكَرَى عَيْنَاهُ تَنْسَكِبَانِ؟	١ أَلَا مَنْ رَأَى الطِّفْلَ الْمُفَارِقَ أُمَّهُ
بَيْتَانِ تَحْتَ اللَّيْلِ يَنْتَجِحَانِ	٢ رَأَى كُلَّ أُمَّ وَابْنَهَا غَيْرَ أُمَّهُ
بَلَابِلِ قَلْبِ دَائِمِ الْحَمَقَانِ	٣ وَبَاتَ وَحِيداً فِي الْفِرَاشِ تُجْنُهُ
أُذَاوِي هَذَا الدَّمْعِ مَا تَرَى بِي	٥ فَلَا تُلْحِيَانِي إِنْ بَكَيتُ فَإِنَّمَا

“1 Sizden annesinden ayrılan çocuk gören var mı? Uyku o çocuğa çok uzak olmuş, gözleri gözyaşlarından başka bir şey tanımamıştır.

2 O çocuk kendi annesi dışında her çocuğu annesiyle gördü. Onlar geceleyin en tatlı duygu ve hislerle fısıldaşırlar.

3 O, kalbi devamlı hafakanlar içinde gam ve vesvese her tarafını kuşatarak yatağında tek başına yalnızca sabahladı.

¹²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdilmelik İbnu'z-Zeyyât. Bağdat'ın güneyindeki Cebel beldesine bağlı Deskere köyündedir. Köyünden Bağdat'a yağ getirip satardı. Babası tüccardı, onun da tüccar olmasını istiyordu. Ancak İbn Abdülmelik, edebiyata ve yazmaya meyilliydi. İlmî makamlar elde etmeyi arzuladı. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, II, 268.

¹²⁵ İbnu'z-Zeyyât, *Dîvân*, Dâru'l-Beşîr, Amman, 2002, 1. bs., s. 264.

¹²⁶ İbnu'z-Zeyyât, *Dîvân*, s. 264.

5 Beni kınamayın, ağlasaydım belki de bu gözyaşıyla bende gördüğünüz bu hali tedavi ederdim.”

İbnu’z-Zeyyât bu beyitlerle karısını kaybetmesinin acısına bir ağıt yakar. Bu ağıtla annesini kaybeden oğlunun acısının katlanışını mersiye formatında tasvir ederek bize gösterir.

Abbasi döneminde mersiye alanında verilen örneklerin incelenmesine ve sergilenmesine devam edildiğinde hayvanlar için ortaya konan mersiyeler tespit edilmektedir. Ebû Nuvâs¹²⁷, bir yılanın sokarak öldürdüğü köpeği için bir şiir yazmış ve şu beyitleri söylemiştir:¹²⁸ (Vâfir)

۱ يَا بُؤْسَ كُلِّي سَيِّدَ الْكِلَابِ قَدْ كَانَ أَعْنَانِي عَنِ الْعُقَابِ
۲ وَكَانَ قَدْ أَجَزَى عَنِ الْقَصَابِ وَعَنْ شِرَاءِ الْجَلْبِ الْجَلَابِ

“1 Köpeklerin efendisi olan köpeğime dair hüznüm ve kederim nicedir? O beni av için bir şahine muhtaç etmemekte idi.

2 O benim için bir kasap yerindeydi, ticaret için ne deve ne de koyun almaya ihtiyaç bırakmıyordu.”

Bu türdeki mersiyelerin en güzel örneklerinden biri de İbnu’l-Allaf ed-Darir en-Nehrevani¹²⁹ adlı şairin söyledikleridir. İbnu’l- ‘Allâf, İbnu’l-Mu’tezz ve Halife Muktedir’in veziri İbnu’l-Furât’ın arkadaşıdır. İbnu’l-‘Allâf’ın bir kedisi vardır, bu kedi komşuların güvercinlerinin yavrularını yemektedir. Bu olay birçok defa tekrarlanınca komşular bunalmış ve kediyi öldürmüşlerdir. İbnu’l-‘Allaf söz konusu hadiseye çok

¹²⁷ el-Hasen b. Hâni’ Ebû Nuvâs, İran’ın güneybatısında Huzistan’ın köylerinden Suku’l-Ehvâz’da doğdu. Baba tarafından Arap, anne tarafından İranlıdır. Çoğu şiir sanatında yetkin bir şairdir. Dilde sağlam bir üsluba sahiptir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II, 158-160.

¹²⁸ Ebû Nuvâs, *Dîvân*, thk. Ahmed Abdulmecid el-Ğazâlî, *Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabiyye*, ty., s. 643.

¹²⁹ Ebû Bekir b. Ali b. Ahmed İbnu’l-‘Allâf en-Nehravânî. Şair, muhaddis ve ravidir. Çok sayıda şiiri vardır. İbnu’l-Mu’tezz onu iyi şairler içinde zikretmiştir. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II, 394-395.

üzülmüş ve bir şiir yazmıştır.¹³⁰ Bazı raviler, bu şiirle aslında kedinin değil, İbnu'l-Mutezz veya İbnu'l-Furât'ın anlatılmak istediğini ancak halifeden korkusu nedeniyle kinâyeye başvurmuştur. İbn Hallikan ise İbnu'l-'Allâf'ın kedi ile öldürülen oğlunu kastettiğini belirtmiştir. Şair mersiyesinde şöyle demektedir:¹³¹ (Basît)

١ يَا هِرُّ فَارَقْتَنَا وَمَ تَعُدِ وَكُنْتَ مِنَّا بِمَنْزِلِ الْوَالِدِ
٢ فَكَيْفَ نَنْفَكُ عَنْ هَوَاكَ؟ وَقَدْ كُنْتَ لَنَا عُدَّةً مِنَ الْعُدَدِ
٣ تَطْرُدُ عَنَّا الْأَذَى وَتَحْرُسُنَا بِالْعَيْبِ مِنْ حَيَّةٍ وَمِنْ جُرَدِ

“1 Ey kedi! Sen bizden ayrıldın, geri dönmedin. Sen benim için evlat gibiydin.

2 Senin sevgini nasıl bırakabilirim? Sen ihtiyaç kabul ettiklerimizden biriydin.

3 Sen bizi zararlardan savıyor, yokluğumuzda bizi yılan veya fareden koruyordun.”

Abbasi şiirinde şehirler ve saraylar hakkında kaleme alınan mersiyelelere bakıldığında, Şemsuddin el-Kûfi'nin¹³² mersiyesi gibi birçok esere rastlanılmaktadır. Bahsi geçen şair, hüznü ve kederini, şiddetli sarsıntısını vurguladığı şiirde Moğolların işgalinden sonra yaşanan yıkım ve gaspı, medeniyet ve kültürün imhasını anlatmakta ve Bağdat'ın harap halini betimlemektedir.

Şemsuddin el-Kûfi, Bağdat mersiyesinde ağlayarak şunları demektedir:¹³³ (Kâmil)

٥ مَا لِلْمَنَازِلِ أَصْبَحَتْ لَا أَهْلَهَا أَهْلِي وَلَا جِيرَانُهَا جِيرَانِي؟

¹³⁰ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, IV, 218.

¹³¹ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, IV, 218.

¹³² Mahmûd b. Ahmed b. Abdillâh Şemsuddin el-Kûfi, (Muhammed olması daha doğrudur, kaynak kitabın dipnotunda da öyle yazmaktadır.) Faziletli bir edebiyatçı, zeki akıllı, güzel ahlaklı ve zarif bir âlim ve şairdi. Geniş bilgi için bkz. İbn Şâkir el-Kütübî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, ty., IV, 102.

¹³³ Bkz. Dayf, *er-Risâ: Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 42.

١٠ أَيْنَ الَّذِينَ عَاهَدْتُهُمْ وَلِعَبَّوهُمْ
 ذُلًّا نَحْرُ مَعَاقِدِ التَّيْحَانِ؟
 ١١ كَانُوا بُحُومَ مَنْ اِقْتَدَى فَعَلَيْهِمْ
 يَبْكِي اِهْدَى وَشَعَائِرُ الْاِيْمَانِ

“5 Bu evlerin haline ne oldu? Hane sahipleri ailem değil, komşuları da komşularım değil.

10 Kudretli meliklerin boyun eğdiği o diyarların uluları ve efendileri, yüce kişileri nerededir?

11 Onlar kendilerini kılavuz edinenlerin yıldızları gibidir, bunun için onların ölümüne hidayet ve imanın şiarları ağlamaktadır.”

Hakkında mersiye yazılan şehirlerden biri de Basra’dır. Halife el-Mutemid’in döneminde yaşanan ve büyük yıkımlara yol açan Zenci ayaklanması sonrası Basra kenti hakkında, şair İbn Rûmî¹³⁴ tarafından uzunca bir şiir yazılmış, onun harap olmasına ağlaması şu şekilde dile getirilmiştir:¹³⁵ (Hafif)

١ ذَاذَ عَنِ مُثَلَّتِي لَدَيْدَ الْمَنَامِ
 شُعْلَهَا عَنْهُ بِالْدُمُوعِ السَّجَامِ
 ٢ أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا حَلَّ بِالْبَصْرِ
 رَوَى مِنْ تَلْكُمُ الْهِنَاتِ الْعِظَامِ؟
 ٣ أَيُّ نَوْمٍ مِنْ بَعْدِ مَا انْتَهَكَ الرَّزْمَ
 سَجَّ جَهَارًا مَحَارِمَ الْاِسْلَامِ؟
 ٨ هَلْفَ نَفْسِي عَلَيْكَ أَيُّهَا الْبَصْرُ
 رَهْ هَمَقًا كَمِثْلِ لَهَبِ الضَّرَامِ

“1 Akan gözyaşlarımın onunla meşgul olmasından sonra gözüme uykunun tadı uzak oldu.

2 Basra’ya o büyük belalar inmişken uyku nasıl gelsin?

3 Zenciler, Basra’da İslam’ın mukaddesatını çiğnedikten sonra uyku nasıl gelsin?

¹³⁴ Ebû’l-Hasen Ali b. el-‘Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî İbnu’r-Rûmî. Bağdat’ın Batı tarafında doğmuştur. Şiire yatkın bir tabiatı vardı. Zorlanmadan akıcı şiirler söyleyen İbnu’r-Rûmî, lafızlardan çok manaya önem vermektedir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, II, 340

¹³⁵ İbnu’r-Rûmî, *Dîvân*, thk. Ahmed Hasan Besic, *Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye*, Beyrut, 3. bs., 2002, III, 339.

8 Ey Basra, tutuşmuş ateş gibi özlemim sanadır!"

Yukarıdaki şiir şehirler için hazırlanan mersiyelere örnektir. Bunun yanı sıra Abbasi edebiyatında saraylara dair yazılan ağıtlarla karşılaşılmaktadır. Meşhur şair el-Buhturî¹³⁶ Halife Mütevekkil'in öldürülmüş olarak bulunduğu saraya üzüntü ve acıyla bir mersiye yazmıştır:¹³⁷ (Tavîl)

٤ تَعَيَّرَ حُسْنُ ((الْجَعْفَرِيِّ)) وَأُنْسُهُ وَقُضِيَ بَادِي ((الْجَعْفَرِيِّ)) وَحَاضِرُهُ
٥ تَحَمَّلَ عَنْهُ سَاكِنُوهُ فُجَاءَةً فَعَادَتْ سَوَاءً دُورُهُ وَمَقَابِرُهُ
٦ إِذَا نَحْنُ زُرْنَاهُ أَجَدَّ لَنَا الْأَسَى وَقَدْ كَانَ قَبْلَ الْيَوْمِ يُبْهَجُ زَائِرُهُ

"4 Ca 'ferî'nin güzelliği ve huzuru değişmiş, Ca 'ferî'nin içi ve dışı yıkılmıştır.

5 O saraydan sakinleri aniden göçmüştür, evleri de mezarları da dümdüz olmuştur.

6 Onu ziyaret ettiğimizde kederlerimiz tazelandi. Hâlbuki bu saray önceki günler ziyaretçisinin gönlüne sevinç doldururdu."

Yukarıda bahsedilenlerin doğal bir neticesi olarak Abbasi çağında mersiye türleri çoğalmış, hassas anlamlar, yüksek hayal gücü ve keskin duygulardan kaynaklanan usta betimlemeleri içeren şiirlere rastlanmıştır. Şairler genellikle acı ve hüznle alakalı hissiyatlarını, ateşli duygularını başarılı bir şekilde aktarmayı başarmıştır. Bu durum Abbasi çağında şiirin genel olarak gelişimine de olumlu yansımıştır.

¹³⁶ el-Velîd b. 'Ubeyd el-Buhturî. Halep'in doğusundaki Menbic'te doğmuş, şiir tahsili için Irak'a gitmiştir. Orada el-Mutevekkil'in veziri el-Feth b. Hâfâkân ile görüşmüş, onun yüklü miktarda ihsanına mazhar olmuştur. el-Buhturî'nin şiirindeki amaçlar birbirine yakındır, cümleleri kulağa hoş gelir ve terkipleri kolaydır. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, II, 357-358.

¹³⁷ el-Buhturî, *Divân*, thk. Hasen Kâmil eş-Şayrâfî, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, 3. bs., 1964, II, 1046.

1.3.6. Endülüs Döneminde Mersiye

Arap şiiri Endülüs'te gelişimini ve canlılığını sürdürmüştür. Endülüs döneminde tanık olunan ilerlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak şiir de güçlenmiş, Endülüs halkı ve halifeleri nezdinde gözde bir konum elde etmiş, çeşitli şiirsel amaçlar Endülüs şairleri tarafından işlenmiştir.

Endülüs dönemi mersiye sanatına bakıldığında, şairlerin Doğu şairlerinin yaklaşımını takip ettikleri, ölümlere yas tuttıkları ve onların erdemlerini, özelliklerini ve güzel yönlerini listeledikleri ve onu kaybetme konusundaki talihsizliklerini niteledikleri görülmektedir. Onlar kral, melik, kahraman, komutan, aile, arkadaş ve bilginlerini mersiye yazmışlardır.

Devlet, şehir ve krallıklara dönük ağıtlar hususunda Endülüs'ün şairleri, Doğu'nun şairlerinden daha görkemli, özgün, dürüst, tutkulu ve etkileyicidirler. Bu başarı, Endülüs'teki devletlerin ve şehirlerin birer birer düşmesine yol açan politik karışıklıklardan kaynaklanmıştır.

Endülüs döneminde mersiye örnekleri incelenirken, dikkat çeken ilk husus, halifelerin, hükümdarların ve emirlerin ölümü hakkında oluşturulan şiir külliyatıdır. Şairler ölenlerin erdem ve niteliklerinden bahsetmekte ve savaşlardaki idare kabiliyetlerini, cesaret ve kahramanlıklarını övmektedir.

Filozof İbn Bacce¹³⁸ Zaragoza hâkimi Ebû Bekr b. Tîflevî hakkında bir mersiye kaleme almıştır:¹³⁹ (Tavîl)

۱ سَلَامٌ وَإِلْمَامٌ وَرَوْحٌ وَرَحْمَةٌ
عَلَى الْجَسَدِ النَّائِي الَّذِي لَا أُرْوَرُهُ

۲ أَحَقًّا أَبَا بَكْرٍ تَقَضَى فَمَا يُرَى
تَرُدُّ جَمَاهِيرَ الْوُفُودِ سُوْرُهُ

¹³⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ b. eş-Şâiğ İbn Bâcce. İslam filozofları arasında ilk akılcı filozoftur. Matematik âlimi, müveşşah ve mukassad yazan bir şairdir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, V, 215.

¹³⁹ İbn Sa'îd, *el-Muğrib fî Hula'l-Mağrib*, II, 119.

٣ لَعْنٌ أَنْسَتْ تِلْكَ الْقُبُورَ بِقَبْرِهٖ لَقَدْ أُوحِشَتْ أَمْصَارُهُ وَقُصُورُهُ

“1 Selam, kucaklama, rahat ve rahmetin ziyaret edemediğim uzaktaki cesedine inmesini dilerim.

2 Ebû Bekir gerçekten vefat mı etti görülmez. Sarayının perdeleri toplulukları uzak tutuyordu.

3 Kabrinin yanındaki kabirler ünsiyet buldularsa da ülkesine ve saraylarına korku hâkim olmuştur.”

İbn Hannâṭ el-Keffî,¹⁴⁰ Kûrtûba Emiri Ebû Hâzım b. Cehver¹⁴¹ içinyazdığı mersiyede taziyelerini sunarken oğlunun da emirliğini şöyle diyerek kutlamaktadır. (Basît)

١ إِنَّا إِلَى اللَّهِ فِي الرُّزْءِ الَّذِي فَجَعَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ فِي الْحُكْمِ الَّذِي وَقَعَا
٣ أَبُّ كَرِيمٍ عَدَا الْفِرْدَوْسُ مَسْكَنَهُ وَابْنٌ بَجِيبٌ تَوَلَّى الْأَمْرَ وَاضْطَلَعَا
٤ اللَّهُ شَمْسٌ ضَحَى فِي اللَّحْدِ قَدْ عَرَبَتْ فَأَعْقَبَتْ قَمَرًا بِالسَّعْدِ قَدْ طَلَعَا

“1 Üzüntü veren felakette Allah’a teslim oluyor, meydana gelen hilafet hükmüne de şükrediyoruz.

3 O cömertti, mekânı Allah’ın izniyle Firdevs cenneti olsun. Oğlu da asildir, yönetime geçip onu ilerletti.

4 Allah’a yemin olsun ki mezarda duha Güneşi battı, fakat onun batışıyla sevinç yüklü Ay doğdu.”

¹⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman İbnu’l-Hannâṭ. Arapça ve belağat alanında önemli bir isim, nesir ve nazımda usta bir şahsiyettir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûḥ, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, IV, 482-483.

¹⁴¹ Ebû’l-Hasen eş-Şenterînî İbn Bessâm, *ez-Zahîre fi mehâsini ehli’l-Cezîre*, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut, 1997, I, 499.

Âlimlerin ölümüne dair yazılan mersiye örneklerinde ise şairler, ümmete ilim ve bilgi yollarını gösteren şahsiyetleri övmektedir. İbn Mu‘allâ et-Ṭursûnî bir Arap dili âlimine ağıt yazmakta ve şöyle demektedir:¹⁴² (Kâmil)

شَمَّتْ عَلَيْهِ جُيُوبَهَا الْأَحْبَابُ	۱ زُرَّةٌ بَكَتْ مِنْهُ الْعُلَا وَمُصَابُ
نَفْسِي وَسُدَّتْ دُونَهُ الْأَبْوَابُ	۲ أَعْيَا مَرَامُ الصَّبْرِ يَوْمَ حُلُولِهِ
نَفْسٌ تَذُوبٌ وَأَدْمَعٌ تَنْسَابُ	۳ وَطَفِقْتُ أَلْتَمِسُ الْعَزَاءَ فَخَانِي
عَوْدَ الْحَدِيثِ لَعَلَّهُ يَرْتَابُ	۴ وَتَلَجَلَجَ النَّاعِي بِهِ فَسَأَلْتُهُ
عَضًّا كَمَا نَطَقْتُ بِهِ الْأَعْرَابُ	۹ أَنْعَى إِلَى الْأَعْرَابِ مِنْكَ مُعِيدَهُ
وَبَكَتْ بِأَبْلَغِ جُهِدِهَا الْأَدَابُ	۱۶ نَاخَتْ بِكَ الْأَقْلَامُ غَايَةَ وَسُوعِهَا

“1 Bir musibet ki yüksek makamda olan herkes ona ağladı, bir imtihan ki dostlar ona üzüntü ile elbiselerin ceplerini yırtmışlardır.

2 Sabrı ve onun gelmesini beklemekten nefsim yoruldu. Ona ulaşamadan kapılar kapandı.

3 Taziye sunmak üzere gitmiştim, ancak eriyen nefsim, gözlerimden düşen damlalar bana ihanet etmiştir.

4 Ölüm haberi getiren sözünde tereddüt edince ben de ondan yanılıyordur diye sözünü tekrar etmesini istedim.

9 Aydınlattığın iraba ölümünü duyurmaktayım, nitekim Araplar o irabla konuşuyordu.

16 Senin vefatına kalemler bağırarak dövünmüş, edebiyat senin ölümüne bütün gücüyle ağlamıştır.”

¹⁴² eş-Şenterînî, ez-Zahîre fi mehâsini ehli'l-Cezîre, I, 844-845.

Mersiye incelenmesine devam edildiğinde Endülüs çağında duygusu en güçlü olan bir mersiye türüne, evlatların kaybı için söylenen şiirlere tesadüf edilmektedir. Duygunun güçlü olması çok doğaldır, zira şair ciğerparesi ve canından bir parça olarak gördüğü çocuğu için bir eser düzenlemektedir. Şair, mersiye aracılığı ile ağlar ve tutuşmuş bir halde içinin yangını ve tutkulu özlemini ortaya koymaktadır.

Bu hususta iki oğlunu yitiren İbn Abd Rabbihî'nin¹⁴³ şiirleri örnek verilebilir, ilk oğlunu gençlik çağının zirvesinde ikinci oğlunu çocukluk aşamasında kaybeden şair, büyük oğluna yazdığı mersiyede özlem, acı ve hasretle şunları söylemektedir:¹⁴⁴

(Kâmil)

وَالصَّبْرُ يَنْفَدُ وَالْبُكَاءُ لَا يَنْفَدُ	۱ بَلَيْتَ عِظَامِكَ وَالْأَسَى يَتَجَدَّدُ
وَلِقَائِهِ - دُونَ الْقِيَامَةِ - مَوْعِدُ	۲ يَا غَائِبًا لَا يُرْتَجَى لِإِيَابِهِ
لَوْ كَانَ ضَمَّ أَبَاكَ ذَاكَ الْمَلْحَدُ	۳ مَا كَانَ أَحْسَنَ مَلْحَدًا ضُمَّتَهُ
هَيْهَاتَ أَيَّنَ مِنَ الْحَزِينِ بَجْدُ	۴ بِالْيَأْسِ أَسْأَلُو عَنْكَ لَا بِتَجَلُّدِي

“1 Kemiklerin çürüdü, ancak sana üzüntüm sürekli yenileniyor. Sabrım bitiyor ama ağlamam bitmiyor.

2 Ey bizden uzaklaşan, senin dönüşünü ummuyorum, senle Kıyamet günü dışında görüşmemiz mümkün değildir.

3 Bu kabirde babanın da cesedi olsa kabir ne güzel olurdu.

¹⁴³ Ebü Ömer Ahmed ‘Abdi Rabbihî b. Hâbîb İbn ‘Abdi Rabbih, Kurtuba’da doğdu ve orada vefat etti. Edebiyat, sanat ve ilim hususlarında geniş birikimi olan kuşatıcı bir şairdir. Sağlam bir üslupla, tutarlı bir örgü ve kolay anlaşılır bir dille çok sayıda şiir yazmıştır. Bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, IV, 210-211.

¹⁴⁴ İbn ‘Abdi Rabbih, *Divân*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1. bs., 1979, s. 57-58.

4 Sabrıyla değil umutsuzluğumla seni unuttur gibi davranıyorum. Heyhat, üzgün insanın nasıl sabır ve tahammülü olur.”

Endülüs çağında şairlerin kendilerine mersiye yazması ise sıklıkla tanık olunan, edebiyatta büyük bir yer kaplayan bir olgudur. Şairler, şiirleri vasıtasıyla şeref ve şanlarla dolu geçmişi anmış, mevcut hallerine ağlamışlardır. Geleceğe dair karamsarlıklarını, ayrıldıkları dostları kalbi etkileyen ve duyguları kamçılayan bir eda ile betimlemişlerdir.

Şüphesiz kendilerine söyledikleri mersiye'nin altında yatan sebepler, siyasi ve sosyal içeriklidir. Endülüs'ün peş peşe düşen devletleri ve şehirleri bölge insanının zihninde yer etmiştir. Şairler başka sebeplerin yanı sıra böylesi zor durumlardan veya onulmaz hastalıklara yakalanmaktan ötürü hayattan ümitlerini yitirmiş ve ölümün kıyısında olduklarını hissetmişler, ağıtlar yazarak kendini avutmaya çalışan şairlere rastlanmıştır.

İbn Şuheyd¹⁴⁵ de bahsedilen şairler arasındadır. Felce yakalanıp hareket edemez hale gelen şair kendine birçok mersiye yazarak artan ıstırap ve hastalıklarını anlatmış, ruhunu ölüme hazırlamıştır. Kasidelerinden birinde şöyle demektedir:¹⁴⁶ (Tavîl)

فَلَمْ أَرَهُ إِلَّا كَلْمَحَةَ نَاطِرٍ	١ تَأَمَّلْتُ مَا أَفْنَيْتُ مِنْ طُولِ مُدَّتِي
فَلَمْ أَلْفِهِ إِلَّا كَصَفْقَةِ خَاسِرٍ	٢ وَحَصَلْتُ مَا أَدْرَكْتُ مِنْ طُولِ لِدَّتِي
إِذَا غَادَرُونِي بَيْنَ أَهْلِ الْمَقَابِرِ	٣ وَمَا أَنَا إِلَّا رَهْنٌ مَا قَدَّمْتُ يَدِي
بَكُوا بِعُيُونٍ كَالسَّحَابِ الْمَوَاطِرِ	٥ إِذَا ذَكَرُونِي وَالنَّسْرَى فَوْقَ أَعْظَمِي

¹⁴⁵ Ebû ‘Amir Ahmed b. Abdilmelik İbn Şuheyd. Şair, edebiyatçı, tenkitçi, çokça şiir ve düz yazı kaleme alan muktur bir isimdir. Doğu Arap dünyasındaki şairlere benzeyen yönleri vardır. Şiirinde bedevilik esentileri bulunmaktadır. Endülüs'ün şiir, belağat, edebiyat konusunda benzersiz ismi idi. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, VI, 454, 455.

¹⁴⁶ İbn Şuheyd, *Dîvân*, thk. Ya'kûb Zekî, *Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî*, Kahire, ty., s. 113.

٦ يَقُولُونَ: قَدْ أَوْدَى أَبُو عَامِرٍ الْعُلَا أَقْلُوا فَقَدْ مَاتَ آبَاءُ عَامِرٍ

“1 Tükettiğim hayatımı düşündüm, bir kimsenin anlık bakışı gibi hızla geçip gittiğini gördüm.

2 Hayatta elde ettiğim tüm zevkleri bir araya getirdim, onları hüsrana uğrayanın alkışı gibi gördüm.

3 İnsanlar beni kabirler arasındaki yerime bırakıp gidince ben sadece elimle gönderdiklerimin karşılığını göreceğim.

5 İnsanlar beni andığında, toprak kemiklerimi örttüğünde, gözler bulutlardan sağanak yağmurun boşalması gibi ağlayacaklar.

6 Ebû ‘Amir yukarılara bakarak hırsıyla ölmüş diyecekler, az ağlayın zira ‘Amir’in babaları da öldü.”

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere Endülüs çağı mersiyenin farklı türleri ile doludur. Şairler bu mersiyeler aracılığıyla duygularını ifade etmeye ve sevdiklerinin, dostlarının hatırasını ölümsüzleştirmeye imkân bulmuşlardır. Endülüs döneminde şehirlerin ve krallıkların bu türdeki en ünlü mersiyelerine ve diğer tüm dönemler arasında en seçkinlere gelince, bunlar gelecek iki bölümde açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ENDÜLÜS'TE ŞEHİRLER İÇİN YAZILAN MERSİYELER

2. Endülüs'te Şehirler İçin Yazılan Mersiyeler

2.1. Endülüste Şehir Mersiyesi Kavramı

Mersiye kavramı daha önce işaret edildiği üzere şiir sanatlarından bir türdür. Şair duygularının gücünü ve sıcaklığını sevdiğini kaybetmenin acısını bu sanat yoluyla ifade eder. Mersiye aslında sevilenleri övmek amacını taşımaktadır. Nitekim Garcia Gomez Endülüs şiiri adlı kitabında şöyle demektedir: “Mersiye acı ve üzüntü kalıbında bir övgüdür”.¹⁴⁷

Şair bu sanatla üzüntü ve kederle dolu tecrübesini yansıtmaktadır, tesirli ağlayışı ve hüznü nağmeleri yaşadığı duygu miktarını bizlere ulaştırmaktadır.

Daha önce gördüğümüz üzere mersiye şiirinde şair farklı konulara temas etmektedir, çok güzel bir şekilde mersiye yazılan konulardan biri de şehir ve memleketlerin ağıttır.

Şehirlerin mersiyesi bolluk, huzur, güven ve refahın örneği olan medeniyet ve kentlerin halinin bozulmasından harap olup virane yerlere, hicran yurduna dönüşmesinden duyulan üzüntüyü anlatmaktadır. Ayrıca şehir mersiyesi yazan şair, huzurla dolu geçmiş ile hazin gelecek arasında mukarane yapmaktadır.¹⁴⁸

Endülüs'te Müslümanlar parlak ve görkemli bir medeniyet inşa etmişler, bahsedilen medeniyet ilim sanat kültür iktisat ve mimari de yüksek bir konuma sahip olmuştur, ardından çok geçmeden bu medeniyet bir trajedi ve felaket halini almış, şehirleri yıkılmış ve içindeki eserler tarumar edilmiştir:

Şehir mersiyesi Endülüs'te yitirilen kentlerin ve içindeki sakinlerin, medeniyetin acısını yaşamak, kaybolan değerler için yaş dökmek temasını içermektedir. Şehir mersiyesi iki türdür:

¹⁴⁷ Gomez Garcia, *eş-Şi'ru'l-Endelusî*, Huseyn Mu'nîs, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mışriyye, Kahire, 3. bs., 1956, s. 106.

¹⁴⁸ Bkz: ez-Zeyyât, Abdullah Muhammed, *Rișâu'l-Mudun fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 603-604.

1. Müslümanlar arasındaki bölünmeleri ve Endülüs'teki Müslümanların ihtilaflarını fırsat bilerek topraklarını genişleten, ülkenin kaynaklarını ele geçirip İslam'ı bölgeden silmek isteyen Haçlı Hıristiyanlar eliyle yıkılan kentleri konu edilmektedir. Haçlıların şehirleri istiladan önce verdikleri ahitleri tutmamaları ve sakinlerin haklarını gözetmemelerini, kontrolün onlara geçmesinin peşi sıra meskûn mıntikalarda büyük bir bozgunculuk, yıkım yapmaları işlenmektedir.

2. İktidar mücadelesi bağlamında yaşanan Müslümanlar arasındaki iç savaşlar fitneler sırasında Harap olan kentlerle ilgilidir. Bu türde yıkım, harap olma ve ölümden bahsedilmektedir.¹⁴⁹

Endülüs'te şehir mersiyesi türünün doğması bölgede hâkim olan şartlardan kaynaklanan bir türdür. Emevi hilafetinin zayıflayıp ülkenin tavaif denen küçük devlet ve beyliklere ayrılması ve Beni Ahmer döneminde Gırnata'nın düşmesi ile ifade edilebilecek siyasi değişimlerin doğasını yansıtan bir durumdur.

Kuşkusuz yaşanan kriz ve felaketler şiirde derin bir etki bırakmıştır. Şairler olayları takip ederek büyük problemleri dile getirmişler Yurt ve illerinin maruz kaldığı sıkıntıları büyük bir özlem, acı ve ıstırapla aktarmışlardır. Bayındır meskenlerin harap oluşunu, canlara kıyılıp kadın ve çocukların evlerinden edilişini doğru ve içten hislerle, zorlama ve yapmacılıktan uzak bir biçimde betimlemişlerdir.

İç çekişmelerde harap olan şehirlere dair kaleme alınan şiirler, Hıristiyanların ele geçirdiği bölgelere dair yazılan şiirlerden azdır. Bu noktada Abdullah Muhammed ez-Zeyyât şöyle demektedir: “İç savaşlarda yitirilen şehir ve topraklar düşmanlıkları kalıcı olmayan Müslüman askerlerce ele geçirilmiştir, bu askerlerin doğal olarak Hıristiyanlar gibi Müslümanlara tavizsiz bir husumet beslemesi söz konusu değildir. Ancak Haçlılar doğrudan İslam din ve medeniyetini hedef almışlardır. Muhtemelen fitne ve iç savaşlar

¹⁴⁹ Muhammed Furârâ, “Nemâzic fî Rişâu'l-Muduni ve Memâliki Endelusiyye”, *Mecelletu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti ve Âdâbihâ*, sy. 1, 2010.

dönemine dair mersiyelerin azlığında söylenecek şiirin eski yönetime destek ve enkaz üzerine kurulan yeni idareye muhalefet olarak algılanması da büyük ihtimalle rol oynamıştır.”¹⁵⁰

Şehirler mersiyesi sadece Endülüs ülkesine has değildir, bilakis bu sanat gerek Doğuda gerekse Batıda bilinmekteydi. Çünkü bu tür, politik çalkantıların ve düzensiz şartların ürünüdür.¹⁵¹ Bununla birlikte Endülüs’ün yaşadığı zorlu siyasi koşullar bahsedilen şiirin diğer bölgelere nazaran çok daha üstün bir şekilde üretilmesine yol açmıştır. Çünkü Endülüs mersiyeleri bir halkın medeniyet dil kültür ve din gibi değerleriyle birlikte yok oluşunu tasvir etmiştir. Orada şehirlerin İslam hâkimiyetinden çıkması geri dönüşü olmayan bir sürecin başladığı manasına gelirken Doğudaki şehir mersiyeleri elden çıkıp tekrar fethedilebilen şehirlere söylenmiştir.

Muhammed Receb el-Beyyûmî şöyle demektedir:

“Bu şiir türünün Endülüs'e has olduğunu söylemek sağlıklı bir temele dayanmamaktadır. İnsafli olmak gerekirse Endülüslü şairler bu biçimde görünür bir ustalık kazanmışlardır. Endülüs şiirinin kanlı trajedilerinde en saf özlem ve pişmanlık duyguları yer almış, şiirler yıkılan camilerin arazisinde kurulan kiliselerden, susturulan ezanlardan, çalınan çanlardan bahsetmiştir. Doğrusu, hasret ve pişmanlık ile yoğrulan dini duygu Endülüs kasidelerine, asırlar boyu okuyanı etkisinde bırakan bir sıcaklık, canlılık katmıştır.”¹⁵²

Bu girişten sonra Endülüs şiirinde dönemlere göre şehir mersiyelerini yansıtan örnekler incelenecektir.

¹⁵⁰ ez-Zeyyât, *Rişâu'l-Mudun fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 88.

¹⁵¹ el-Bâşâ, *Rişâu'l-Mudun ve'l-Memâlik fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, Şirâ' li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Dimeşk, 2003, s. 44.

¹⁵² Muhammed Receb el-Beyyûmî, *el-Edebu'l-Endelusî beyne't-Teessur ve't-Te'sîr*, *Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, Riyad, 1980, s. 221.

2.2. Endülüs Şiirinde Dönemlere Göre Şehir Mersiyelerini Yansıtan Örnekler

2.2.1. Berberî Fitnessi Dönemi

Dünya değişken ve sürekli farklılaşan bir haldedir. Bazen onun verdiklerine sevinme bazen de aldıklarına üzülmeye söz konusudur. Bazı kayıplar iktidara tutunma, makam ve itibar edinme mücadelesi kaynaklıdır. Bu mücadele ülkenin güzel bir şekilde yönetilmesine olumsuz yansımakta, fitne anlaşmazlık ve bölünmelere sebep olmaktadır. Kırıtuba şehrinde yaşananlar da iktidar mücadelesi kaynaklı olup tarafların çekişmesi kentin yıkılmasına ve sakinlerin dağılmasına yol açmıştır.

Kırıtuba pek çok şiddet olaylarına maruz kalmıştır. Bu olayların temel sebebi Arap ve Berberîler arasındaki anlaşmazlıktır. Araplar içinde de Emeviler ve ‘Âmirîler arasında yönetim rekabeti vardır. İkinci taraf olan Berberîler bu iki Arap ailesi arasındaki anlaşmazlığı fırsat bilip hükümeti ele geçirerek şehri kontrolleri altına almayı düşünmüşlerdir. Berberîler, 403/1012 yılında Kırıtuba’yı kuşattıktan sonra surları yıkmayı başarmışlar ve şehre girerek orayı harap etmişlerdir. Çatışmalarda çok kan dökülmüştür. Rivayetlere göre Kırıtuba halkından yirmi binin üzerinde insan öldürülmüştür.¹⁵³

İbni Hızın bu faciayı Tavku’l-Hamâme adlı kitabında şu şekilde anlatmaktadır:

“Kırıtuba’dan gelen bazı insanlar bana şunları haber verdi; ona durumu sorduğumda Muğîs Sarayı’nın batısındaki evlerimizi gördüğünü, onun izlerinin silindiğini, eserlerin kalmadığını, bilinen özelliklerinin kaybolduğunu, eskiyip gittiğini, bayındır yerlerken kurak çöllerle dönüştüğünü, oraların insanlarla dolu mekânlar iken vahşi ve ıssız sahralara dönüştüğünü haber verdi. Güzellikten sonra harap olduğunu, emniyetten sonra insanların korku içinde kaldığını, aslan gibi yiğitlerin hâkim olmasından sonra artık

¹⁵³ Abdulvâhid el-Merrâkuşî, *el-Mu‘cib fî Telhîşi Ahbâri’l-Mağrib*, şrh: Şalâhuddîn el-Hevârî, el-Mektebetu’l-Mışriyye, Beyrut, 1. bs., s. 2006, s. 40.

oraların kurtların sığınağı, cinlerin oyun sahası ve vahşi hayvanların pusu mekânları olduğunu bildirdi.”¹⁵⁴

Ğurğuba şehri başına gelen büyük fitne karşısında şairlerin şehirlerinin acıklı haline ağlamaktan başka bir seçeneğı olmamıştır. İbn şuheyd ve İbn Ğazm bu şairler arasındadır.

Mersiyelere geçmeden önce Ğurğuba şehrini tanıtmak gereklidir: “O, Endülüs’ün temeli, şehirlerinin anasıdır, Emevi hilafeti bu şehirde kurulmuştur, eserleri orada çok belirgindir... Orada ünlü ve dilden dile dolaşan büyük bir cami vardır. O dünyanın en büyük, sanatı en güçlü, görünüşü en güzel, inşası çok sağlam yapılarındandır.”¹⁵⁵

Ğurğuba burada anlatmaya güç yetirilemeyecek seviyede bir canlılık, ilerleme ve gelişmeye ulaşmıştır. Kaynaklarda hakkında “O son zirve, bayrağın dalgalandığı nokta, şehirlerin anası, fazilet ve takva sahiplerinin göz aydınlığı, ilim ve akıl ehlinin vatani bölgenin kalbi, ilimlerin fişkirdiğı bir kaynak, İslam’ın kubbesi, imamların yöneldiğı yer, akli düzgünlerin hanesi, hatıraların meyvesini veren bir bahçedir”¹⁵⁶ denmektedir.

Ğurğuba Endülüs’ün en büyük, ilim, güzellik ve bollukta da en ileri şehirlerinden biriydi.

Ğurğuba şehri hakkında bu geniş girişten sonra Berberî fitnessinden sonra söylenen en önemli şiirlere değinmek gerekir: İbn Ğazm¹⁵⁷ bu çerçevedeki şiirlerine başvuracağımız ilk şairdir. Ğurğuba şehrini gözlerinin önünde düşerken gören şairin

¹⁵⁴ Ali b. Ahmed b. Sa’id İbn Ğazm, *Ğavğul’l-Ğamâme*, thk. Ğasen Kâmil eş-Şayrâfi, Mağba’atu Ğicâzi, 1950, s. 94.

¹⁵⁵ el-Ğımyerî, *Şıfatu Cezireti’l-Endelus (Ğavdu’l-Mi’târ fi Ğaberi’l-Ağtâr kitabından seçmeler)*, s. 153.

¹⁵⁶ et-Tilimsânî, *Neşhu’t-Ğıib min Ğuşni’l-Endelusı’r-Ğağib*, I, 461.

¹⁵⁷ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa’id b. Ğazm b. Ğâlib İbn Ğazm. Fars kökenlidir. Fakih, hadisçi ve hafız olup Kur’an ve sünnetten delil çıkarabilen birçok ilimde yetkin âlimdir. Edebiyat ve şiirde onun sözü çok yerde yayılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Fettûh b. Abdillâh el-Ğumeydî, *Cezvetu’l-Muğtebes fi Târîhi ‘Ulemâi’l-Endelus*, thk. Beşşâr ‘Avâd Ma’rûf, Muhammed Beşşâr ‘Avâd, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Tunus, 2008, s. 449-450.

hayatında fitne ve fitne sırasındaki olayların büyük etkisi olmuştur. Saray hayatı yaşayan refah ve nimetler içinde bulunan bir gençken hayatı alt üst olan İbn Hazm, yurdunu, içinde olduğu imkânları yitirmiştir. Ancak aynı zamanda güçlü bir şahsiyet kazanmış, geçmişin derslerinden etkilenmiştir. Derin uykusundan uyanarak hayata yeni bir iz bırakmıştır.¹⁵⁸

İbn Hazm, fitne döneminde yaşanan olayları şu şekilde açıklar: “Tutuklanmakla, takip edilmekle, zorlanmakla, gizlenmekle imtihan olunduk. Fitne çok gür sesli idi, ağırlığını ortaya koydu, insanların hepsini kuşatırken bizi özel olarak içine aldı.”¹⁵⁹

Qurţuba şehrine mersiyesinde hüznü ve ağlayan bir üslupla İbn Hazm şunları demektedir:¹⁶⁰ (Tavîl)

خَلَاءَ مِنَ الْأَهْلِيْنَ مُوحِشَةً قَفْرًا	۱ سَلَامٌ عَلٰی دَارٍ رَحَلْنَا وَوَعُدْرَتِ
وَلَا عَمَرَتْ مِنْ أَهْلِهَا قَبْلَنَا دَهْرًا	۲ تَرَاهَا كَأَنَّ لَمْ تَعْنِ بِالْأَمْسِ بَلْقَعَا
وَلَوْ أَنَّنَا نَسْتَطِيعُ كُنْتِ لَنَا قَبْرًا	۳ فِیَا دَارٍ لَمْ يَفْقُرْكَ مِنَّا اخْتِيارًا
تُدَمِّرُنَا طَوْعًا لِمَا حَلَّ أَوْ قَهْرًا	۴ وَلَكِنَّ أَقْدَارًا مِنَ اللَّهِ أَنْفَدَتْ
سَقَّتْكَ الْعَوَادِي مَا أَجَلَ وَمَا أَسْرًا	۵ وَيَا خَيْرَ دَارٍ قَدْ تَرُكْتِ حَمِيدَةً
لَعَلَّ جَمِيلَ الصَّبْرِ يُعْتَبِنَا يُسْرًا	۱۳ سَنَصْبِرُ بَعْدَ الْيُسْرِ لِلْعُسْرِ طَاعَةً

“1 İnsanların gidip terkettiği, böylece halkı boşalan, kasvetli, içinde yaşam belirtisi kalmayan kendisinden göç ettiğimiz yurda selam olsun.

2 Ona baktığında onun her şeyden ayrı düştüğünü göreceksin, o sanki dün müreffeh değil, bizden önce uzun zamanlar insanlarla dolu değildi.

¹⁵⁸ Bkz. ‘Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelûsî* (‘Asru Siyâdeti Qurţube), s. 303.

¹⁵⁹ İbn Hazm, *Ṭavku'l-Hamâme*, s. 111.

¹⁶⁰ İbnu'l-Ĥatîb, *A'mâlu'l-Â'lâm*, s. 107-108.

3 Ey yurt! Seni istememezlik yapmıyoruz. Ama İnan ki elimizde olsa mezarımızın senin toprağında yapardık.

4 Ama ülkemizde olanlar sebebiyle kuvvetimizin yerle bir olması Allah'ın iradesidir. Biz istesek de istemesek de bu böyledir.

5 Ey en iyi yurt! Hoş ve övülen sıfatların vardır. Yağmur dolu bulutlar seni sabahleyin sulasın. Onların suyu sana bereket olup seni güçlendirip zayıflığını gidersin.

13 Allah'a itaat içinde kolaylıktan sonra zor halimizde sabredeceğiz, belki bu sabır bizlere kolaylığı tekrar getirir.”

Bu İbn Hâzım'ın üzüntü ve acı içinde Kırıtuba'ya söylediği ağlamaklı mersiyesidir. Başına gelen fitne ve yıkımdan sonra halkı onu terketmiştir. Ama tüm bu ah u vahlara ve sıkıntılara rağmen İbn Hâzım içindeki sabır ve ümidini resmediyor.

İbn Şuheyd de Kırıtuba'ya mersiye yazmış, onun için acıklı bir şekilde ağlamıştır. Şair 'Âmirîlerle Endülüs'teki iktidarları döneminde güçlü bir ilişkiye sahip olduğu için Kırıtuba felaketi onun açısından çok büyük bir hadise olarak değerlendirilmiştir. “Zira Kırıtuba olayları 'Âmirîlerin şan ve izzetini götürmüş, yönetiminlerindeki mutlu günleri bitirmiştir.”¹⁶¹

Şair Kırıtuba'ya hüznün ve elem dolu bir üslupla şunları yazmıştır.¹⁶² (Kâmil)

فَمِنْ الَّذِي عَنْ حَالِهَا نَسْتَحِيرُ؟	١ مَا فِي الطُّلُولِ مِنَ الْأَحْبَةِ مُخْبِرُ
فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ وَبَادِ الْأَكْثَرُ	٣ جَارَ الزَّمَانِ عَلَيْهِمْ فَتَفَرَّقُوا
يَبْكِي بَعَيْنٍ دَمْعُهَا مُتَفَجِّرُ	٦ فَلَمَّ شَلِ فُرْطُبَةَ يَقْلُ بُكَاءُ مَنْ
مِنْ أَهْلِهَا وَالْعَيْشُ فِيهَا أَخْضَرُ	٩ عَهْدِي بِهَا وَالشَّمْلُ فِيهَا جَامِعُ

¹⁶¹ 'Abbâs, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Endelusî ('Aşru 't-Ṭavâif ve 'l-Murâbiṭîn)*, s. 273.

¹⁶² Ahmed b. Abdilmelik İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 109-110.

۱۸ يَا جَنَّةَ عَصَفْتَ بِهَا وَبَاهِلِهَا
 رِيحُ النَّوَى فَتَدَمَّرَتْ وَتَدَمَّرُوا
 ۲۴ أَسْفِي عَلَى دَارِ عَهْدَتْ رُوعَهَا
 وَظَبَاؤُهَا بِفِنَائِهَا تَبَخَّتْ رُ
 ۳۰ كَيْدِي عَلَى عُلَمَائِهَا حُلَمَائِهَا
 أُدْبَائِهَا ظُرْفَائِهَا تَتَمَطَّرُ

“1 Kalıntılarında onun halini bize haber verecek sevgililerden kimse yok, onun durumu kime soracağız?”

3 Zaman onlara zulmetti, her yere dağıldılar, onların çoğu öldü.

6 Kurtuba şehri için gözyaşının çok olduğu ağlamalar az kalır.

9 Geçmişte ona tanık oldum, ailemizle birlikte bolluk içinde yaşadık.

18 Ey cennet, ayrılık rüzgârı hem şehri hem ahalisini helak ve harap edip dağıttı.

24 Üzüntüm her tarafını bildiğim, ceylanları meydanın ortasında kibirle dolaşan yurdadır.

30 Ciğerim onun âlim, hikmet ehli, edebiyatçı, zeki ve nüktedan insanların haline parçalanmaktadır.”

Daha önceden geçen beyitlere istinaden şair İbn Şehîd’in, Kurtuba şehrine dair sarfettiği sözlerinden ve içerisinde camilerin, bahçelerin, çarşıların, sarayların, nehirlerin, ediplerin, hâkimlerin, âlimlerin ve sabırlı insanların olduğu güzel geçmişe dair hatıraları barındıran kasidesiyle mersiyeler yazdığından dolayı onun endişeli ve hüznü bir halde olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Yine de “Onun kasidesi, coşkulu duygular, samimi hisler ve güçlü etkiler bakımından olması gereken standartların altında gelmiştir. Muhtemelen felaketin etkisinin zorluğu, onun olaylar karşısında etkili olabilme gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. O, kasidelerinde fitnenin başını açığa

çıkarmamış ve kimsenin kusurlarına yönelmemiştir. Bununla birlikte yıkım ve helak sebebi zamanın bir sonucu olarak görmüştür.”¹⁶³

Çurtuba şehrine dair mersiyelerden birinde şöyle denmektedir:¹⁶⁴ (Seri‘)

۱	بَلِّ عَلَى قُرْطُبَةَ الرَّيِّ	فَقَدْ دَهَتْهَا نَظْرَةُ الْعَيْنِ
۳	كَانَتْ عَلَى الْعَايَةِ مِنْ حُسْنِهَا	وَعَيْشِهَا الْمُسْتَعْدَبِ اللَّيْنِ
۴	فَانْعَكَسَ الْأَمْرُ فَمَا أَنْ تَرَى	بِحَاسِ زُرُوراً بَيْنَ ائْتِنَيْنِ
۵	فَاعْدُ وَوَدِّعْهَا وَسِرْ سَالِماً	إِنْ كُنْتَ أَرْمَعْتَ عَلَى الْبَيْنِ

“1 Güzel Çurtuba’ya ağla, kıskançlık gözleri ona değdi.

3 O güzellik, kolaylık ve bolluk içinde yaşama şehriydi.

4 Fakat durum değişti, iki kişi arasında bile sevinç ve mutluluk kalmadı.

5 Eğer gitme kararı aldıysan sabah erken git, ona veda et, emin bir halde yürü.”

Şairlerin Çurtuba’ya mersiyelerine bakıldığında neredeyse tamamının ağlama, acı, gözyaşı, mutlu geçmişi hatırlama ve nihayetinde kurtulma ve değişim ümitlerinden oluşmaktadır.

Şairlerin Çurtuba şehrine dair mersiyelerinden sonra, Berberî isyanı döneminde yok edilip harap olan İlbîre şehri mersiyelerine geçeceğiz. Öncesinde İlbîre hakkında şu bilgilere vermek gerekecektir: “Kimisi Yelbîre, kimisi de Libîre der. Endülüs’te büyük bir bölgedir, Çurtuba ile arasında doksan mil vardır ve toprakları verimlidir. Nehirler ve ağaçlar açısından zengindir. Arazisinde altın mineraller, gümüş, demir, bakır vardır. Şelevbîniyye denen bir kale içinde çinko taşı madeni vardır. Her bölgesinde keten ve

¹⁶³ el-Kefâveyn, eş-Şi‘ru’l-‘Arabî fî Risâi’d-Duveli ve’l-Emsâri hattâ Nihâyeti Sukûti’l-Endelusi, s. 197.

¹⁶⁴ İbnu’l-‘İzârî Ahmed b. Muhammed, el-Beyânu’l-Muğrib fî İhtisâri Aşbâri Mulûki’l-Endelus ve’l-Mağrib, thk. Beşşâr ‘Avâd Ma‘rûf, Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, Tunus, 2013, II, 377-378.

yüksek kalitede ipek olduğu söylenir. Her fen ve ilimden âlimler bu şehre nispet edilmiş, buradan çıkmıştır.”¹⁶⁵

Hımyerî fitnenin çıkışından sonra şöyle diyerek İlbîre'nin durumunu anlatır:

“İlbîre, Endülüs'ün büyük merkezleri ve şerefli şehirleri arasındaydı, çıkan fitnede harap olmuş, halkı Gırnata şehrine gitmiştir.”¹⁶⁶

Halk, yıkım nedeniyle şehri terk etmek zorunda kaldıktan sonra İlbîre'den ayrılmıştır. Ebû İshâk el-İlbîrî¹⁶⁷ güzel şehrine yas tuttuğu önemli bir mersiye kaleme almıştır.¹⁶⁸ (Tavîl)

وَلِيَّ عَلَى أَهْلِ الزَّمَانِ لَعَاتِبُ	۱ يُضَيِّعُ مَفْرُوضٌ وَيُعَقِّلُ وَاجِبُ
لِلْبَيْرَةِ مِنْهُمْ عَلَى الْأَرْضِ نَادِبُ؟	۲ أَتُنَدِبُ أَطْلَالَ الْبِلَادِ وَلَا يُرَى
وَكُلُّ سَوْأَهَا وَحَشَّةٌ وَعَيَاهِبُ	۳ عَلَى أَنَّهَا تَنْمَسُ الْبِلَادِ وَأَنْسُهَا
بِأَبْوَاهِمُ كَأَنْتِ تُنَاخُ الرِّكَائِبُ	۵ وَكَمْ مِنْ بَحِيْبٍ أُجْبِتَهُ وَعَالِمُ
فَلَمْ يَبْقَ فِيهَا الْآنَ إِلَّا الْمَصَائِبُ	۱۰ وَمَا كَانَ فِيهَا غَيْرُ بُشْرَى وَأَنْعَمُ

"1 Zorunlu işler bırakılır, gereken işler ihmal edilir, sitemim bu zamanın halkınadır.

2 Ülkenin kalıntılarına üzüлüp şiirle yas mı tutuyorsun? Hâlbuki dünyada İlbîre şehrine ağıt yakan yok.

¹⁶⁵ el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 289.

¹⁶⁶ el-Hımyerî, *Şifatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fi Haberî'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 29.

¹⁶⁷ Ebû İshâk el-İlbîrî: 'Ukâb kalesinden İbrahim b. Mes'ûd'dur. Ğrınata'da adıyla ünlüdür, ilmi çoktur. İlbîrî, Ğrınata Sultanının Yahudi İbn Nağzile'yi vezirliğe getirdiği için sultana ve Ğrınata halkına da sert tenkitler yöneltmiş, bu yüzden de İlbîre'ye sürgün edilmiştir. Zühd ve Endelüs halkına aşk şiirleriyle dolu bir dîvânı vardır. Geniş bilgi için bkz. İbn Sa'îd, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, II, 132-133.

¹⁶⁸ el-İlbîrî, *Dîvân*, thk. Muhammed Rıdvânü'd-Dâye, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1991, s. 85-87.

3 *İlbire şehri Endülüs'ün güneşidir, rahat ve emniyet şehridir, onun dışında kalanlar çok korkutucu olan ve karanlık bir yerdedir.*

5 *Bu şehir nice şerefli insanlar ve âlimler yetiştirmişti, gelenlerin binekleri onların kapılarında beklerdi.*

10 *Orada sevinçli haber ve nimetlerin dışında bir şey yoktu, ama şimdi orada sadece felaketler kaldı.”*

Yukarıdaki geçen beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla, Berberî fitnesinin insanların savaşın ulaştığı şehirlere öldürme, adaletsizlik ve yerinden edilme yoluyla oluşturulan yıkım, tahrip ve kötü koşullar sebebiyle birçok olumsuz etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca olaylar sırasında birçok âlim öldürülmüş ve yerlerinden edilmiştir. “Bunlardan biri de Târîhu'l-'Ulemâ ve'r-Ruvât li'l-'İlm bi'l-Endelus adlı eserin sahibi Ebû'l-Velîd el-Farîd'dir.”¹⁶⁹

Bu ayaklanma Endülüs üzerinde kötü bir tesir bırakmış, kentlerin peş peşe yitirilmesi ile gelişip Endülüs devletinin sonuna kadar devam eden şehirlere ve memleketlere dair mersiyelerin ilk başlangıcı olmuştur.

2.2.2. Mulûku't-Ṭavâif (Ṭavâif-i Mulûk) Dönemi

Daha önce Berberî fitnesinin Endülüs üzerinde kötü bir etkisi olduğu söylenmişti. Zira bu olay, Emevi devletinin yavaş yavaş zayıflamasına son Emevî halifesinin 422/1030 yılında devrilmesine, tavâif olarak bilinen devletlere bölünmesine ve her grubun kendi yöneticisine sahip olmasına yol açmıştır.

Endülüs, hicri beşinci yüzyılın ilk yarısının sonunda bize dehşet verici bir manzara sunmaktadır: “Temelleri çökmüş ve yapısı çatlamış olan yüksek bir kule görüntüsü... Kenarları kırılmış, parçaları dağılmış bir düzen... Herhangi bir bağla, ortak bir menfaatle birbirine bağlı olmayan aksine birbiriyle yarışıp kişisel arzuları için aralarını

¹⁶⁹ ‘Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî ('Aşru't-Ṭavâif ve'l-Murâbiṭîn)*, s. 137.

bozan, şahsi amaçlarla savaşlar çıkaran beyler, liderlikler... Bu esnada Endülüs, kaynaklarını ve eski değerlerini art arda kaybetmekte ve onu imha tehlikesi her yönden çevrelemektedir.”¹⁷⁰

Rekabet ve bölünmüşlüğün bir sonucu olarak Endülüs'te mulûku't-ı tavâif zamanında üç korkunç felaket yaşanmıştır.

Bu felaketlerin ilki Berbuşter şehrinin Normandiyalılar (Magus) tarafından 456/1063 yılında Galyalıların (Güney Fransa sakinleri) yardımıyla ele geçirilmesidir. “Barbastro, Endülüs'ün Berbitaniyye yöresinden bir şehir olup onun kalesi, kentin yakınındaki bir kaynaktan çıkan bir nehir üzerine kurulmuştur. Berbuşter en ileri serhat şehriydi ve güvenlik ve korunması yüksek seviyedeydi.”¹⁷¹

İbn Hayyân'a göre Berbuşter şehri durumu şudur: “Endülüs'ün İslami fethinin başlangıcından itibaren, 363 seneden beri Müslümanların devam bulunduğu, imanın kök salıp Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği bir şehirdir. Ancak ansızın bir haberci gelip Kurtuba halkına onun ölümünü bildirmiştir. Ramazan ayında gerçekleşen bu hadise, kulakları tırmalamış, gönülleri yerinden oynatmış ve Endülüs toprağını sarsmıştır.”¹⁷²

Berbuşter şehrinin hem coğrafi hem dini bir önemi vardır, bu da düşmanların ona karşı iştahını göstermesine sebep olmaktadır.

Berbuşter şehrinin düşüşü ise kısaca şöyledir: Şehir Normandiyalı ve Galyalı kırk bin atlıdan oluşan bir ordu tarafından kırk gün boyunca kuşatılmış, halk şehri teslim çağrısına ilk başta cevap vermemiştir. Ancak düşman, şehre hainlerden biri tarafından

¹⁷⁰ İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelus ('Aşru Duveli't-Tavâif)*, Mektebetü'l- Hancî, Kahire, 4. bs., 1997, II, 14.

¹⁷¹ el-Himyârî, *Sıfatu Cezîreti'l-Endelus*, s. 39.

¹⁷² İbn Bessâm, *ez-Zahîre fi Mehâsini Ehli'l-Cezâira*, Kitabın üçüncü bölümü, I, 180.

söylenen bir gedikten girmiştir. Bu kötü durum karşısında, şehir halkının ülkeyi teslim etmesi dışında bir seçeneği kalmamıştır.¹⁷³

Normanlar ve Galyalıları kente girdiklerinde şehre zarar vermişler ve bozgunculuk yapmışlardır. Erkeklerin geneline öldürmüşler, Müslümanların çocuk ve kadınlarından sayısız insanı tutsak etmişlerdir.¹⁷⁴

Bu üzücü ve büyük hadise karşısında yazar, edip ve şairler kentin geri alınması için azim ve gayretleri canlandırmaya çalışmışlar ancak kendilerine ilk başta kulak verilmemiştir. Bu çerçevede yazılan şiirlerden biri de İbnu'l-'Assâl'ın¹⁷⁵ Berbuşter'in başına gelen belaların büyüklüğünü ve sıkıntıların çokluğunu anlattığı mersiyesidir:¹⁷⁶

(Kâmil)

۱	وَلَقَدْ رَمَانَا الْمُشْرِكُونَ بِأَسْهُمِ
۲	هَتَكُوا بِحَيْلِهِمْ فُصُورَ حَرِيمِهَا
۳	جَاسُوا خِلَالَ دِيَارِهِمْ فَلَهُمْ بِهَا
۴	مَاتَتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ بِرُغْمِهِمْ
۵	كَمْ مَوْضِعٍ عَنَّمُوهُ لَمْ يُرْحَمَ بِهِ
۶	وَلَكُمْ رَضِيعٍ فَرَّقُوا مِنْ أُمَّه
لَمْ تُحْطِ لَكِنْ شَأْنُهَا الْإِصْمَاءُ	
لَمْ يَبْقَ لَا جَبَلٌ وَلَا بَطْحَاءُ	
فِي كُلِّ يَوْمٍ غَارَةٌ شَعْوَاءُ	
فَحُمَاتِنَا فِي حَرِّهِمْ جُبْنَاءُ	
طِفْلٌ وَلَا شَيْخٌ وَلَا عَذْرَاءُ	
فَلَهُ إِلَيْهَا ضَجَّةٌ وَبَعَاءُ	

¹⁷³ Şehri'nin düşüşü hakkında geniş bilgi için bkz. et-Tilimsânî, *Nefhu't-Ṭib min Ğuşni'l-Endelusi'r-Raṭîb*, IV, 449.

¹⁷⁴ Bkz.el-Hımyerî, *Sıfatu Cezîreti'l-Endelus (er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 40.

¹⁷⁵ Ebû Muhammed Abdullah bin Ferec b. Gazlûn b. Hâlid el-Ensârî el-Yeḥsubî İbnu'l-'Assâl. 15. yüzyılın başlarında Tuleytula'da doğdu. Ağırlıklı olarak hadis ve vaaz ezberleyen zahid bir hukukçudur. Edebiyat, nahiv ve tefsir hakkında geniş bilgi birikimine sahip olup fasih bir edebiyatçı ve şairdir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, IV, 706.

¹⁷⁶ el-Hımyerî, *Sıfatu Cezîreti'l-Endelus (er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 90-91.

۸ وَمَصُونَةٍ فِي خَدْرِهَا مَحْجُوبَةٍ
 ۹ وَعَزِيْزَ قَوْمٍ صَارَ فِيْ اَيْدِيْهِمْ
 ۱۰ لَوْلَا ذُنُوْبُ الْمُسْلِمِيْنَ وَاَتَتْهُمْ
 ۱۱ مَا كَانَ يُنْصَرُ لِلنَّصَارَى فَارِسٌ
 قَدْ اَبْرَزُوْهَا مَا لَهَا اِسْتِخْفَاءٌ
 فَعَلَيْهِ بَعْدَ الْعِرَّةِ اِسْتِخْدَاءٌ
 رَكِبُوا الْكِبَائِرَ مَا هُنَّ خَفَاءٌ
 اَبَدًا عَلَيْهِمْ فَالذُّنُوْبُ الدَّاءُ

“1 Müşrikler oklarını bize yöneltmişlerdir, bu oklar hatasız atılıyor ve bize ölümüne isabet ediyordu.

2 Müşrikler atlarıyla sarayların haremını çiğnediler, dağ, ova demeden her yere baskın yaptılar.

3 Müşrikler yurtlar arasında dolaştılar, onların bu yurtlara saldırıları her gün yayıldı.

4 Müslümanların kalpleri onlardan korkularından dolayı öldü, onlarla savaşta bizi savunmada korkak davrandılar.

5 Müşrikler birçok yeri ele geçirmişler, orada ne çocuğa, ne yaşlıya ne de bir kıza merhamet göstermemişlerdir.

6 Nice süt emen çocukları annelerine seslenirken ve onları isterken onlardan ayırmışlardır.

8 Evindeki iffetli kadınının bile örtüsünü yok etmiş ve mahremiyetini ihlal etmişlerdir.

9 Kendi topluluğu içinde aziz ve şerefli olan kişiler, onlardan sonra zelil ve düşük olmuşlardır.

10 Müslümanlar, günah işlemese ve günahları açıktan fiile dökmeselerdi

11 Hıristiyan askerler kesinlikle galip gelemezdi, çünkü günahlar hastalıktır.”

Önceki beyitlerden şairin Berbuşter şehrine olanlara dair büyük üzüntüsü fark edilmektedir. Son iki beyitte Kur'an ayetine atıfta bulunarak Müslümanların yaşadığı hadiseleri, günahlarla ilişkilendirmiştir.

"أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا ۖ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"

Düşmanınıza iki mislini verdiğiniz kayıp kendi başınıza gelince "Bu nereden başımıza geldi?" mi diyorsunuz? De ki: "O, kendinizdendir." Doğrusu Allah her şeye kadirdir.

Müslümanlar Bedir Savaşı'nda müşriklere karşı harbi kazanıp onların yetmişini öldürüp yetmişini de esir ederken Uğud savaşını kaybedip yetmiş şehit vermişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in bu ayeti, Müslümanlar Uğud savaşını kaybettiklerinde nazil olmuştur.¹⁷⁷

Müslümanlar, İslam dininden oldukları halde yenilmelerinin nedenini merak etmişler ve cevap Allah'a ve Peygamber'e itaatsizlikleri şeklinde açıklanmıştır. Allah dilediğini yapar ve istediği hükmü verir.¹⁷⁸

Berbuşter şehrinin düşmesi, sert ve acı verici bir çile olmuştur, çünkü dış düşman tarafından yaşatılan ilk felaket ve Endülüs'ü kuşatan tehlikenin haberini veren tehlike çanı gibi görülmüştür. Bununla birlikte Müslümanlar, şehri geri almayı başarmıştır.

Müslümanlar, şiddetli bir sarsıntı niteliğindeki başka bir felaketle daha, Tuleytüla (Toledo) şehrinin düşüşüyle karşılaşmıştır: "Tuleytüla şehri, bölgenin büyük bir kalesi ve birçok nüfusa sahiptir. Târık b. Ziyâd, Endülüs'e girdiğinde yönetimin merkezi oradaydı. Kuvvetli bir kalesi, iyi duvarları ve güçlendirilmiş bir kasabası vardır.

¹⁷⁷ Âl-i imrân 3, 165

¹⁷⁸ Bkz. İsmail b. Ömer İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyad, 2. bs., 1999, II, 158-159.

‘Amâlika’ dan kalma eski bir şehirdir, büyük bir ırmak yanında kurulmuştur, sağlam yapısı ve yüksek binası bakımından eşine az rastlanır bir mekândır.”¹⁷⁹

Şehrin önemi, merkezi ve kuzey Endülüs eteklerindeki “stratejik (askeri)” konumundan kaynaklanmıştır, Tuleytula ve ona bağlı yerleşimlerin Endülüs'te İslam devletinin kuruluşundan beri orta sınır olarak görülmüş, Hıristiyanların saldırganlığına karşı İspanyol hududunda bir merkez olmuştur”.¹⁸⁰

Haddi zatında Tuleytula'nın politik stratejik önemi, düşmanları onu ele geçirmeye teşvik etmiştir.

Tuleytula'nın düşmesi şu şekildedir: Hükümdar el-Me'mûn b. Zunnûn'un ölümünden sonra, halifelik, ülkeyi iyi yönetemeyen zayıf ve küçük bir hükümdar olan torunu Yahya b. Zunnûn geçmiştir. Halk arasında karışıklık çıkmış, vergiler halkı yormuş, bunların yanı sıra insanların yanında iyi bir yeri olan fakih İbnu'l-Hadîdî öldürülmüş. Bunun üzerine halk kendisine karşı ayaklanmış, Alfonso'ya kaçmak zorunda kalmıştır. İbn Zunnûn kendisini koruması ve iktidara dönmesine yardım etmesi için Alfonso'dan yardım istemiş, o da bu olayı Tuleytula'daki emellerini yerine getirmek için uygun bir fırsat olarak görmüştür. Alfonso ve İbn Zunnûn Tuleytula'yı kuşatmış, sonra İbn Zunnûn iktidara geri dönmüş ve Alfonso'ya vergi ödemeye başlamıştır. Ona yardımları karşılığında bazı kaleleri vermiştir, Alfonso kısa süre sonra İbn Zunnûn'un zayıflığından yararlanmış ve kenti kuşatmıştır, İbn Zunnûn anlaşma karşılığında şehri ona teslim etmiş, ancak Alfonso antlaşmaları ihmal etmiştir.¹⁸¹ “Alfonso Tuleytula'ya göz dikmiş, oradaki müesseseleri almaya çalışmıştır. Halkını da esir almış, öldürmüş, yakmış ve ölümlere müsle (kulak, burun gibi organları kesmek) yapmıştır.”¹⁸²

¹⁷⁹ el-Hımyerî, *Sıfatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 130.

¹⁸⁰ 'Inân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus ('Aşru Duveli't-Ṭavâif)*, II, 94-95.

¹⁸¹ Tuleytula şehrinin düşüşü ile ilgili geniş bilgi için bkz. 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî ('Aşru't-Ṭavâif ve'l-Murâbiîn)*, Dâru's-Şurûk, Amman, 1997, s. 17-19.

¹⁸² İbn Bessâm, *ez-Zahîre fi Mehâsini Ehli'l-Cezîra*, 4. Bölüm, I, 164.

Böylece 7uley7ula dūřmūř ve Mūslūmanların elinden 7ıkmıřtır, bu olay, Endūlūs'ūn řairleri bařta olmak ūzere gayretli herkes i7in ūzūntū ile aęlanan būyūk bir felakete dūnūřmūřtūr.

Berbuřter kentinin aęıtlarında bahsettięimiz řair İbnu'l-‘Assāl'ın beyitlerine bu kez 7uley7ula mersiyesinde rastlıyoruz. Yirmi iki yıl ūnce ūnceki mersiyesinden sonra bir kez daha bařka bir řehrin mersiyesine bařlamakta ve bu kez aęıtları, būyūdūęū ve havasından soluyup kaynaklarından beslendięi 7uley7ula kentine yūnlendirmektedir. Ancak sesinin tonu daha ūncekinden farklıdır, 7ūnkū bu beyitlerde řehri i7in aęlamamakta ve ūnceki gūnlerini hatırlamamaktadır, halkı ondan gū7 etmeye ve ayrılmaya davet edip řunları sūylemektedir:¹⁸³ (Basīt)

فَمَا الْمَقَامُ بِهَا إِلَّا مِنَ الْعَلَطِ	۱ يَا أَهْلَ أُنْدُلُسٍ خُذُوا مَطِيئَكُمْ
تَوْبَ الْجَزِيرَةِ مَنْسُولًا مِنَ الْوَسَطِ	۲ اَلتَّوْبُ يَنْسِلُ مِنْ أَطْرَافِهِ وَأَرَى
كَيْفَ الْحَيَاةِ مَعَ الْحَيَاتِ فِي سَفَطِ؟	۳ وَنَحْنُ بَيْنَ عَادُوٍّ لَا يُفَارِقُنَا

“1 Endūlūs halkı, bineklerinizi yola gitmeye alıřtırın ve bu řehri bırakın, 7ūnkū Endūlūs'te kalmak hatadan bařka bir řey deęildir.

2 Elbise kenarlarından ayrılır, Endūlūs adası elbisesinin ortasından ayrılmaya bařladıęını gūrūyorum.

3 Biz bizi terk etmeyen bir dūřmanla karşı karşıyayız. Yılanlarla aynı kap i7inde bir hayat nasıl yaşanır?”

Yukarıdaki řiir beyitlerinde ilk bakıřta řairde yenilgi ruhunun hākim olduęu, halkı ūlkelerini terk etmeye 7aęırdıęı, kūtūmser bir tonla konuřtuęu dūřūnūlebilir, ancak beyitlerin i7erięine dikkatle bakıldıęında, řair İbnu'l-‘Assāl'ın sūzleriyle, arkadaki tehlikeyi bildirip insanları uyarmayı hedefledięi anlařılacaktır. 7ūnkū onun ifadeleri

¹⁸³ ‘Abbās, *Tārīhu'l-Edebi'l-Endelusī ('Aşru't-7avāif ve'l-Murābi7in)*, s. 147.

kişilerin işlerine dikkat etmeye ve topraklarını savunmak için güç ve kararlılıkla ayağa kalkmaya çağırmaktadır.

Bu bağlamda, İhsân ‘Abbâs şöyle demektedir: “İbnu’l-‘Assâl’ı sözlerinin görünür anlamına göre ele alacak olsaydık, onun ülkenin durumu karşısında teslimiyetçi bir tutumu tercih ettiğini, halkı vatanlarını boşaltmaya çağırdığını, elbisenin ortadan sökülmesiyle birlikte tamamen bozulması gibi ülkenin merkezi olan Tuleytula’nın yitirilmesi ile ülkenin yitirileceğini ileri sürdüğünü söyledik. Ancak bu kötümser ton, onun zamanında abartılı bir uyarı ve sakındırma anlamındadır.”¹⁸⁴

Belki de Tuleytula hakkında mersiyelerin en göze çarpanı Mağğarî’nin *Nefhu’-t-Ṭîb* kitabında yer verdiği meçhul bir şaire ait olan 72 beytlik şiiirdir. Şair bu beyitlerde Tuleytula’nın düşmesi nedeniyle derin hüznünü dile getirmiştir:¹⁸⁵ (Vâfir)

۱ لَشْكَلِكِ كَيْفَ تَبْتَسِمُ التُّعُورُ سُرُورًا بَعْدَمَا سُيِّتَ تُعُورُ ؟
 ۳ لَقَدْ قُصِمَتْ ظُهُورٌ حِينَ قَالُوا أَمِيرُ الْكَافِرِينَ لَهُ ظُهُورُ
 ۸ طُلِيْطُلَةٌ أَبَاحَ الْكُفْرِ مِنْهَا جَاهَا إِنَّ ذَا نَبَأٍ كَبِيرُ

“1 Seni kaybettikten, hudutların tutsak edildikten sonra ağızlarımız nasıl gülümseyebilir?

3 Kâfirlerin komutanının topraklarına geldiğini duyduğumuzda belimiz kırıldı.

8 Tuleytula’nın topraklarını küfür ele geçirmiştir, ne fena bir haber!”

Şair, kenttin parlak geçmişini karanlık hali ile karşılaştırmaya devam ederek şöyle demektedir:

۱۳ وَكَأَنْتَ دَارَ إِيْمَانٍ وَعِلْمٍ مَعَالِمَهَا الَّتِي طُمِسَتْ تُنِيرُ

¹⁸⁴ ‘Abbâs, *Târîhu’l-Edebi’l-Endelusî* (‘Aşru’-t-Ṭavâif ve’l-Murâbiîn), s. 147.

¹⁸⁵ et-Tilimsânî, *Nefhu’-t-Ṭîb min Ğuşni’l-Endelusî’r-Raṭîb*, IV, 483-486.

۱۴ فَعَادَتْ دَارُ كُفْرٍ مُصْطَفَاةٍ قَدْ اضْطَرَّتْ بِأَهْلِهَا الْأُمُورُ

۱۵ مَسَاجِدُهَا كَنَائِسُ أَيُّ قَلْبٍ عَلَى هَذَا يَقَرُّ وَلَا يَطِيرُ؟

“13 O inanç ve ilim yurduydu, yıkılan mekânları ıstık saçıyordu.

14 Küfür diyarına döndü, işler halkını rahatsız etti.

15 Onun camileri kiliselere dönüştürüldü ve bu hadise gerçekleşikten sonra bir kalp nasıl sakin ve güvende olabilir?”

Şair, içinde buldukları felaketi günahlara bağlamakta ve şunları söylemektedir:

۲۶ أَنَا مُنْ أَنْ يَحِلَّ بِنَا إِنْتِقَامٌ وَفِينَا الْفِسْقُ أَجْمَعُ وَالْفُجُورُ!؟

۲۹ يَزُولُ السِّتْرُ عَن قَوْمٍ إِذَا مَا عَلَى الْعَصِيَانِ أَرْحَيْتِ الْكُتُورُ

“26 Biz fık u fücurla iç içeyken intikamdan nasıl emin oluruz?!

29 Günah açıktan işlendiğinde kavmin koruması açılıp gider.”

Şair, bazı insanların işgalci düşmanın kontrolü altında aşağılanarak yaşamaya razı olmasını ve teslim olmalarını kınamaktadır:

۴۶ كَفَى حُزْنًا بِأَنَّ النَّاسَ قَالُوا إِلَى أَيَّنَ التَّحَوُّلُ وَالْمَسِيرُ

۴۷ أَنْتَرُكَ دُورَنَا وَنَفَرْنَا عَنْهَا وَلَيْسَ لَنَا وَرَاءَ الْبَحْرِ دُورُ؟

۴۸ وَلَا تَمَّ الضَّيَاحُ تَرُوقُ حُسْنًا نُبَاكِرُهَا فَيُعْجِبُنَا الْبُكُورُ

۴۹ وَظِلُّ وَارِفٍ وَخَرِيرُ مَاءٍ فَلَا قَرُّ هُنَاكَ وَلَا حَرُورُ

۵۱ يُؤَدَّى مَعْرَمٌ فِي كُلِّ شَهْرٍ وَيُؤَخَذُ كُلَّ صَائِفَةٍ عَشُورُ

“46 İnsanların ‘Değişim ve gidiş nereye?’ demeleri bize üzüntü olarak yeter.

47 Denizlerin ötesinde yurdumuz yokken yurdumuzu terk edip onlardan vaz mı geçiyoruz?

48 Sabah erken oraya gittiğimizde topraklarımız güzel olmayacak ki böylece bizim hoşumuza gitsin.

49 Gölgelerimiz geniştir ve tatlı nehirlerin sesi vardır, orası ne soğuk ne de sıcaktır.

51 Her ay cizyeleri ödenir, her yaz ürünlerinin öşrü alınır.”

Üzüntü ve keder duyguları şaire akın etmektedir, şair çok geçmeden onları dağıtarak yakında Allah'ın zaferinin geleceğine dair inancını belirtip iyimserlik ve güvenle konuşmaktadır:

۷۰ تَنَعَّصَتِ الْحَيَاةُ فَلَا حَيَاةَ
وَوَدَّعُجُ جِيْرَةً إِذْ لَا مُجِيرُ
۷۲ وَتَرْجُو أَنْ يُتِيحَ اللَّهُ نَصْرًا
عَلَيْهِمْ إِنَّهُ نَعِمَ النَّصِيرُ

“70 Hayat bozuldu ve artık hayat yok, komşuların terketti, artık yardımcı yok.

72 Allah'tan düşmanlara karşı bizim için zafer yazmasını diliyoruz. O, ne güzel yardımcıdır.”

Ṭuleyṭula şehrinin çöküşüyle ilgili mersiyeler olayın büyüklüğüne ve o zamanki önemine rağmen az sayıdadır. Ṭâhir Ahmed Mekkî'nin bu duruma dair görüşlerinin muhtemelen doğru görünmektedir: “Ṭuleyṭula'ya dair mersiyelerin azlığı, savaşın hala sürmesinden ve Müslümanların 479/1086'da Zellâka Savaşı'nda belirleyici ve kesin bir zafer kazanmasıyla bir yıl önceki Toledo Savaşı'nda yenilgilerinin intikam almalarından ve kentin kurtarılmasına dair umutların devam etmesinden kaynaklanmaktadır.”¹⁸⁶

Doğu Endülüs'ü vuran üçüncü felaket, Valensiya (Belensiye) şehrinin Rodrigo Diaz de Vivar'ın (el-Cid Campeador) tarafından ele geçirilmesidir.¹⁸⁷ “el-Cid

¹⁸⁶ eṭ-Ṭâhir Ahmed el-Mekkî, *Dirâsât Endelusîye fi'l-Edeb ve't-Ṭârih ve'l-Felsefe*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 3. bs., 1987, s. 228.

¹⁸⁷ es-Seyyid el-Kunbyûtur: Adı Rodrigo Diaz'dır. Kastilya Krallığının başkenti Borgos şehrine yakın olan Vivar köyünde doğmuştur. el-Cid kelimesi Arapça seyyid kelimesinden değiştirilmiştir. Bu isim

Campeador servet peşinde koşan ver her türlü dini ya da ulusal kaygıya karşı olup arkadaşlarıyla birlikte bazen Müslüman bazen Hıristiyan emirlere kiralık asker olarak hizmet veren maceracı bir şahsiyettir. Her türlü ayaklanmaya sızmakta ve herhangi bir savaşta yer almaktadır.”¹⁸⁸

Kaynaklarda Valensiya şehrinin özelliklerini şöyle buluruz: “Endülüs’ün doğusunda yer alan Valensiya şehri ile Kırtuba arasında Beccâne yoluyla on altı gün ve genel yolla on üç günlük mesafe vardır. Ovalık bir şehirdir, Endülüs üslerinin biri, bölgenin bayındır ve insanla dolu bir merkezidir. Birçok ticarete, pazara, kervan ve seyyahların geçiş ve kalkışına ev sahipliği yapmaktadır. Denize üç mil uzaklıktadır. Bir nehrin yakınına inşa edilmiştir, civardaki nehirden insanlar faydalanır, çiftçiler onu sulamada kullanır. Kentin bahçeleri ve tarlaları, birbirine bağlantılı binaları mevcuttur. Dört kapılıdır, Endülüs’ün meşhur ve temel şehirlerindedir, yerleşik alanları ileri seviyededir, halkının elbisesi güzeldir, sakinler cömert, civanmert ve ağırlıklı olarak iyi ruhludur”.¹⁸⁹

Valensiya şehri 487/1094 yılında düşmüş ve Murâbîtlar onu 495/1101 yılında geri almıştır. Valensiya şehrinin düşman eline geçmesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Tavâif meliklerinin şehirlerini Murâbîtlar'a teslim ettiği bir dönemde, Zaragoza sahibi Ahmed b. Yusuf b. Hud, mülkünün kaybindan korkuyordu. El-Cid Campeador’u Zaragoza’nın başına hâkim olarak tayin etmiş, böylelikle Murâbîtları engellemek istemiştir. Campeador ise siyasetibilmeyen bir fakih olan Kadı İbn Cehhâf’a şehrin bazı işlerini

Beni Hud’un hizmetine katıldıktan sonra Sarakosta sahiplerine verilmiştir. el-Kunbyûtur ise düşman ülkesine saldıranların lideri anlamına gelen İspanyolca (Campeador) kelimesinden Arapçalaştırılmış bir kelimedir. Kemal es-Seyyid Ebû Mustafa, *Târîhu Medineti Belensiye fî l-‘Aşri l-İslâmî*, Merkezi l-İskenderiye li l-Kitâb, İskenderiye, ty.

¹⁸⁸ ‘Inân, *Devletu l-İslâm fî l-Endelus (‘Aşru Duveli ‘t-‘Tavâif)*, II, 234.

¹⁸⁹ el-Hımyerî, *Şıfatı Cezîreti l-Endelus (Ravdu l-Mi ‘târ fî Haberî l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 47.

bırakmıştır. Kadı, Hıristiyanları çıkarmak için Murâbîtlardan yardım istemiş fakat Murâbîtlar ulaşmadan önce şehirdeki idaresinden vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁰

Kentin düşüşü, özellikle yıkılması ve insanların yakılması gibi yaşanan trajik olaylardan etkilenen İbn Hafâce Valensiya'ya içindeki hüznün ve elemi ifade eden şu sözlerle şiirlerini söylemiştir:¹⁹¹ (Kâmil)

وَمَحَا مَحَاسِنَكَ الْبَلَى وَالنَّارُ	١ عَائَتْ بِسَاحَتِكَ الظَّبَّاءِ يَادَارُ
طَالَ اِعْتِبَارُ فِيكَ وَاِسْتِعْبَارُ	٢ فَإِذَا تَرَدَّدَ فِي جَنَابِكَ نَاطِرُ
وَمَمَّخَضَتْ بِحَرَاجِمِهَا الْأَفْدَارُ	٣ أَرْضٌ تَقَادَفَتْ الحُطُوبُ بِأَهْلِهَا
"لَا أَنْتِ أَنْتِ وَلَا الدِّيَارُ دِيَارُ" ^{١٩٢}	٤ كَتَبَتْ يَدُ الحَدَثَانِ فِي عَرَصَاتِهَا

"1 Ceylanlar sahalarını bozdu ey yurt! Felaket ve ateş güzelliğini ortadan kaldırdı.

2 Eğer senin etrafına bakan tekrar bakarsa, sana olanlardan ibret alıp gözyaşlarına boğulacaktır.

3 Felaketler, halkını aralarında paylaşmış, kader onun yıkılma hükmünü açıklamıştır.

4 Zamanın olayları ve musibetleri eliyle meydanların değişti, artık ne sen o sensin, ne de yurt o yurt."

İhsân 'Abbâs, şiirin beyitlerinin daha fazla olduğunu ancak bir kısmının kaybolduğunu düşünerek şöyle der: "İbn Hafâce'nin kasidesinin daha çok beyitten oluştuğunu ama sadece bu dört beytin kaldığı kanaatindeyim."¹⁹³

¹⁹⁰ Bkz. 'Abbâs, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Endelusî ('Aşru 't-Ṭavâif ve 'l-Murâbiṭîn)*, s. 20.

¹⁹¹ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Ṭib min Ğuşni 'l-Endelusî'r-Raṭîb*, IV, 455.

¹⁹² Şiirin ikinci yarısı Ebû Temmâm'a aittir, şair ondan alıntılanmıştır.

¹⁹³ 'Abbâs, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Endelusî ('Aşru 't-Ṭavâif ve 'l-Murâbiṭîn)*, s. 150.

Kayıp şiirler arasında Ebû'l-Velîd el-Vağşî'ye¹⁹⁴ ait olan Arapça orijinali yitirilen sadece İspanyolca çevirisi kalan bir şiir vardır. Tâhir Mekkî bu çeviri metinleri yeniden Arapçaya çevirmiştir. Bu çevirilerden bir kısmı şöyledir:¹⁹⁵

١ - بَلَنْسِيَةُ! ... بَلَنْسِيَةُ! ... مَصَائِبُ كَبِيرَةٌ تُحْدِقُ بِكَ، أَنْتِ تَحْتَضِرِينَ، وَإِذَا قُدِّرَ لَكَ النِّجَاءُ، فَسِيرَاهُ عَجِيباً
مَنْ يَعِيشُ وَيَرَاكَ.

٢ - وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَيْرًا لِهَذَا الْبَلَدِ ، فَأَمْلِي كَبِيرٌ أَنْ يَتَوَلَّاكَ بِرَحْمَتِهِ ، فَلَقَدْ كُنْتُ دَوْمًا مَوْطِنَ الْجَمَالِ وَالسَّرْمَدِ ،
حَيْثُ يَعِيشُ الْمُسْلِمُونَ جَمِيعاً فِي بَهْجَةٍ وَمُتَعَةٍ.

٣ - وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْكَ تَحْسِرِينَ كُلَّ شَيْءٍ هَذِهِ الْمَرَّةَ ، فَسَوْفَ يَكُونُ تَكْفِيراً عَنْ خَطَايَاكَ الْكَبِيرَةَ وَاجْتِرَاءَاتِكَ
الْأَثِيمَةَ ، وَمَا كُنْتُ عَلَيْهِ مِنْ تَجْبُرٍ.

٤ - الْعُمْدُ الْأَرْبَعَةُ الَّتِي تَنْهَضِينَ عَلَيْهَا، يُرِيدُونَ أَنْ يَجْتَمِعُوا لِيَهْدِمُوهَا فَيَحْزِنُوكَ، وَمَا هُمْ بِمُسْتَطِيعِينَ.

٥ - سُورُكِ الْعَظِيمِ الَّذِي بُنِيَ مَعَ الْعُمْدِ الْأَرْبَعَةِ، تَرْتَجُّ حِجَارَتُهُ، وَيُرِيدُ أَنْ يَقَعَ بَعْدَ أَنْ تَضَعُصَعَ أَسَاسُهُ.

٦ - أَبْرَاجُكَ أَلْسَامِقَةُ الْإِرْتِفَاعِ، الْرَائِعَةُ الْجَمَالِ، وَالَّتِي تُلُوحُ مِنْ بَعِيدٍ فَتُدْخِلُ الْبَهْجَةَ عَلَى قُلُوبِ أَهْلِكَ.

تَقَعُ شَيْئاً فَشَيْئاً.

¹⁹⁴ Hişâm b. Ahmed b. Halid b. Sa'îd el-Ken'ânî Ebû'l-Velîd el-Vağşî. Tuleyţula'ya yakın olan Vağşî'ye nisbeti nedeniyle Vağşî diye meşhur olmuştur. Yumuşak huylu, iyi davranışlı, ilim ve sanatlarda bilgisi geniş, dil, nahiv, edebiyat ve şiirde âlim, aynı zamanda hadis hafızı ve fıkhıta seçkin biriydi. Belagatte temayüz etmiş bir edebiyatçı ve iyi bir şairdi. Geniş bilgi için bkz. Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, IV, 733-734.

¹⁹⁵ el-Mekkî, *Dirâsât Endelusîye fî'l-Edeb ve't-Târîh ve'l-Felsefe*, Dâru'l-Me'ârif, s. 259-260.

“1 Valensiya!... Valensiya!... Büyük talihsizlikler seni çevrelemekte, ölmek üzeresin. Hayatta kalman takdir edilirse o zaman sende yaşayanlar şaşırtıcı şeyler görecektir.

2 Eğer Allah bu ülke için iyilik istiyorsa o zaman, umudum büyüktür, O kendisinin merhametiyle seninle ilgilenecektir. Sen her zaman tüm Müslümanların sevinç ve haz içinde yaşadığı güzelliğe ve sonsuzluğa ev sahipliği yaptın.

3 Yüce Allah bu sefer her şeyi kaybetmeni dilerse, bu durum büyük günahlarına ve yanlış eylemlerine ve kibrine kefaret olacaktır.

4 Üzerinde durduğun dört direği yıkmak, onları yok edip seni kederlendirmek için toplanmak istiyorlar, buna güç yetiremeyecekler.

5 Dört direkle yapılan büyük surlarının taşları sallanmaktadır, temeli zayıfladıktan sonra düşüp yıkılmak arzusundadırlar.

6 Uzaktan görülen, halkının kalbine neşe getiren güzel, uzun, harika kulelerin yavaş yavaş düşsün.”

Ebû'l-Velîd el-Vakşî nehrini, suyollarını, bahçelerini, çayırırlarını ve arazisini anımsatarak Valensiya şehrini tarif etmekte ve şiirini yörenin başına gelen korkunç hale duyduğu pişmanlıkla bitirmektedir.

١٤- لَا يُوجَدُ دَوَاءٌ لِمَرَضِكَ الْعَصِيِّ، وَالْأَطْبَاءُ يَأْتِسُونَ وَلَيْسَ فِي وَسْعِهِمْ أَبَدًا أَنْ يُعِيدُوا لَكَ صِحَّتَكَ كَامِلَةً
١٥- كُلُّ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ الَّتِي عَدَدْتُهَا لَكَ أُؤْمِنُ بِهَا، وَقَدْ قُلْتُهَا وَأَمَّ أَسِيفٌ بِمَلَأُ قَلْبِي.

“14 Senin amansız hastalığın için ilaç yoktur, doktorlar da umutsuz. Sana sağlığını tam olarak asla geri veremeyecekler.

15 Valensiya!... Valensiya!... Senin için saydığım tüm bu şeyleri onlara inanarak ağır bir acı kalbimi doldurduğun halde söyledim.”

Yukarıdaki bilgiler aracılığıyla Valensiya mersiyelerindeki beyitlerin eksikliği ortaya çıkmıştır, İbn Hafâce'nin sadece dört beyti ve Ebû'l-Velîd el-Vakşî'nin İspanyolcadan tercüme edilen şiirleri bulunmuştur. Tâhir el-Mekkî'ye göre şöyledir: “el Cid bir şehri terörize eden sert bir idareci olsa da devleti korkutmak isteyen bir istilacı değildi, o açgözlü bir ulusu temsil etmemekteydi ve kendisinin hırsları kişisel ve sınırlıydı. Jerome de Perigord fanatik bir Fransız keşişin baskısı altında Müslümanların camisini kiliseye dönüştürmesine rağmen, kendisi Katolik bir yaşam sürmemektedir. Arapçayı akıcı bir şekilde konuşmuş, Müslüman ve Hıristiyan şairler her dilde rekabet etmiştir. Platonik aşkları mırıldanan şairlere izin vermiştir. Valensiya halkının elit kesimini dışlamasına ve onları yakarak öldürmesine karşın açık politikası ile şehrin sakinlerinin genelini tatmin etmeyi ve yanlarında durmayı benimsemiştir.”¹⁹⁶

Bu nedenle, Valensiya'nın düşmesi olayının şehir dışındaki Müslümanlar arasında yankı uyandırdığına ya da Arap edebiyatındaki bir yer tuttuğuna rastlanmamıştır, zira sınırların ötesindeki insanlar orada bir tehdit olmadığını düşünmüştür.

Ancak gerçekte, Valensiya halkı, şehrin işgalinin bir sonucu olarak, çok çeşitli aşağılamalarla, baskı ve hakaretlerle karşı karşıya kalmış, bu yüzden ağlayarak şehirlerine ağıt yakmışlardır. Kentin düşüşü ve işgal felaketinden bahseden mersiyelerin çoğu unutulmuş veya bir biçimde kaybolmuştur.

Geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere tavaif döneminde önemli şehirlerin düşüşüne tanık olduğu gözlemlenmektedir, devletlerin dağılması, her devletin hükümdarı tarafından ayrılması, hükümdarların kendi aralarında rekabet etmeleri, lüks ve eğlenceye düşkünlük gibi hususlar sınır hattının zayıflamasını ve boşlukları kollayan İspanyollara fırsat tanımıştır. İspanyollar, amaçlarına ulaşmak için zayıflıkları değerlendirmişler ve bahsedilenlerin hepsi Endülüs'e olumsuz yansımıştır.

¹⁹⁶ el-Mekkî, *Dirâsât Endelusîye fî'l-Edeb ve't-Târîh ve'l-Felsefe*, s. 262-263.

2.2.3. Murâbîtlar Dönemi

Mülûku't-Ṭavâif arasındaki parçalanma ve anlaşmazlıklar ile bazılarının İspanyol düşmanı ile işbirliği, Endülüs'ün kentlerinin düşman İspanyolların arzuları için kolay bir av olmasına yetmişti. Murâbîtlar lideri Yusuf b. Taşfin'in Endülüs'e müdahalesi ve beylikleri kendi idaresinde birleştirmesi olmasa İspanyollar Endülüs'ü çok daha erken bir tarihte ele geçirebilirdi. Memlûklülerin mersiye sanatına bakıldığı zaman Murâbîtların girmesiyle mülûku't-Ṭavâif'in tamamının ortadan kaldırıldığı anlaşılır. Şairlerin, kendisine mersiye yazdığı ṭavâif devletlerinin en meşhuru, İşbiliyye şehrinin hâkimi olduğu Benî Abbâd ve Batalyevs'e hâkim olan Beni'l-Eftas devletidir.¹⁹⁷ Şairlerin, meliki el-Mu'temid-Alellah'a ve üzerine mersiye yazdıkları devlet olan Benî Abbâd ile başlanacaktır. Bu şairlerden en meşhuru İbnu'l-Labbâne olup kasidesinin başlangıcı şu şekildedir:¹⁹⁸ (Basît)

١ تَبْكِي السَّمَاءُ بِمُزْنِ رَائِحِ غَادِي	على البهاليل من أبناء عبّاد
٢ على الجبال التي هدت فواعدها	وكانت الأرض منهم ذات أوتاد
٣ والرّيايات عليها اليايعات ذوت أنوارها	فعدت في حفص أوهاد
٤ عرّيسة دخلتها النائيات على	أساود لهم فيها وأساد
٥ وكعبه كانت الأمال تعممها	فاليوم لا عاكف فيها ولا باد

1 Gökyüzü, sabah ve akşam bulutlarından yağan yağmurlarla, Abbâdoğullarının büyük kişilerine ağlıyor.

2 Temelleri yıkılan dağlara ağlıyor. Yeryüzü, onlarla birlikte sapasağlamdı.

¹⁹⁷ Bkz. Nemîrî Tâcu's-Sır Lokman, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'Aşri't-Ṭavâifi İtticâhâtihi ve Haşâ'işihî'l-Fenniyyeti*, Doktora Tezi, Câmi'atu 'Ummu Dermâni'l-İslâmiyye, Sudan, 2005, s. 70.

¹⁹⁸ İbnu'l-Labbâne ed-Dânî, *Dîvân*, thk. Muhammed Mecîdu's-Sa'îd, Dâru'r-Râyeti li'n-Neşr ve't-Tevzî', Amman, 2008, s. 57-58-59-61-62.

3 Üzerinde kırmızı çiçeklerin olduğu ve yüksek tepelerin nuru sönmüş ve alçak bir hal almıştır.

4 Onları koruyan aslanların ve yılanların bulunduğu bir in olmasına rağmen oraya felaketler girdi.

5 Ümitlerin kendisinde meskûn olduğu Kâbe gibi olan yerin bugün ne mukimi ne de oradan uzaktan yaşayan birileri vardır.

Benî Abbâd'ın yok oluşundan sonra oranın nasıl kötü bir hal aldığı şair şöyle vasfederek devam etmiştir:

۱۱ يَا ضَيْفُ أَقْفَرِ بَيْتِ الْمَكْرُمَاتِ فَخُذْ فِي ضَمِّ رَحْلِكَ واجْمَعِ فَضْلَةَ الرَّادِ
۱۲ وَيَا مُؤَمَّلَ وَاذِيهِمْ لَيْسَ كُنْهَ خَفَّ الْقَطِينُ وَجَفَّ الرَّزْخُ بِالْوَادِي

11 Ey Misafir. Saygınlık ve yücelik evi boşaldı. Hadi, yükünü bağla, fazla eşyanı topla (ve git).

12 Ey onların vadilerinde umutla bekleyen kişi. Vadide oturan kalmadı ve ekin kurudu (bereket bitti).

Şair kaderine razı olarak ve öncekilerden ders alarak acı ve hüznünü şu şekilde dile getirmiştir:

۲۳ هِيَ الْمَقَادِيرُ لَا تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ وَكُلُّ ذِي نَفْسٍ فِيهَا لِأَمَادٍ
۲۴ وَأُسْوَةٌ لَهُمْ فِي غَيْرِهِمْ حَسُنْتَ فَمَا شِمَاتَةٌ أَعْدَاءٍ وَحُسَّادٍ
۲۵ إِنْ يُخْلَعُوا فَبِنِو الْعَبَّاسِ قَدْ خُلِعُوا وَقَدْ خَلَّتْ قَبْلَ حِمِّصِ أَرْضِ بَغْدَادِ

23 Bu, kimsenin kaçamadığı Allah'ın kaderidir. Her nefsin bir eceli vardır.

24 Onlar (Benî Abbâd) başkalarına güzel bir örnekken düşmanları ve onları kıskananlar neden alay ederler?

25 Eğer onlar hükümetten çekilirse Benî Abbâs da çekilir. Humus'dan önce Bağdat boşaldı.

Şair İbnu'l-Labbâne, Benî Abbâd'ın, melik el-Mu'temid-Alellah'a onlar gemideyken ve gözyaşları sel oluyorken vedalarını şöyle vafsetmiştir:

۲۳ حَانَ الْوَدَاعُ فَصَجَّتْ كُلُّ صَارِيحَةٍ وَصَارِيحٍ مِنْ مُفْدَاةٍ وَمِنْ فَادِي

۲۴ سَارَتْ سَفَائِنُهُمْ وَالنَّوْحُ يَتَّبِعُهَا كَأَنَّهَا إِبِلٌ يَجْدُو بِهَا الْحَادِي

۲۵ كَمَ سَالَ فِي الْمَاءِ مِنْ دَمْعٍ وَكَمْ حَمَلَتْ تِلْكَ الْقَطَائِعِ مِنْ قِطْعَاتِ أَكْبَادِ

45 Ayrılık vakti geldi ve kadın-erkek fedakar herkes çığlık attı.

46 Gemiler, ağlama eşliğinde yola koyuldu. Onlar adeta, nağme ve şarkı eşliğinde yürüyen deve sürüsüdür.

47 Suya (nehire) nice gözyaşları akmış ve bu kafileler nice ciğer parçalarını taşımışlardır.

Son olarak şair kasidesine Benî Abbâd'ın cömertliğinden bahsederek şu şekilde bitirmiştir:

۴۸ مَنْ لِي بِكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ إِذَا مَاءِ السَّمَاءِ أَبِي سُقْيَا حَشَا الصَّادِي

۵۵ مَكَارِمُ وَمَعَالٍ كُنْتُ بَيْنَهُمَا كَأَنَّي بَيْنَ رَوْضَاتٍ وَأَطْوَادِ

۵۶ لَقَّائِكُمْ اللَّهُ خَيْرًا إِنَّكُمْ نَفَرٌ لَمْ تَعْرِفُوا غَيْرَ فِعْلِ الْخَيْرِ مِنْ عَادِ

۵۷ إِنْ كَانَ بَعْدَكُمْ فِي الْعَيْشِ مِنْ أَرِيْفِ إِنْ فِي غُصَصِ عَيْشِي وَأَنْكَادِ

48 Ey gökyüzü suyunun oğulları! İnsanların içinin susuzluğunu gideren gökyüzü suyu çekilirse benim sizden başka kimim olur.

55 Bolluk ve ganimet içindeydim. Sanki yeşillik ve yüksek dağların arasındayım.

56 Allah size hayrınızı versin. Siz eskiden beri hayırdan başka bir şey yapmayan bir topluluksunuz.

57 Sizden sonra olur da yaşarsam keder ve meşakkat içinde olacağım.

Görüldüğü üzere şair İbnu'l-Labbâne, Benî Abbâd'ı ve onların meliki el-Mu'temid-Alellah'ı mersiyesinde yüceltmıştır. Ayrıca bu mersiyesinde şair sanki el-Mu'temid-Alellah'ın devlete hükmederken yaptığı, Doğu'daki Hıristiyanlardan cizye alması, komşu olan Müslüman emirlikliler ile savaşması ve Kârun'un malı ondaymışçasına eğlence düşkününü olarak fazla para harcaması gibi kötülüklerini gözyaşlarıyla silmiştir. İbnu'l-Lubbâne, el-Mu'temed'in yaptığı bu kötülükleri gönülden ağlayarak silmek istemiştir.¹⁹⁹

Memlûklülere yazılan başka bir şiire baktığımız zaman İbn Abdûn'un Beni'l-Eftâs devletine yazdığı kasidesi karşımıza çıkar. Abdu'l-Vâhid b. Ali el-Merrâkuşî'nin "*el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Mağrib*" adlı eserinde bu kaside için örneği olmadığını, en iyi ve en güzel kasidelerden olduğunu vafsetmiştir.²⁰⁰

İbn Abdûn bu kasideye şu şekilde başlamaktadır: (Basît)

فَمَا الْبُكَاءُ عَلَى الْأَشْبَاحِ وَالصُّورِ	۱ الدَّهْرُ يَفْجَعُ بَعْدَ الْعَيْنِ بِالْأَثَرِ
عَنْ نَوْمَةٍ بَيْنَ نَابِ اللَّيْثِ وَالظُّفْرِ	۲ أَنَّهُآكَ أَنَّهُآكَ لَا أَلَوْكَ مَوْعِظَةً
وَالْبَيْضُ وَالسُّودُ مِثْلُ الْبَيْضِ وَالسُّمْرِ	۳ فَالدَّهْرُ حَرْبٌ وَإِنْ أَبْدَى مُسَالَمَةً

1 Zaman, bir şeyin kendisinden sonra izlerine de felaket getirir. O halde hayallere ve görüntülere ağlamak da niye?

2 Seni, aslanın dişi ve pençesi arasında uyumaya karşı sürekli ikaz ediyorum ve nasihat ediyorum.

¹⁹⁹ Dayf, *'Aşru'd-Duveli ve'l-İmârât*, 8/344.

²⁰⁰ Abdolvâhid el-Merrâkuşî, *el-Mu'cibu fî Telhîsi Ahbâri'l-Ma'ribi*, s. 62.

3 Zaman, barışçı görünse bile kendisi savaştır. Şerefli ve yüce kişiler, siyah ve beyaz mızraklar gibidir.

Şair daha sonraki beyitlerde şöyle devam etmektedir:

۹ كَمْ دَوْلَةٍ وَايَّتٍ بِالنَّصْرِ خِدْمَتَهَا لَمْ تُبْقِ مِنْهَا وَ-سَلْ ذِكْرًا- مِنْ خَيْرِ
 ۱۰ هَوَتْ بِدَارَا وَقَلَّتْ عَرَبَ قَاتِلِهِ وَكَانَ عَضْبًا عَلَى الْأَمْلَاكِ دَا أُنْثَرِ
 ۱۱ وَاسْتَرْجَعَتْ مِنْ بَنِي سَاسَانَ مَا وَهَبَتْ وَلَمْ تَدَعْ لِيَنِي يُونَانَ مِنْ أَنْثَرِ
 ۱۲ وَأَلْحَقْتُ أُخْتَهَا طَسْمًا وَعَادَ عَلَى عَادٍ وَجُرْهُمَ مِنْهَا نَاقِضُ الْمَرْرِ
 ۱۳ وَمَا أَقَالَتْ ذَوِي الْهَيْئَاتِ مِنْ يَمَنِ وَلَا أَجَارَتْ ذَوِي الْعَايَاتِ مِنْ مُضَرِّ
 ۱۴ وَمَزَّقْتُ سَبًّا فِي كُلِّ قَاصِيَةٍ فَمَا التَّقَى رَائِحٌ مِنْهُمْ بِمُبْتَكِرِ

9 Zaferler elde ederek hüküm sürmüş nice devlet vardır ki geceler onlardan geriye bir şey bırakmamıştır. Haber almak için anılarına sor

10 (Geceler), Dara 'yı alaşağı etmiş ve onu öldüren kişinin kılıcını da köreltmıştır. Halbuki o, krallar üzerinde parlayan bir kılıçtı.

11 Sasanilere verdiği geri almış, Yunanlılardan da geriye hiçbir iz bırakmamıştır.

12 Tasm 'ı kardeşine ulaştıran ve bağlanan sıkı düğümü çözen (gücü yok eden) gece, Ad ve Curhum 'a da saldırmıştır.

13 Ne Yemen 'de uzun süre saltanat sürenleri kurtarmış ne de Mudar 'ın yüksek mevki sahibi insanlarını esirgemiştir.

14 Sebelileri parçalayıp en ücra yerlere dağıtmıştır. Öyle ki onlardan gece yola çıkanlar sabah yola çıkanlarla karşılaşamamışlardır.

Şair asıl anlatmak istediklerini ise şu beyitlerde vermiştir:

٤٨ كَمْ دَوْلَةٍ وَلَيْتَ بِالنَّصْرِ خِدْمَتَهَا
 ٤٩ هَوْتُ بِدَارَا وَقَلَّتْ غَرْبَ قَاتِلِهِ
 ٥٠ وَاسْتَرْجَعْتَ مِنْ بَنِي سَاسَانَ مَا وَهَبْتَ
 ٥٣ وَالْحَقُّتْ أُخْتَهَا طَسْمًا وَعَادَ عَلَيَّ
 ٥٤ وَمَا أَقَالَتْ ذَوِي الْهَيْئَاتِ مِنْ يَمَنِ
 لَمْ تُثَبِّقْ مِنْهَا وَ-سَلْ ذِكْرَاكِ- مِنْ خَبَرِ
 وَكَانَ عَضْبًا عَلَى الْأَمْلَاكِ ذَا أَثَرِ
 وَلَمْ تَدَعْ لِي يُونَانَ مِنْ أَنْزِرِ
 عَادٍ وَجُرْهُمَ مِنْهَا نَاقِضُ الْمَرِيرِ
 وَلَا أَجَارَتْ ذَوِي الْعَايَاتِ مِنْ مُضَرِّ

48. Ey Muzfferoğulları! Günler, -yaşanmaz ve yerleşilmez olaydı- konak konak olup insanlar da onun üzerinde yolculuk yapıyorlar.

49. Bu gününüz yok olsun. Hiçbir gece, gelecekte de böyle bir günün benzerini getirmesin.

50. Kim var saltanat sahibi, kim var dizginleri elinde bulunduracak? Kim var mızrakları cepheye yöneltip savaşacak?

53. Kim var kalem sahibi, kim var üstün ve yetenekli kişi? Kim var cömertlik yapacak, fayda ve zarar verecek?

54. Veya bir felaketi defedecek, musibeti engelleyecek, güç yetirilemeyen kötü bir durumu yok edecek kim var?

Şair muhtelif manalar içeren tekrar üslûbunu usta bir şekilde kullanarak Beni'l-Eftas'ın sıfatlarını soru şeklinde sıralamış ve Beni'l-Eftas'ın kişilerini insanlık açısından kemâle ermiş olarak şu şekilde vasfetmiştir:²⁰¹

٦١ أَيْنَ الْجَلَالُ الَّذِي غَضَّتْ مَهَابَتُهُ
 ٦٢ أَيْنَ الْإِبَاءُ الَّذِي أَرْسَوْا قَوَاعِدَهُ
 ٦٣ أَيْنَ الْوَفَاءُ الَّذِي أَصْفَوْا شَرَائِعَهُ
 قُلُوبَنَا وَعُيُونَ الْأَنْجُمِ الرَّهْمَرِ
 عَلَى دَعَائِمِ مِنْ عِزٍّ وَمِنْ ظَفَرِ
 فَلَمْ يَرِدْ أَحَدٌ مِنْهَا عَلَى كَدَرِ

²⁰¹ Bkz. Şâhîr 'Avd el-Kefâveyn, eş-Şi 'ru'l-'Arabî fî Rişâi'd-Duvelî ve'l-Emşâri hattâ Nihâyeti Sukûti'l-Endelusi, Doktora Tezi, Câmi'atu 'Ummu'l- Qurâ, Mekke, 1984.

٦٤ كَانُوا رَوَاسِي أَرْضِ اللَّهِ مُنْذُ نَأَوْا
 عَنْهَا اسْتَطَارَتْ بِمَنْ فِيهَا وَلَمْ تَقْرِ
 ٦٥ كَانُوا مَصَابِيحَهَا فَمُذْ خَبَوَاعَثَرَتْ
 هَذِي الْخَلِيقَةُ يَا لَلَّهِ فِي سَدْرِ
 ٦٦ كَانُوا شَجَا الدَّهْرِ فَاسْتَهَوْتُهُمْ خُدَعٌ
 مِنْهُ بِأَحْلَامِ عَادٍ فِي خُطَى الْحَضَرِ
 ٧١ عَلَى الْفَضَائِلِ إِلَّا الصَّبْرَ بَعْدَهُمْ
 سَلَامٌ مُرْتَقِبٍ لِلْأَجْرِ مُنْتَظِرِ

61 Nerede heybeti kalplerimizi dolduran ve parlak yıldızların gözlerini kamaştırın o yücelik!

62 Nerede temellerini zafer ve şeref üzerine attıkları o gurur!

63 Nerede kaynaklarını saf ve berrak hale getirdikleri ve hiç kimsenin ondan bulanık su içmediği o vefa!

64 Onlar Allah'ın yarattığı dünyanın sarsılmaz dağlarıydılar. Onlar bu dünyadan ayrılalı dünya da yerinde duramadı ve içindekilerle beraber uçup gitti.

65 Onlar dünyanın parlayan ışıklarıydılar. Söndükleri andan itibaren bütün yaratılanlar Allah'a and olsun ki başları dönmüşcesine yere kapaklandılar.

66 Onlar zamanın boğazına saplanan kılçık gibiydiler. Ancak koşan bir kimsenin daha hızlı sıçrayıp koşması gibi boş hayallere kandılar.

71 Onların ölümünden sonra erdem sahiplerine sadece sabretmek düşer. Beklediğinden dolayı sevap bekleyen kişiden onlara selam olsun.

Bu iki kaside örneğine bakıldığı zaman Endülüs Memlûklülerine yazılan mersiyelerin en önemlileri oldukları karşımıza çıkar. İbn Abdûn'un Benî Eftas'a ve İbnu'l-Labbâne'nin el-Mu'temid'e yazdıkları kasideler arasında karşılaştırma yaptığımız zaman son kasidenin, şair ile anlattığı melik arasında ruhsal bir bütünlük varmışçasına daha derin ve hakiki duygular barındırdığını görürüz. İbn Abdûn ise şiirde tarihi

konuları, toplumun geniş kültürlerini ele almış fakat mersiyede genellikle olması gereken hüznün, şiddetle ağlama, yas, keder gibi unsurlara çok değinmemiştir.²⁰²

Murâbıtlar döneminde düşman İspanyollarla karşı karşıya gelmeler sürdü. “Uzun yıllar Murâbıtlar, Endülüs ordusuyla birlikte Kastilya kuvvetlerine karşı savaşmış ve iki tarafın karşılaştığı Batı Endülüs de dâhil olmak üzere birçok bölgede çoğu çarpışmadan galip ayrılmışlardır. Murâbıtlara bağlı illerin güçleri Kastilya'nın içlerine sızmış, buradaki çatışma ve cenklerde yenilmişlerdir.”²⁰³

Murâbıtlar başlangıçta düşman İspanyollar önünde bir engel oluşturmak ve birçok savaş kazanmak için çalıştılar, ancak Endülüs'ün durumu önceki zamanlarda olduğu gibiydi, şehirler yavaş yavaş düşmeye devam etti.

Endülüs'teki Murâbıtlar tarafından kaybedilen belki de en önemli şehir Zaragoza (Sarakusta) şehridir. “O ise Endülüs'ün bir merkezi olup geniş cadde ve yollara sahip bölgedeki büyük ve nüfuslu bir yerleşim birimidir, meskenleri ve evleri hoştur, bostan ve bahçeleri kente bitişiktir, büyük bir nehrin kıyısında bulunur, taştan sağlam surları vardır. Endülüs'te ona benzer bir mekân bilinmemektedir. Kent el-Beydâ' olarak da tanınır, çünkü eski surları beyaz mermerden yapılmıştır”.²⁰⁴

Alfonso 511/1117 yılında Tudela (Tuñle) şehrini kuşatmış ve onun bir kesimini işgal etmeyi başarmıştır, bu durum Zaragoza'nın savunma hattının çöküşünde önemli bir faktör olmuştur. Yedi ay süren şiddetli muhasaradan sonra 512/1118'de, Alfonso ve Avrupa kuvvetlerinden müttefikleri şehre girmişlerdir. O tarihten sonra kent İspanyol Aragon krallığının başkenti olmuştur. Zaragoza'nın düşüşüyle birlikte yukarıdaki sınır hattının diğer üsleri de, Alfonso'nun önünde duramamış, aynı yıl muhkem bir bölge olan Ravta kontrol edilmiş, daha sonra 513/1119 senesinde Eyyub Kalesi ve Tarsûne

²⁰² Fedevî Abdurrahim Kasım, *er-Risâ' fi'l-Endelusi 'Aşri Mulûki't-Ṭavâ'if*, Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'n-Necâhi'l-Vaṭanî, Nablus, 2002, s. 161-162.

²⁰³ el-Haccî, *et-Târîhu'l-Endelusi munzu'l-Fethi'l-İslâmî hattâ Sukûti Ğirnâta*, s. 426.

²⁰⁴ el-Hımyerî, *Şifatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fi Haberî'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 317.

alınmıştır. Alfonso, daha sonra güçlerini kalan topraklarda hâkimiyetini tamamlamak üzere hazırlamış ve 527/1132 yılında Mekkânâse'ye saldırıp onu ele geçirmiştir. Lleida (Lâride), Fraga (İfrâğa) ve Uclés (Uklîş) gibi diğer üsler ise 544/1149 yılına kadar düşmana direnmiştir.²⁰⁵

Bu konuda yazılmış mersiyelere ilişkin Endülüs edebiyatındaki eser ve referanslara bakılırsa Zaragoza Kadısı Şâbit b. Abdillâh tarafından kaleme alınan etkili ve ağlama yüklü bir mektup ile karşılaşmaktadır. Kadı, Emir Temîm bin Yusuf bin Tâşfîn'i Zaragoza'yı kurtarması ve Hıristiyan düşmanını def etmesi için çağırılmaktadır.²⁰⁶

Yazar, mektubun bir bölümünde, savunma açısından Zaragoza'nın önemine ve bu şehrin Murâbîtların elinden gitmesinin kötü sonuçlarına dikkat çekmektedir:

“Bu korkaklık ve dehşet nedir? Bu panik ve ürkme nedir? Dahası bu utanç ve kayıp nedir? Ey Murâbîtlar topluluğu! Allah için kardeşimiz olan müminlerin durumunu ne sanıyorsunuz? Eğer kaderin hükmü Zaragoza'ya galip gelirse ne gibi kötü olaylar beklenir, sakınmanız gereken neler olur? Onun hakkında düşündüğümüz kötü şeyler ve sakındığımız şeyler oldu mu? Onun düşmesinden sonra Endülüs toprağında (Allah onu korusun) bir yol ve kurtuluş bulacağınızı mı sanıyorsunuz? Asla! Kâfirler sizi ülkeden kaçırarak, ev ev yurdunuzdan kovacaktır. Zaragoza -Allah onu korusun- bir settir, eğer açılırsa ondan sonra çok kilitler kırılacak, setler aşınacaktır, o eğer Allah düşmanı kâfirlerin eline geçerse çok beldeler ve yöreler onların rahatça dolaştıkları serbest mekânları ve mülkleri olacaktır.”²⁰⁷

Ağıt eksikliğinin nedeni şudur: Murâbîtların Endülüs'teki güç ve otoritesinin zirvesinde olmasından ötürü şairlerden hiç kimse, sesini yükseltmeye veya Murâbîtların

²⁰⁵ Bkz. Halil İbrahim es-Sâmerrâî vd., *Târîhu'l-'Arab ve Hağâratihim fi'l-Endelus*, s. 261-263.

²⁰⁶ Bkz. 'Inân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus ('Aşru'l-Murâbiîn ve'l-Muvahhidîn)*, Mektebetu'l- Hancî, Kahire, 2. bs., 1990, Birinci bölüm, III, 96.

²⁰⁷ 'Inân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus ('Aşru'l-Murâbiîn ve'l-Muvahhidîn)*, III, 96.

şehri korumadaki başarısızlığını anlatmaya cüret etmemiştir. Belki de dokunaklı şiirler vardır ancak Murâbîtlar onların yayılmasının önünü aldıkları için yahut kayboldukları için tarafımızca onlara ulaşılamamıştır.²⁰⁸

Endülüs'te şehirlerin kanayan yara olması ve düşüşü sürdü. Şairlerin mersiyelerdeki iniltileri de devam etti. Onlarla aynı zaman diliminde olmasak bile mersiyelerdeki seslerini ve üzüntülü acılarını duyabiliyordu, tıpkı önceki çağlardaki şairlerin geleneklerinde olduğu gibi.

2.2.4. Muvahhidler Dönemi

Murâbîtlar Devletinin emirlerine zaaf sızmaya başlamış, Murâbît ordusu İspanyol kuvvetlerinin önünde birçok defa yenilgiye uğramış, devlet iki ayrı grup arasında parçalanmıştır. “Birinci grup kendini ibadete vermiş salih ve abid sultan ve çevresinde dini nazariyeler etrafında mücadelelerle vakit geçiren âlimlerden oluşurken ikinci grup valilerdir. Endülüs’ü doğrudan yöneten valilerde baskıcı isimler ve zayıf şahsiyetler bulunmuştur, bazen idareci hanımları devlet işlerine karışmışlardır. Devlet esen güçlü bir rüzgârda savrulacak duruma gelmiştir”.²⁰⁹

Bahsedilen rüzgâr fiilen gerçekleşmiş Murâbît Devleti yıkılmış ve yerine İspanyol ordularının önünde bir dizi zafer elde eden Muvahhid Devleti kurulmuştur. Ancak yıllar içinde Muvahhid Devleti zayıflamaya başlamış, İspanyollar karşısında çok sayıda hezime uğramıştır. Endülüs çok sayıda kentini kaybetmiştir.

Süheyl şehri bu dönemde yitirilen önemli şehirler arasındadır. el-Mağğarî onun hakkında şöyle der: “Süheyl, Batı Malaga'da, büyük ve çok köye sahip büyük bir şehirdir. Süheyl'in yıldızının Endülüs'te görüldüğü tek yer olan Süheyl dağına sahiptir.”²¹⁰

²⁰⁸ Bkz. el-Bâşâ, *Rişâu'l-Mudun ve'l-Memâlik fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 64-65.

²⁰⁹ ‘Abbâs, *Târihu'l-Edebi'l-Endelusî ('Aşru't-Tavâif ve'l-Murâbiîn)*, s. 26.

²¹⁰ et-Tilimsânî, *Nefhu't-Tîb min Ğuşni'l-Endelusî'r-Rağîb*, I, 164.

Süheyl'in düşmesi olayına gelince, Muvaḥḥid halifesi Yusuf b. Abdülmümin b. Ali saltanatı sırasında "Alfonso (Azafoneş) b. Şânce Kırṭuba'ya savaş ilan etti ve Malaga (Malâka), Runde ve Gırnata yönlerine hücumlar düzenlemiştir, sonra da İstece'ye savaş ilan etti, Şâgile kalesini almış ve içine Hıristiyanları yerleştirmiştir".²¹¹

Baskınlar Malaga yönüne de gerçekleştiği için, Süheyl de harekât sahası içinde olmalıdır, çünkü daha önce söylediğimiz gibi, o da Malaga'ya bağlı bir beldedir.

Şair Ebû'l-Kâsım es-Suheylî,²¹² İspanyol düşmanı tarafından istila edildikten sonra bu şehrin harap olmasına ve yıkılmasına ağlamıştır, es-Suheylî, kente olanlar sırasında orada yoktur ve daha sonra bineğiyle şehrin sınırına gelerek orada durmuş ve şiir söylemiştir:²¹³ (Kâmil)

أَمْ أَيْنَ جِيرَانِ عَلَيَّ كِرَامُ؟	۱ يَا دَارُ أَيْنَ الْبَيْضُ وَالْأَرَامُ
حَيَّا فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيْهِ سَلَامُ	۲ رَابِ الْمُحِبِّ مِنَ الْمَنَازِلِ أَنَّهُ
يَلِجُ الْمَسَامِعَ لِلْحَبِيبِ كَلَامُ	۳ لَمَّا أَجَابَنِي الصَّدَى عَنْهُمْ وَمَ
بِمَقَالِ صَبِّ وَالِدُومُوعِ سِحَامُ	۴ طَارِحَتْ وَرُقِ حَمَامَهَا مُتَرَمَّمَا
ضَامَتِكَ وَالْأَيَّامُ لَيْسَ نَضَامُ" ²¹⁴	۵ "يَا دَارُ مَا فَعَلْتَ بِكَ الْأَيَّامُ؟

"1 Ey yurt! Beyaz ceylanlar nerede ya da o kıymetli komşular nerede?

2 Sevgili selam verdiği evlerden dolayı şaşkınlıkta kaldı, zira selamina karşılık verilmedi.

²¹¹ ez-Zeyyât, *Riṣâu'l-Mudun fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 222.

²¹² Ebû'l Kâsım es-Suheylî: Adını Suheyl köyünden alan Abdurrahman b. Abdillah b. Ömer es-Suheylî, 508/1114 Suheyl bölgesinde doğmuştur. es-Suheyli, muhaddis, edebiyatçı, şair ve nahivcidir. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, IV, 733-734.

²¹³ et-Tilimsânî, *Nefhu't-Tîb min Ğuşni'l-Endelusî'r-Raṭîb*, III, 400.

²¹⁴ Beyte Ebû Nuvâs'a ait olup şair ondan iktibas ederek beyitleri içine koymuştur.

3 Onların cevabı yerine sesimin yankısından başka bir şey gelmedi, sevgilinin hiçbir sözü kulağıma girmedi.

4 Özlem sözlerini terennüm ederek sicim gibi dökülen gözyaşlarıyla gri renki güvercinlerle konuştum.

5 Günler sana ne yaptı, şehrim? Günlere zulmedilmezken onlar sana zulmetti.”

Şair mersiyedeki beyitlerine düşman eliyle tahrip edilip alınan şehre ve tehcire zorlanan sakinlerine bir seslenmeyle başladı.

Şair hüsrana uğramış ve yüreği yaralı bir şekilde sesini duyurmaya çalışmakta ve sakinleri ayrılmış olan harap olmuş şehir için hakiki bir duyguyla ağlamaktadır.²¹⁵

Endülüs şehirleri birbiri ardına yitirmeye ve Endülüs bölgesi daralmaya devam etmiş, birçok Endülüs kenti İspanyol düşmanının kontrolüne geçmiştir. Baţalyûs da düşen kentler arasındadır. “Endülüs’ün Mâride bölgesinde düz bir arazide kurulan büyük bir şehirdir”.²¹⁶ “Birçok eser ve şiir sahibi nahivci, dilci Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. es- Seyyid el-Baţlûsî de dâhil olmak üzere pek çok insan bu şehre nispet edilir”.²¹⁷

Şehrin düşman eline geçmesi “Muvahhidlerin askeri güçlerini kaybettiği 609/1212’deki el-‘İkâb adlı savaştaki ürkütücü yenilgiden sonraki süreçte gerçekleşmiş, bahsedilen hezimetin ardından Endülüs’ün batıdaki merkezi olup düz bir ovada yer alan Baţalyûs’a sıra gelmiş, 627/1229 yılında savunma imkânı kalmayan şehir teslim olmuştur.”²¹⁸

²¹⁵ eş-Şemût, *er-Risâ’ fî ş-Şi’ri’l-Endelusî fî ‘Aşri’l-Murâbiţîn ve’l-Muvâhhidîn*, s. 168.

²¹⁶ el-Ĥimyârî, *Şifatu Cezîreti’l-Endelus (Ravdu’l-Mi’târ fî Haberî’l-Akţâr kitabından seçmeler)*, s. 46.

²¹⁷ el-Ĥamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, I, 530.

²¹⁸ el-Bâşâ, *Risâu’l-Mudun ve’l-Memâlik fî ş-Şi’ri’l-Endelusî*, s. 66.

Şehrin başına gelenlerden ötürü mersiye yazan şairler olmuştur. Bunlardan biri de Ebû Muṭarrif b. ‘Umeyre’dir,²¹⁹ o beyitleri aracılığıyla gerçek kurtuluşun dine geri dönüşle mümkün olduğunu dillendirmekte ve felaketleri, insanların dinden uzaklaşıp başka şeylerle meşgul olmasına bağladığı görülmektedir:²²⁰ (Tavîl)

۱ وَمَ أَرَّ مِثْلَ الْحَقِّ أَمَّا طَرِيقُهُ فَاَمَّنْ وَأَمَّا جَارُهُ فَعَزِيْرُ
 ۲ إِذَا مَا إِمْرُؤُ آوَى إِلَيْهِ فَحُصْنُهُ حَصِيْنٌ وَمَأْوَاهُ الْمُبَاحُ حَرِيْرُ
 ۴ وَمِنْ خَيْرِ مَا حَارَ أَلْفَتَى الصَّبِيْرُ إِنَّهُ أَدَاةٌ لِمَوْفُورِ التَّوَابِ تَحْوُورُ
 ۵ رَأَيْنَا التُّقَى كَنَزًا يَدُوْمُ الْغِنَى بِهِ إِذَا فَنِيَتْ لِلْمُوسِرِيْنَ كُنُوْرُ

“1 İslam dini gibisini görmedim, onun yolunu tutan güvende, ona sığınan izzettedir.

2 Dine sığınan kişi her türlü zarardan esirgenecek ve sığındığı yer şerlerden korunacaktır.

4 Bir gencin en iyi malı sabırdır, çünkü sabır büyük bir sevap yoludur.

5 Takvanın zenginlerin hazinelerinin faydasız kaldığı bir zamanda asla bitmeyen bir hazine olduğunu gördük.”

İbn ‘Umeyre burada Batalyevs halkına şu mesajı vermek istemiştir: *“Onlar Allah’ın hukukunu bozdular. Dinden uzaklaştılar. Bundan dolayı da Allah onları*

²¹⁹ Ebû'l-Muṭarrif b. ‘Amîra: Mağrib’in büyük ve asıl yazarlarından olan Ahmed b. Abdillah b el-Ḥuseyn b. ‘Amîra al-Maḥzûmî Segura’da (Şekr Adası) doğmuştur. Doğum yeri ve yetişmesi Valensiya olduğu da zikredilmektedir. Sonar Gımataya taşınmıştır ve orada ölmüştür. Geniş bilgi için bkz. ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, I, 159.

²²⁰ Muhammed İbnu'l-Ebbâr, *Tuḥfetu'l-Kâdim*, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1. bs., 1986, s. 215.

cezalandırdı. Onların dine dönmeleri ve ona sarılmaları gerekir ki Allah'ın rızasını kazansınlar. Allah kavmi insanların kendileri değişmedikçe değiştirmez.”²²¹

Trajik durum olduğu gibi sürmüş, Endülüs şehirleri İspanyol saldırılarının önünde arka arkaya teslim olmuşlardır.

Muvaḥḥidûn döneminde düşen en önemli merkezlerden biri de 636/1238 yılında düşen Valensiya şehriydi. İspanya Aragon Krallığı kralı Valensiya şehrine saldırmış ve kuşatmayı sıkılaştırmıştır. Bu kuşatmaya katılan Hıristiyan güçlerin sayısı on bin süvari ve altmış bin yayadır. Kuşatma 635/1237 yılında başlamıştır. Valensiya nüfusu bu kuşatmanın önünde sabırla direnmiş, son nefese kadar şehirlerine tutunmuş ve durumun kötüye gitmesiyle birlikte, Ebû Cemîl ez-Zeyyân, İbnû'l-Ebbâr'ın²²² başkanlığında bir heyeti Afrika'ya Benî Hafs Devleti'nden yardım istemeye göndermiştir. İbnû'l-Ebbâr, ünlü siniyye kasidesini sultan Ebû Zekeriyâ el-Hafsî'nin kulaklarına gitmesi için söyleyerek onlardan yardım istemiştir.²²³ Bu şiirde İbnû'l-Ebbâr, Endülüs'ün ulaştığı acı verici durumdan yakınmakta ve şiirinde Ebû Zekeriyâ tarafından belki kurtarılar umuduyla Valensiya kenti hakkında şunları söylemekte idi.²²⁴ (Basît)

إِنَّ السَّيْلَ إِلَىٰ مَنْجَاتِكَ دَرَسَا	۱ أَذْرِكُ جَيْلِكَ خَيْلَ اللَّهِ أَنْدُلُسَا
فَلَمْ يَزَلْ مِنْكَ عِزُّ النَّصْرِ مُلْتَمَسَا	۲ وَهَبَ لَهَا مِنْ عَزِيْزِ النَّصْرِ مَا التَّمَسَتْ
لِلْحَادِثَاتِ وَأَمْسَىٰ جَدُّهَا تَعَسَا	۴ يَا لِلْجَزِيْرَةِ أَضْحَىٰ أَهْلُهَا جَزْرَا

²²¹ Mehdi Avvâd eş-Şemût, *er-Risâ' fi 'ş-Şi'ri'l-Endelusî fi 'Aşri'l-Murâbiḥîn ve'l-Muvaḥḥidîn*, Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'l-Urdûniyye, Ürdün, 2010, s. 165.

²²² Muhammed b. Abdillâh b. Ebî bekr el-Kaḏâi el-Endelusî İbnû'l-Ebbâr. Edebiyatçı, tarihçi, Arapçada bir İmam, fakih, kârf, nazm ve nesir kabiliyeti yüksek bir şair. Geniş bilgi için bkz. Şalahuddîn Ḥalîl b. Aybek eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnevut, Turkî Mustafa, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1. bs., 2000, III, 283.

²²³ Bkz. 'Inân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus ('Aşru'l-Murâbiḥîn ve'l-Muvaḥḥidîn)*, İkinci bölüm, III, 443-446.

²²⁴ İbnû'l-Ebbâr, *Dîvân*, thk. Abdusselam el-Hurrâs, Vizâratu'l-Evkâf fi'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Magrib, 1999, s. 408-412.

٥ فِي كُلِّ شَارِقَةٍ الْمَامُ بَائِقَةٍ
 ٦ وَكُلِّ غَارِبَةٍ إِجْحَافُ نَائِبَةٍ
 ٨ وَفِي بَلَدِ بَلَدٍ مِنْهَا وَقُرْطُبَةٍ
 ٩ مَدَائِنُ حَلَّهَا الْإِشْرَاقُ مُبْتَسِمًا
 ١٢ يَا لِمَسَاجِدِ عَادَتْ لِلْعِدَى بَيْعًا
 ١٣ لَهْقَى عَلَيْهَا إِلَى إِسْتِرْجَاعِ فَائِتِهَا
 ٢٤ صِلْ حَبْلَهَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الرَّحِيمِ
 ٦٠ يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَنْصُورُ أَنْتَ هَا
 ٦١ وَقَدْ تَوَاتَرَتْ الْأَنْبَاءُ أَنَّكَ مَنْ
 يُعُودُ مَاتَمُّهَا عِنْدَ الْعِدَى عُرْسًا
 تَثْنِي الْأَمَانَ حِدَارًا وَ الشُّرُورَ أَسَى
 مَايُنْسِفُ النَّفْسَ أَوْ مَا يَنْزِفُ النَّفْسَا
 جَدْلَانَ وَازْتَحَلَ الْإِيمَانَ مُبْتَسِمًا
 وَلِلَّيْدَاءِ غَدَا أَنْتَاءَهَا جَرَسًا
 مَدَارِسًا لِلْمَثَانِي أَصْبَحَتْ دُرْسًا
 فَمَا أَبْقَى الْمِرَاسُ هَا حَبْلًا وَلَا مَرَسًا
 عَلِيَاءُ تُوسِعُ أَعْدَاءَ الْعِدَى تَعَسَا
 يُخَيِّي بِقَتْلِ مُلُوكِ الصُّفْرِ أَنْدُلُسَا

“1 Atına bin, Allah'ın adının yükseldiği Endülüüs'e git. Şüphesiz onun kurtuluşuna giden yol kalmadı.

2 Endülüüs'e istediği kudretli zaferi ver, senden zaferin izzeti isteniyor.

4 Adanın halkı kesilip parçalanmaya hazır koyunlara döndü, onun talihini kararmıştır.

5 Doğusundaki her yere felaketler düşmektedir, onların üzüntülü toplanışları düşmanlar için düşündür.

6 Batısındaki her yerde güvenliği çekinceye, mutluluğu üzüntüye çeviren şiddetli musibetin zararları vardır.

8 Valensiya ve Kırıtuba'daki insanları yok eden veya onları nefessiz bırakan felaket var.

9 Endülüüs şehirlerine şirk gülerek sevinerek yerleşmiş, iman oradan kederle ayrılmıştır.

12 Camiler düşmanların kiliselerine dönüşmüş ve ezanın yerini çan sesleri almıştır.

13 Üzüntüm Endülüs'ün mazisine dönmesi içindir, okulları ayetlerinin tekrar be tekrar okunduğu ama şimdi bunların olmadığı yerlerdir.

24 Ey merhametli efendi! Şehirlerini birleştir, çünkü felaketler şehirlerinde ne birlik ne de başka bir şey bırakmıştır.

60 Ey muzaffer Melik! Senin düşmanları tüm zorluklarla kuşatabilecek kişi olduğuna yüksek bir itimat var.

61 Senin hakkında Rum krallarını öldürerek Endülüs'e yaşam ruhunu tekrar yayacak kişi olduğunu dair haberler peş peşe gelmiştir.”

Bu acı yüklü beyitler, Valensiya kuşatmasını kırmak için büyük bir ordu hazırlayan emir Hafsi'nin kalbinde yankılanmış, onun üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Ancak girişimi İspanyolların ablukayı sağlamlaştırması nedeniyle başarısızlığa uğramış, emir kuşatmayı kırmaya yardım edememiştir. Valensiya hâkimi, 636/1238 yılında İspanyollara teslim olmuştur. Valensiya şehrinin düşmesiyle şairler üzüntülü şiirler kaleme almış, ağıt yakmışlardır, böylece yaralı Endülüs'ün ulaştığı duruma, özel olarak Valensiya şehrinin haline ağlamışlardır. Aşağıdaki beyitler Endülüs'ün kurtarılmasını isteyen, şehre dair hasretini ve inlemelerini anlatan meçhul bir şaire aittir:²²⁵ (Kâmil)

وَأَجْعَلْ طَوَاغِيَتَ الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا	۱ نَادَتْكَ أَنْدُلُسُ فَلَسِبَ نِدَاءَهَا
مِنْ عَاطِفَاتِكَ مَا يَقِي حَوْبَاءَهَا	۲ صَرَخَتْ بِدَعْوَتِكَ الْعَلِيَّةِ فَاحْبَبَهَا
لَمْ يَضْمَنْ الْفَتْحِ الْقَرِيبُ بَقَاءَهَا	۹ تِلْكَ الْجَزِيرَةُ لَا بَقَاءَ لَهَا إِذَا
يُمْرِي الشُّؤُونَ دِمَاءَهَا لَا مَاءَهَا	۱۶ إِلَيْهِ بَلَنَسِيَّةٌ وَفِي ذِكْرِكَ مَا

²²⁵ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi 'r-Ra'îb*, IV, 479-480.

٢٠ بِأَيِّ مَدَارِسَ كَالطُّولِ دَوَارِسُ نَسَحَتْ نَوَاقِيسُ الصَّلِيبِ نِدَاءَهَا
 ٢٦ أَمَّا الْعُلُوجُ فَقَدْ أَحَالُوا حَالَهَا فَمَنْ الْمُطِيقُ عِلَاجِهَا وَشِفَاءَهَا؟
 ٢٨ وَكَفَى أَسَى أَنْ الْفَوَاجِعَ جَمَّةٌ فَمَتَى يُقَاوِمُ أَسْوُهَا أَسْوَاءَهَا؟

“1 Endülüs sana seslendi, çağrısına cevap ver, dalalet sembollerini ortadan kaldır.

2 Endülüs, sizin yüce fikirlerinize seslendi. Bu yüzden ona merhamet, akrabalık ve din ile onu yok olmaktan koruyacak desteği ver.

9 Yakın bir fetih onu elde tutmayı garanti etmezse adı tarihten silinecektir.

16 Ah Valensiya, seni hatırlar hatırlamaz gözlerimden gözyaşı yerine kan dökülmektedir.

20 Babam size feda olsun ey harabeler gibi yok olup gitmiş ve izleri silinmiş medreseler! Ezan seslerinin yerini çan nağmeleri almıştır.

26 Yabancı kâfirler onu harabeye çevirdiler. Bu hale katlanıp şehri tedavi edecek ve iyileştirecek var mı?

28 Afetlerin üzüntüsü bize yeter. Şifa veren ilaç ne zaman üzüntülerini giderecek?”

Valensiya şehrine ağıt yakan en meşhur şairlerden biri olan Ebû'l-Muṭarrif b. 'Umeyre el-Maḥzûmî'nin beyitleri ile bu şehir hakkındaki mersiyelelere bir nokta konulabilir. Şair bütün içtenliği ile kentin yaşadıklarına, acıklı sonuna ağlamaktadır:²²⁶
 (Kâmil)

١ مَا بَالُ دَمْعِكَ لَا يَبِي مِدْرَارُهُ أَمْ مَا لِقَلْبِكَ لَا يَقْرُ قَرَارُهُ؟
 ٥ بَحْرٌ مِنَ الْأَحْزَانِ عَبَّ عُبَابُهُ وَارْتَجَّحَ مَا بَيْنَ الْحَشَا رَحَارُهُ

²²⁶ el-Hımyerî, Şıfatü Cezîreti'l-Endelus (Ravḍu'l-Mi'târ fi Haberî'l-Akṭâr kitabından seçmeler), s. 51-52.

٧ أَمَا بَلَنْسِيَّةٌ فَمَثُوى كَافِرٍ حُمَّتْ بِهِ فِي عُمْرِهَا كُمَّارُهُ
 ٨ زَرَعٌ مِنَ الْمَكْرُوهِ حَلَّ حِصَادُهُ عِنْدَ الْعُدُوِّ عَدَاةَ حَجِّ حِصَارُهُ
 ١٠ قُلْ كَيْفَ تَثْبُتُ بَعْدَ تَمْرِيْقِ الْعِدَا أَنَارُهُ أَمْ كَيْفَ يُدْرِكُ ثَارُهُ

“1 Şiddetli gözyaşlarının durmamasının nedeni nedir? Kalp atışlarının yerinde durmamasını sebebi nedir?”

5 Sanki üzüntü denizi dalgaları yükseltti ve etrafındaki yüksek sular titredi.

7 Valensiya, ortası kâfir avenesiyle çevrili bir kâfir mekânı haline geldi

8 Düşman kuşatmayı ağırlaştırdığında sabah erken hasat zamanı gelmiş felaketler ekti.

10 Söyle, kentın eserleri, düşman oraya girip yıkım getirdikten sonra nasıl sağlam kalabilir ya da intikam için nasıl karşılık verilir?”

١١ مَا كَانَ ذَاكَ الْمِصْرُ إِلَّا جَنَّةً لِلْحُسْنِ بَحْرِي تَحْتَهُ أَنَهَارُهُ
 ١٤ قَدْ كَانَ يُشْرِقُ بِالْهُدَايَةِ لَيْلُهُ وَالْآنَ أَظْلَمَ بِالضَّلَالِ نَهَارُهُ
 ١٥ وَدَجَا بِهِ لَيْلُ الْخُطُوبِ بِصُوبِهِ أَعْيَا عَلَى أَبْصَارِنَا إِسْفَارُهُ

“11 Bu kent, altından ırmaklar akan bir cennet misali güzel ve güzellikler yurduydı.

14 Onun gecesi hidayetle aydınlanıyordu, şimdi gündüzü dalaletle kararıyor.

15 Felaketler gecesinde bakışlarımız onun ışığını görünceye kadar çabaladı ama artık onun sabahı kararı”

Şair Ebû'l-Muţarriif b. ‘Umeyre, Valensiye’deki Müslümanların yaşadıkları faciaları hisseden birçok şairden biriydi. Şairin bu beldeye olan sevgisi oradaki

tecrübelerine dayanmış ve böylelikle üzerine, hüznüleri tekrar yaşıyormuşcasına duygusu yoğun olan bir şiir yazmıştır.²²⁷

Geçen bilgilerden anlaşıldığı üzere Muvahhidler dönemi, Endülüs'ün büyük şehirlerinin çoğunun düşman İspanyollar tarafından alındığı bir zaman dilimi olmuştur. Kaybedilen topraklara edebiyatçılar tarafından çok sayıda ağıtın kaleme alınmış, şiddetli bir pişmanlık ve acıyla mersiyeler yazılmıştır. Ozanların bu şehirleri geri kazanmak için gayret uyandırmaya çalışmasına rağmen işlerin iyi gitmemesi sebebiyle Gırnata Sultanlığı dışında Endülüs'te İslam Endülüs'ünden geriye hiçbir şey kalmamıştır.

2.2.5. Gırnata Sultanlığı

Büyük problemler ve sıkıntılar devam etmiş, büyük şehirlerin Müslüman elinden çıkmasıyla inilti sesleri Endülüs'te yankılanmayı sürdürmüştür. Endülüs devletinin tamamen çöktüğünü gösteren bu derin yara yanında Granada Krallığı, küçük bir bölgede Endülüs Müslümanlığının yaşamını iki buçuk yüzyıl uzatmayı başarmıştır.

Bu dönemde, bu bölge yavaş yavaş güçsüzleşmiş, tüm Granada Krallığı düşene ve Endülüs'ün tamamı kaybolana ve Endülüs Müslümanları tamamen devletsiz kalana dek şehirler birbiri ardına yitirilmiştir. Bahsedilen süreçte elden çıkan şehirlerden biri de Ceyyân olup 643/1245 yılında kaybedilmiştir. Ceyyân, Endülüs'te yüksek bir dağın eteklerinde yer alan, çok sayıda bağ, bahçe ve bostanı, verimli toprakları olan, büyük bir cami ve âlimleri çok olan yerleşimdir, en değerli kentlerdendir.²²⁸

Hıristiyanlar, Gırnata Sultanlığı'nın kurucusu Muhammed b. Yusuf b. el-Ahmer'in doğum yeri olan 'Urcune'yi istila edip bir dizi başka kaleyi de ele geçirdikten sonra Ceyyân şehrini kuşatmıştır. Muhasaranın şiddetini gören ve hayati tehlikeyi algılayan İbnu'l-Ahmer yapılacak en iyi şeyin Ceyyân'ı taviz olarak düşmana vermek ve diğer

²²⁷ Şefik er-Rağab, Şi'ru'l-Cihâdi fî 'Aşri'l-Muvâhhidîn, Mektebetu'l-Akşâ, Amman, 1984, s. 207.

²²⁸ Bkz. el-Hımyerî, Şifatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fî Haberî'l-Akâtir kitabından seçmeler), s. 183.

koşullara ilaveten Kastilya Kralı'na yıllık bir haraç ödemek karşılığında Kastilya Kralı adına Gırnata'yı yönetmek olduğunu düşünmüştür.²²⁹

Olay karşısında Müslümanlar, Ceyyân şehrinde ayrılmış, üzgün bir halde yurtlarını bırakmışlardır.²³⁰ Bir şair oradan ayrılırken şunları söylemiştir:²³¹ (Vâfir)

أُوَدِّعُكُمْ وَأُوَدِّعُكُمْ جَنَابِي وَأَنْتَرُ عَبْرَتِي نَتَرَ الْجَمَانِ
 ۲ وَإِيَّيَ لَا أُرِيدُ لَكُمْ فِرَاقًا وَلَكِنْ هَكَذَا حُكْمُ الزَّمَانِ

“1 Size veda ediyorum Ceyyânım, kalbimi seninle bırakıyorum, gözyaşlarımı inci taneleri gibi saçıyorum.

2 İnan senden çıkmak istemiyorum ama bu zamanın bir hükmü.”

Beyitlere bakıldığı zaman şairin görünüşte vatanından ayrılırken hissettiği derin duyguları işlediği görülür fakat gerçekte ise bunu reddetmektedir. Şiirin siyak ve sibakına bakıldığında da Haçlıların hicrete zorlanarak İslâm yurdundan çıkarılması, ailelerinden koparılması ve onlardan uzaklaşmalarının sağlanmasını anlatıldığı ortaya çıkar.²³²

Bu dönemde düşen şehirler arasında, 646/1248 yılında İşbiliye (Sevilla) bulunmaktadır. İşbiliye Endülüs'ün en önemli merkezlerinden biridir. Büyük, antik, çok eski bir şehir olup surları sağlamdır ve eski kalıntılar bulunmaktadır. Sakinlerinin hali vakti yerindedir, insanları yağ ticareti ile tanınırlar.²³³

²²⁹ ‘İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelus (Nihâyetü'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabi'l-Muntaşirin)*, Matba'atu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 3. bs., 1966, IV, 42.

²³⁰ Mehmet Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 181.

²³¹ Bkz. el-Hımyerî, *Şifatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fi Haberî'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 184.

²³² er-Rakab, *Şi'ru'l-Cihâdi fi 'Aşri'l-Muvâhhidîn*, s. 211-212.

²³³ Bkz. el-Hımyerî, *Şifatu Cezîreti'l-Endelus (Ravdu'l-Mi'târ fi Haberî'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, s. 58-59.

Endülüs'ün mühim üslerinden biri olarak kabul edildiği için İspanyollar onu hâkimiyetlerine almayı istemişler ve bu hedefle kentin ön karakolları sayılabilecek bütün yerleşimleri tutmuşlardır. İbnu'l-Ahmer bu noktada onlara yardımcı olmuş, süvarilerinden bazılarını desteğe yollamıştır. Onun düşmana verdiği destek, aralarında imzalanan sözleşmelerin yerine getirilmesi ile ilgilidir. Buna ek olarak, bazı rivayetler İbnu'l-Ahmer'in kendisine itaatten çıktıkları için İşbiliye halkından intikam aldığını söylemektedir. İşbiliye halkı tüm cesaret ve kararlılıklarıyla direndikleri on sekiz ay süren bir kuşatmadan sonra yardım ve destek gelmesinden umudunu yitirmiş, şehirlerini İspanyollara teslim etmek zorunda kalmıştır.²³⁴

İşbiliye, Hıristiyan düşmanlara tabi bir kent haline gelmiş, Müslümanlar nazarından büyük acı görülen bu hadise karşısında şairler, kentlerine mersiyelerden önce gözyaşlarıyla yardım istemiştir. Bu bağlamda şair Ebû Mûsâ Hârûn b. Hârûn,²³⁵ şiirinde Sevilla şehrine tüm içtenliği ile ağlamakta, parlak geçmişin anı ve deneyimlerini dillendirmekte, şirk akidesi yüzünden kente yapılanlar hakkında konuşmakta ve Fas'taki, Kuzey Afrika'daki Müslüman kardeşlerinden destek bekleyerek şöyle demektedir:²³⁶

(Basît)

۱ يَا جَمِصُ أَقْصَدَكَ الْمَقْدُورُ حِينَ رَمَى؟ لَمْ يَرْعَ فِيكَ الرَّدَى إِلَّا وَلَا ذِمًّا
 ۵ قَدْ كَانَ حُسْنُكَ فَتَانَ الشَّبَابِ فَمُذْ أَصَبْتَ عَوَّضَتْ مِنْهُ الْقُبْحُ وَالْهَرَمَا

“1 Ey Humus, yıkılıp harap edildiğinde zaman sana kast mı etti? Helak sende ne bir ahit ne bir söz gözettti.

²³⁴ ‘Inân, *Devletü'l-İslâm fî'l-Endelus (Nihâyetü'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabi'l-Muntaşirin)*, IV, 43-45.

²³⁵ Ebû Mûsâ Harûn b. Harun korunan Tunus Zeytune camii hatibidir. İbn Merzûk ondan ders almıştır. Babasının adı zikredilmemiş olup hakkında fazla bilgi yoktur.

²³⁶ Ahmed b. Muhammed b. ‘İzârî, *el-Beyânu'l-Muğrib fî İhtişâri Aĥbâri Mulûki'l-Endelus ve'l-Mağrib*, III, 515-517.

5 *Güzelliğin delikanlıların gönlünü çeliyordu, ancak musibetler sana kast ettikten sonra çirkin bir acuzeye döndün.”*

Şair devamla şehri bu duruma getiren sebebi anlatır, ona göre işlenen günahlar ve iktidar mücadelesi, yıkımın temel nedenidir, aynı zamanda düşmanların İşbiliye toprağına girdikten sonraki düşman hareketlerini vasfeder:

دُنُونَا فَلَرَمْنَا الْبَيْتُ وَالنَّدَمَا	٦ يَا حِنَّةً زَحَزَحْنَا عَنْ زَحَارِفِهَا
أَصْخِ لِتَسْمَعِ أَمْرًا يُورِثُ الصَّمَمَا	٧ يَا سَائِلِي عَنْ مُصَابِ الْمُسْلِمِينَ بِهَا
نَارُ الْبُعَاةِ فَقَامَتْ لِلرَّدىِ عَلَمَا	٨ لَمَّا تَفَرَّقَتِ الْأَهْوَاءُ وَاضْطَرَمَّتْ
وَأَيْقَظُوا مِنْ سِنَاتِ الْعُقْلَةِ الْهَمَمَا	١٠ نَارَتْ حَفَائِظُ التَّشْلِيثِ فَايْتَدَرُوا
ذَرْعُ الْفَضَاءِ فَسَوَى الْوَهْدِ وَالْأَكَمَا	١٢ وَيَمَّمُوا حِمَصَ فِي جَمْعٍ يَضِيقُ بِهِ

“6 *Günahlarımız cennetin güzelliklerinden uzaklaştırdı, şimdi biz çok üzüliyoruz ve pişman oluyoruz.*

7 *Müslümanların bu hale neden düştüğümüzü soran beni dikkatlice dinle! Bu olayı duyunca sağır olursun.*

8 *Arzular farklılaşıp kin ateşi yakılınca ölüm gelmiş ve burada şiar olmuştur.*

10 *Savunucuları teslis akidesinde heyecanlı ve aceleci davrandılar ve himmetleri gaflet uykusunu uyandırdılar.*

12 *Geniş alanları dar hale getiren bir grup halinde Humus'a yöneldiler, alçak ve yüksek arazileri yer seviyesine getirdiler.”*

Şair geçmişin hoş anısına geri döner ve gözyaşları Sevilla kentine keder ve acıyla dökülürken şöyle der:

فِيهَا الْمُلُوكُ تُفِيضُ الْجُودَ وَالْكَرَمَا؟	٢٦ أَيْنَ الْقَبَابُ الَّتِي كَانَتْ مُحَجَّبَةً

٣٤ عَيْشٌ تَقْضَى وَأَبْقَى بَعْدَهُ أَسْفَاً كَأَنَّ مَا كَانَ مِنْهُ فِي الْكَرَى حُلْمَاً

٣٥ يَا عَيْنُ فَإِنِّي عَلَى حِمَصٍ وَقَوْلِي هَا مِنْكَ الْبُكَاءُ إِذَا مَا تُرْسِلِيهِ دَمَاً

“26 Meliklerin gizlendikleri, cömertlik ve keremi çokça yaptıkları o dairevi binalar nerede?”

34 Yaşam gitti, sonrasında üzüntü kaldı. Sanki o uykudaki bir rüyaydı.

35 Ey gözlerim, Humus'a ağla ve de ki: Ona gönderdiğimiz ağlamalar kan olacak.”

Şair, Müslümanların hareketsizliğini ve Endülüs'teki Müslüman kardeşlerini desteklememelerini anlatmak için şiirde devamla şunları söylemekte, en yüksek sesiyle şehre bir yardımcı ve kurtarıcı bulmaya çalışmaktadır:

٣٩ مَاذَا يُبِطُّكُمْ عَنَّا وَحَقُّ لَكُمْ أَنْ تُبْصِرُوا دَارَ قَوْمٍ أَصْبَحَتْ رَمَاً

٤٠ وَحَقُّنَا وَاجِبٌ فَالَّذِينَ يَجْمَعُنَا مَعَ الْجَوَارِ الَّذِي مَا زَالَ مُنْتَظِمَاً

٤٨ هَلْ مِنْ مُجِيبٍ لِدَاعِينَا فَيُرَكِّبَنَا فَلَكَ النَّجَاهُ فَبَحْرِ الْحَادِثَاتِ طَمَا؟

٤٩ لَمْ يَبْقَ فِينَا سِوَى الْأَنْفَاسِ خَافِتَةً فَكُلُّنَا فِي وُجُودٍ يُشْبِهُ الْعَدَمَاً

“39 Sizin bize karşı yavaş davranmanıza neden olan şey nedir, hâlbuki kavmin harap olmuş yurdunu görmeniz gerekir.

40 Hakkımız bir sorumluluktur, din düzenli olarak devam eden komşulukları bir araya getiriyor.

48 Yardıma çağıran davetçiyi icabet eden var mı, ki o bizi sıkıntılar denizi sularının yükselmesinden sonra kurtuluş gemisine bindirecek.

49 Bizde bitmek üzere olan nefeslerden başkası kalmadı, hepimiz yok olmaya yüz tutmuş bir vücuttayız.”

Kasidenin hepsi üzgün ve yanıp kavrulan nefisten ortaya çıkan hararetili etkileri anlatmaktadır. Şair kayıba kaşı uyarırken tehlikeye karşı uyanık olmaya çağırılmaktadır. Halifelerin zayıf düşürdüğü ve paramparça olmasına sebep olduğu ümmetin duygularını açıklamakta ve böylelikle konuşma havasında olan kasidenin okuyan kişilere etkisi artmaktadır. Ebû Musa b. Hârûn İşbiliyye'nin tarihî açıdan çektiği sıkıntıları nakletmektedir.²³⁷

İşbiliye'nin düşmesinden sonra, düşman İspanyol Endülüs şehirlerinin geri kalanını kontrol etme tutkuları devam etmiş ve tekrar saldırmıştır. Bu noktada İbnü'l-Ahmer, düşman İspanyolla yüzleşebildiğini ve saldırganlıklarına karşı koyabildiğini görmüş, onlara teslim olmayacağını bildirmiş, Fas'taki devlet vasıtasıyla kısmi başarılar kazanmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş, İbnü'l-Ahmer artan baskı ile tekrar İspanyol düşmanı ile ateşkes yapmak zorunda kalmıştır. Rivayetlere göre düşman lehine yüzü bulan mevkiden feragat etmiş, söz konusu yerleri İspanyollara bırakmıştır.

Böylece, çoğu Endülüs şehri düşmüş ve sadece küçük bir parça olan Gırnata Sultanlığı kalmıştır.²³⁸

Ebû'l-Bekâ er-Rundî,²³⁹ paramparça olmuş Endülüs'ün tanık olduğu üzücü durumu açıklayan en etkileyici ve en ünlü ağıtlardan birini kaleme almıştır. Kendi elinden giden öz vatanının değerli şeyleri hakkında mersiye söylemiş ve ağlayarak taziyesini bildirmiştir. Ebû'l-Bekâ er-Rundî'nin mersiyesi mahzun Endülüs gördüğü kötü hali ifade eden en etkili mersiye kabul edilir. Onun şan ve şöhreti her zaman ve her yerde devam etmiştir. Ebû'l-Bekâ er-Rundî şiirinde şöyle der:²⁴⁰ (Basît)

²³⁷ er-Rağab, Şi'ru'l-Cihâdi fî 'Aşri'l-Muvâhhidîn, s. 214.

²³⁸ 'Inân, Devletü'l-İslâm fî'l-Endelus (Nihâyetü'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabi'l-Muntaşirin), IV, 47-49.

²³⁹ Şâlih b. Yezîd b. Şâlih er-Rundî el-Endelusî, Ebû'l-Bekâ er-Rundî. Ronda'lıdır. Nazm ve nesirde kalemi kuvvetlidir. Şöhreti إذا ما تم نقصان شيء لكل شيء إيا ما تم نقصان kasidesine dayanır. Geniş bilgi için bkz. Ferrûh, Târîhu'l-Edebi'l-'Arabi, VI, 286.

²⁴⁰ et-Tilimsânî, Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri 'ÿyâd, thk. Mustafa es-Sakka vd., Rabat, 1939, I, 47-50.

۱ لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا تَمَّ نُقْصَانُ
فَلَا يُعَرَّرُ بِطَيْبِ الْعَيْشِ إِنْسَانُ
۲ هِيَ الْأُمُورُ كَمَا شَاهَدَتْهَا دَوْلُ
مَنْ سَرَّهُ زَمَنْ سَاءَتْهُ أَرْزَمَانُ
۳ وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ
وَلَا يَدُومُ عَلَى حَالٍ لَهَا شَانُ

"1 Her şey eksikten tamamlanmaya başladığında, insan hayatın refahına aldanmasın.

2 İşler gördüğün gibi değişmektedir, bir kimse bir zaman sevinirse daha çok zamanda da kötü durumda olur.

3 Bu dünya kimseyi ölümsüzleştirmez, dünya aynı durumda kalmaz."

Şair, Endülüs'e yas tutmak ve şehirlerinin birbiri ardına düşmesine ağlamak amacıyla bilgece beyitler söylemeye gayret etmektedir:

۱۵ دَهَى الْجَزِيرَةِ أَمْرٌ لَا عَزَاءَ لَهُ
هَوَى لَهُ أَحُدٌ وَأَنْهَدَّ تَهْلَانُ
۱۷ فَاسْأَلْ بَلَنْسِيَّةً مَا شَأْنُ مَرْسِيَّةٍ
وَأَيِّنَ شَاطِبَةَ أَمْ أَيِّنَ جَيَّانُ؟
۱۸ وَأَيِّنَ قُرْطُبَةَ دَارِ الْعُلُومِ فَكَمْ
مَنْ عَالِمٍ قَدْ سَمَّا فِيهَا لَهُ شَانُ؟
۱۹ وَأَيِّنُ حِمَصُ وَمَا تَحْوِيهِ مِنْ نَزَةٍ
وَنَهْرَهَا الْعَدْبُ فَيَاضُ وَمَلَانُ؟
۲۰ قَوَاعِدُ كُنَّ أَرْكَانَ الْبِلَادِ فَمَا
عَسَى الْبَقَاءُ إِذَا لَمْ تَبْقَ أَرْكَانُ

"15 Yarımadanın başına sabır edilemeyecek büyüklükte bir musibet geldi. Onun korkusundan Uhud dağı yıkıldı, Sehlân dağı çöktü.

17 Valensiya şehrine Murcia şehrinin durumunu sor, Şâtibe'yi sor, o nerede ya da Ceyyân nerede?

18 İlim yurdu Kırçuba şehri nerede? Orada nice âlimin şerefînin yükseldi.

19 Humus, ondaki gezinti yerleri, tatlı, bol ve dolu nehri nerede?

20 Üsleri ülkenin merkezleri idi, üsleri kalmayınca niçin ayakta kalsın?”

Şair, Endülüs'teki kuvvet ve ilmin merkezleri olan büyük şehirlerin yıkılmasından sonra İslam devletinin içinde kaldığı hali, tasvir etmek için şu beyitleri söylemektedir:

٢١ تَبْكِي الْحَنِيفِيَّةُ الْبَيْضَاءُ مِنْ أَسْفٍ كَمَا بَكَى لِفِرَاقِ الْإِلْفِ هَيْمَانُ
 ٢٢ عَلَى دِيَارٍ مِنَ الْإِسْلَامِ خَالِيَةٍ قَدْ أَقْفَرَتْ وَهَهَا بِالْكَفْرِ عُمَرَانُ
 ٢٣ حَيْثُ الْمَسَاجِدُ قَدْ صَارَتْ كَنَائِسَ مَا فِيهِنَّ إِلَّا نَوَاقِيسٌ وَصُلْبَانُ
 ٢٤ حَتَّى الْمَحَارِيبُ تَبْكِي وَهِيَ جَامِدَةٌ حَتَّى الْمَنَابِرُ تَرْثِي وَهِيَ عِيدَانُ

“21 Sevenin sevdiğinin ayrılığına ağlaması gibi, temiz islam şeriatı üzüntüden ağlıyor.

22 İçinde İslam olmayan bir yurtlar, boşalmış ve küfür dolmaya başlamış.

23 Camiler kiliseye dönüştürülmüş, içlerinde kilise çanlarından ve haçlardan başka bir şey kalmamış

24 Cansız olmasına rağmen camilerin mihrapları ağlıyor, camilerin minberleri ahşap olmalarına rağmen ağıt yakıyorlar.”

Şair, bir yandan acıklı mersiyesine devam ederken öte yandan Kuzey Afrika'daki Müslüman kardeşlerinden yardım almaya, cihat için onların gayretlerini canlandırmaya, aynı zamanda Endülüs'te Müslümanların yaşadığı zor durumu açıklamaya çalışmaktadır. Onun bu beyitlerde dili oldukça serttir ve muhataplarının kardeşlerini desteksiz bırakmasını kınamaktadır:

٢٩ يَا رَاكِبِينَ عِتَاقَ الْحَيْلِ ضَامِرَةً كَأَنَّهَا فِي بَحَالِ السَّبْقِ عِثْبَانُ
 ٣٢ أَعْنَدَكُمْ نَبَأٌ مِنْ أَهْلِ أَنْدَلُسٍ؟ فَقَدْ سَرَى بِحَدِيثِ الْقَوْمِ رُكْبَانُ
 ٣٣ كَمْ يَسْتَعِيثُ بِنَا الْمُسْتَضْعَفُونَ وَهُمْ فَتَلَى وَأَسْرَى فَمَا يَهْتَرُّ إِنْسَانُ

أَحَالٌ حَالَهُمْ كُفْرٌ وَطَغْيَانٌ ٣٦ يَا مِنْ لِدَلَّةِ قَوْمٍ بَعْدَ عَرِّهِمْ
وَالْيَوْمَ هُمْ فِي بِلَادِ الْكُفْرِ عِبَادَانٌ ٣٧ بِالْأَمْسِ كَانُوا مُلُوكًا فِي مَنَازِلِهِمْ

“29 Ey asil, sıska atlara binenler, sanki o atlar kartallar gibi yarış meydanındadırlar.

32 Endülüs halkından haberiniz var mı? Kavme dair sözler geceleyin süvarilerin dilindedir.

33 Mazlumlar öldürülür ve esir alınırken ne kadar da yardım istemişler, ama hiç kimse yerinden kıpırdamamış.

36 Şeref sahibiyken durumları değişip zillete düşen, düşmanın küfrü ve zulmü altında yaşayan kavmin durumunu kim düzeltecek?

37 Dün kendi evlerinde efendiler iken bugün küfür diyarında köleler oldular.”

Şair annenin çocuktan ayrılmasını üzücü bir şekilde şöyle vafsetmiştir:

٤٠ يَارَبِّ أُمَّ وَطِفْلِ حَيْلَ بَيْنَهُمَا كَمَا تَفَرَّقَ أَرْوَاحٌ وَأَبْدَانٌ

40 Nice annelerle çocuklarının arası, ruhlarla bedenlerin ayrılığı gibi açılmıştır.

Bu kasideye bakıldığı zaman kadının mersiye şiirinde büyük bir rolünün olduğu görülmektedir. Bazı zamanlar şair üzüntülü bir kadın vasıtasıyla şiirinde çekilen sıkıntılara yer vermektedir. Öyleki şiirde anne sembolü ise Arap toplumlarında saygın ve alışılmış bir şekilde kullanılmıştır. Şair vatanın hüznelerini ve oradaki güvenliğin kaybolmasını annenin kaybetmesi ile bağlantılı olarak anlatmıştır²⁴¹

Şair, şiirini yaranın derinliğini ve acı çekmenin acısını ifade eden bir beyitle bitirmektedir:

²⁴¹ Bkz. Şi'ru'l-Ḥurûbi ve'l-Fiteni fi'l-Endelusi (Yüksek Lisans Tezi), Ebû Lubde Râniye, Şi'ru'l-Ḥurûbi ve'l-Fiteni fi'l-Endelusi, Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vaṭanî, Nablus, 2007, s. 72.

٤٣ لِمِثْلِ هَذَا يَمُوتُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدٍ إِنَّ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَإِيمَانٌ

“43 Böyle bir şey sebebiyle kalp üzüntüden ölecektir, ancak kalpte İslam ve iman varsa.”

İspanyollar Endülüs'ün kalanında ilerlemeye devam etmiş ve Endülüs kalelerine, üslerine ve şehirlerine art arda saldırmayı sürdürmüşlerdir. Arşidona, Cebelitarık ve diğer pek çok şehir, 890/1485 yılında Ronda kenti düşene kadar kaybedilmiştir. Ronda, Endülüs'te çok sayıda eser bulunan eski bir yerleşim birimi olup ona atfedilen bir nehir üzerine kurulmuştur. Bu köklü Endülüs şehrinin çöküşü Müslümanlar için ciddi bir darbe olmuş ve düşüşüyle batı bölgesinin savunma hattı çökmüştür.²⁴²

Şair Cafer b. Hâtime'nin 904-905/1498-1499 yılında nazmettiği bir ağıt vardır, onda kendisini etkileyen korku ve felaketleri ve geçmişteki hatıralara hasretini tasvir ederek Ronda şehrinin başına gelenleri aktarmaktadır:²⁴³ (Tavîl)

١ أَحَقًّا حَبَا مِنْ جَوِّ رُنْدَةَ نُورِهَا	وَقَدْ كُسِفَتْ بَعْدَ الشَّمْسِ بُدُورِهَا؟
٢ وَقَدْ أَظْلَمَتْ أَرْجَاؤُهَا وَتَزَلْزَلَتْ	مَنَازِلُهَا ذَاتُ الْعَالَا وَفُصُورِهَا
٣ أَحَقًّا خَلِيلِي أَنْ رُنْدَةَ أَقْفَرْتِ؟	وَأُزْعَجَ عَنْهَا أَهْلُهَا وَعَشِيرِهَا؟
٤ وَهَدَّتْ مَبَانِيهَا وَثَلَّتْ غُرُوشُهَا	وَدَارَتْ عَلَى قُطْبِ التَّفَرُّقِ دُورِهَا
٨٩ مَنَازِلِ آبَائِي الْكِرَامِ وَمَنْشَائِي	وَأَوَّلِ الْأَوْطَانِ عَدَائِي خَيْرِهَا

“1 Ronda kentinde güneş ışığının söndüğü doğru mu? Güneşten sonra dolunayının tutulduğu doğru mu?

2 Etrafı karardı, yüksek evleri ve sarayları sarsıldı mı?

²⁴² ‘Inân, Devletü'l-İslâm fi'l-Endelus (Nihâyetü'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabi'l-Muntaşirin), IV, 206.

²⁴³ Arslan, el-Hulelu'l-Endelusiyye fi'l-Ahbâri ve'l-Âsâri'l-Endelusiyye, III, 413-414.

3 Gerçekten doğru mu, sevgili arkadaşım Ronda'yı insanların terkettiği, ahalsinin ve sevdiklerinin ondan uzaklaştırıldığı doğru mu?

4 Binaları yıkıldı, hükümdarın otoritesi kayboldu, tesiri parçalanıp etrafa yayıldı mı?

89 Onlar şerefli atalarımın evleri ve yetiştiğim yer, nimetlerinin beni beslediği ilk yurdumdu.”

Şair devamla kararlılığı canlandırmaya, cihada teşvik etmeye çalışmaktadır, ona göre Endülüs'ün eski şanlı günlerine dönme ihtimali vardır. Şöyle demektedir:

۱۱۴ أَلَا وَسْتَعِدُّوا لِلْجِهَادِ عَزَائِمًا يَلُوحُ عَلَى لَيْلِ الْوَعَى مُسْتَنْيرُهُمَا
۱۱۶ بِأَنْفُسِ صِدْقِ مَوْقِنَاتٍ بِأَنَّهَا إِلَى اللَّهِ مِنْ تَحْتِ السُّيُوفِ مَصِيرُهُمَا

“114 Savaş gecesinde ışığını gösterecek kararlılıkla cihada hazırlanın.

116 Doğru emin canlarla, kılıçlar altında dönüşün Allah'ın elinde olduğuna güvenin.”

Bu noktada Endülüs güneşinin battığının ve Gırnata şehrinin²⁴⁴ Endülüs bedeninden çıkarıldığı duyurulması için son anlar yaşanmıştır. Beni Ahmer hanedanının üyeleri arasındaki bölünmeler ve anlaşmazlıklar, 897/1491'de Gırnata'nın düşmesine yol açmıştır. Şehir, insanların açlık, baskı, hastalık ve yoksunluk gibi çeşitli sıkıntılar çektiği uzun bir kuşatmadan sonra kaybedilmiştir. Endülüs halkı kuşatmaya karşı kendini savunmaya çalışmış, ancak İspanyolların askeri gücü, kuşatmanın şiddeti, Emir Ebû Abdullah Muhammed'in durumların kötüleşmesini sağlayan zayıflığı ve düşüklüğü, dış desteğin bulunmaması vb. sebepler, Gırnata'nın yitirilmesine, teslim

²⁴⁴ Gırnata: Endelüs dilinde nar anlamına gelen Endelüs'e bağlı Küretu'l-Bîre'nin en büyük, en iyi ve en iyi korunan şehridir. Geniş bilgi için bkz. el-Ĥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, IV, 221.

trajedisine ve Müslümanların son kalesinin Hıristiyan İspanyolların eline geçmesine zemin hazırlamıştır.²⁴⁵

Bu büyük ve trajik olay karşısında Ebû Abbas ed-Duḡûn²⁴⁶ Endülüs yaralarının derinliğini ve acının yankısını anlatmak üzere şu şiiri söylemekte, Gırnata şehrinin kaybolan ihtişamına ağlamakta, yas tutmaktadır.²⁴⁷ (Basît)

وَعِشْتَ مَا بَيْنَ أَعْمَامٍ وَأَحْوَالِ	۱ أَمِنْتَ مِنْ عَكْسِ أَمْالٍ وَأَحْوَالِ
فَأَجِسْتُمْ مُشْتَغِلًا مِنْ غَيْرِ أَشْعَالِ	۲ وَلَا ابْتُلَيْتَ بِمَا فِي الْقَلْبِ مِنْ نَكْدِ
مِنْ أَرْضِ أَنْدَلُسٍ مِنْ أَجْلِ أَهْوَالِ	۳ وَكَيْفَ لَا وَبِقَاعِ الدِّينِ خَالِيَةً
لِلْمُسْلِمِينَ مِنْ أَعْدَاءٍ وَأَنْكَالِ	۴ عَمَّتْ فَغَمَّتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ فِيهَا

“1 Umud ve durumların değişmesinden dolayı Allah’tan sana emniyet isterim. Allah’tan senin, dayı ve amcalarının arasında yaşamayı dilerim.

2 Allah’tan seni kalp tasalarından uzak tutmasını dilerim, çünkü bedenimiz iş dışındaki şeylerle ilgileniyor.

3 Halimiz nasıl böyle olmasın ki? Başına gelen felaketler sebebiyle Endülüs toprakları dinden uzak hale gelmiştir.

4 Endişeler arttıkça artmış, kalplerimiz üzüntü ve çaresizlikle dolmuştur, düşmanlar ve kısıtlamalarla Müslümanların hali nice dir.”

Şair, İspanyolların Endülüs'e girme hedefinden ve girdikten sonra yaptığı çirkin eylemlerden söz ederek Müslümanların son kalesi olan Gırnata şehri hakkında konuşmayı sürdürmektedir:

²⁴⁵ Bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 319-320.

²⁴⁶ Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf es-Şanhâcî ed-Duḡûn. Mağrib’li bir fakihtir, Endülüs asıllı olup Gırnata’da doğup büyümüştür. Geniş bilgi için bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 132.

²⁴⁷ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'ÿyâd*, I, 104-108.

۱۳ قَدْ رَامَ إِطْفَاءَ نُورِ اللَّهِ مُجْتَهِدًا وَبَادِلًا كُلَّ مَا قَدْ حَارَ مِنْ مَالٍ
 ۱۷ يَبْنِي لِيَهْدِمَ مَا الْإِسْلَامُ شَيْدَهُ وَالْوَصْفُ يُعْجِزُ مَنْ يُدْعَى بِقَلْقَالٍ
 ۱۹ فَاسْتَوْطَنَ الْمَرْجَ لَا يَنْوِي الرَّحِيلَ وَلَا يَخْشَى الْمُغِيثَ بِسَهْلٍ أَوْ بِأَجْبَالٍ
 ۲۰ وَالْمُسْلِمُونَ مِنَ الْأَضْعَانِ قَدْ مُلِئَتْ قُلُوبُهُمْ وَأَبْوًا تَسْدِيدَ أَحْزَالٍ

“13 Düşman büyük bir gayretle ve sahip olduğu malı harcayarak İslam'ın ışığını söndürmeyi amaçlamaktadır.

17 Düşman İslam tarafından inşa edilenleri yok etmeyi istemektedir. Bunu en edebi dil sahipleri bile ifadeden aciz kalacak.

19 Düşman yeşil alanları işgal etti, gitmeye niyetleri yok, çevredeki ova veya dağlardan gelecek yardımlardan korkmamakta.

20 Müslümanların kalpleri birbirine kin ile dolmuş, bu, gedikleri kapatmalarına mani olmuş.”

Şair üzüntü ve acıyla başlattığı iniltileri sürdürmekte, düşmanın örtüsünde yaşamaktansa ölümü tercih edeceğini açıklamaktadır:

۵۷ وَارْتَأِ بِنَفْسِكَ عَنْ أَرْضٍ تُهَانُ بِهَا فَحَيْثُمَا كُنْتَ لَا تَخْشَى مِنْ إِفْلَالٍ
 ۵۸ فَالْمَوْتُ عِنْدِي خَيْرٌ مِنْ حَيَاةٍ فَتَى قَدْ اِكْتَسَى بَعْدَ عَزْرِ نُوبٍ إِذْلالٍ

“57 Aşağılanmış bir yurttan yaşamaktan kendini koru, nerede olursan ol yoksulluktan korkma.

58 Ölüm bana göre, şereften sonra zillet elbisesi giymiş bir gencin hayatından daha iyidir.”

Böylece Endülüs sayfası dürülmüş, onla birlikte İslam ve Müslümanların ihtişamını taşıyan, tüm bilimleri, sanatları ve edebiyatı ile parlak bir medeniyet çökmüştür.

Endülüs, taneleri yavaş yavaş parçalanmış benzersiz bir kolye gibidir. Nitekim bu taneler şairlerin şiirlerinde yası tutulan, üzücü ve trajik, acı verici bir anı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞEHİR MERSİYESİNİN SANATSAL İNCELENMESİ

3. Şehir Mersiyesinin Sanatsal İncelenmesi

3.1. Kasidenin Yapısı

3.1.1. Kasidenin Mukaddimesi

Şairler ve eleştirmenler kasidenin mukaddimesine, şiirsel yapıdaki önemli rolü ve mükemmel konumu nedeniyle, ayrıca ilk girişin şiirin maksadı ve temeli olması sebebiyle fevkalade önem verdiler.

İbn Reşîk “Güzel girizgâh rahatlama sebebi ve başarı vesilesidir” ve “Şiir kilidinin anahtarı başlangıcıdır”²⁴⁸ der.

Endülüs mersiyesi kasidelerinde şairlerin mukaddimesi hakkında bir şeyler söylemek gerekirse, şairlerin kasidenin girişine önem verdikleri, mukaddimeyle içerik arasında yumuşak bir geçiş yapıp mersiye için en güzel takdimi yapmayı başardıkları görülmektedir.

Şehir mersiyesi kasidesinde şairlerin mukaddimeleri çeşitlilik arz eder. Şairler kasidelerine çeşitli mukaddimelerle başlamışlardır. Bu mukaddimeler şunlardır:

3.1.1.1. Göç Kalıntıları Mukaddimesi

Bu bölümde şair harap olmuş, yıkılmış yerin haline, bu kalıntılara içini açarak, huzur, neşe ve sevinç günlerine ağlayarak ağıt yakar.

Bu mukaddimede söz, göç yerinin kalıntıları ve kaybedilmiş vatanın hatıralarıyla başlar. Kaybedilmiş vatanın içinde mekânlar, sevgililer, her şey vardır.

İşte İbn Şuheyd sevdiklerini sorarak Kırıtuba şehri kalıntılarının önünde durur ve kasidesine başlar:²⁴⁹ (Kâmil)

۱ مَا فِي الطُّلُولِ مِنَ الْأَحْبَةِ مُحْتَبِرٌ فَمِنْ الَّذِي عَنْ حَالِهَا نَسْتَحْبِرُ؟

²⁴⁸ İbn Reşîk, *el-Umde fî Şinâ'ati 'ş-Şi'r ve Nakdih*, I, 145.

²⁴⁹ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 109.

“1 Kalıntılarında onun halini bize haber verecek sevdiklerimizden kimse yok, onun durumunu kime soracağız?”

Evet, şair Ebû'l-Ķâsım es-Suheyli Suheyli şehri kalıntıları önünde durup elemlerini, üzüntülerini ona açar ve bu kalan izlerin içinde gömülü hatıraların sırlarını araştırır ve şöyle der:²⁵⁰ (Kâmil)

١ يَا دَارُ أَيَّنَ الْبَيْضِ وَالْأَرَامِ أَمْ أَيَّنَ جَيْرَانُ عَلَيَّ كِرَامِ؟
٢ رَابِ الْمُحِبِّ مِنَ الْمَنَازِلِ أَنَّهُ حَيًّا فَلَمْ يَزَجِعْ إِلَيْهِ سَلَامِ

“1 Ey yurt! Beyaz ceylanlar nerede ya da o kıymetli komşular nerede?

2 Sevgili selam verdiği evlerden dolayı şaşkınlıkta kaldı, zira selamına karşılık verilmedi.”

İşte Ebû İshâk el-İlbîrî el-Bireh şehrine yazdığı mersiye'nin mukaddimesinde onun kalıntılarına şu sözlerle ağlar:²⁵¹ (Tavîl)

٢ أَتُنَدِبُ أَطْلَالَ الْبِلَادِ وَلَا يُرَى لِإِلْبِيرَةَ مِنْهُمْ عَلَى الْأَرْضِ نَادِبِ؟

“2 Ülkenin kalıntılarına üzümlüp şiirle yas mı tutuyorsun? Hâlbuki dünyada İlbîre şehrine ağıt yakan yok”.

3.1.1.2. Gazel Mukaddimesi

Şairlerin mersiye konusu içinde aşka ait mukaddimesi az olmuştur. Bunun nedeni üzüntü ve acı iniltisiyle geçen konunun tabiatının şaire bunu dayatmasıdır. Ancak bununla birlikte belirli konularda kimi aşk mukaddimelerine rastlanmaktadır. Bu bağlamda sevgili, şairlerin özlem duyduğu kaybedilen vatandır. Çünkü bu aşk, üzerinde güven, barış ve huzurun olduğu vatanadır.

²⁵⁰ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi 'r-Ra'îb*, III, 400.

²⁵¹ el-İlbîrî, *Dîvân*, s. 85.

Bu konuda İbnu'l-Ebbâr, bize vatanı Valensiya'ya ağladığı şiirlerini söyler. Kasidesine aşk mukaddimesiyle başlar. Valensiya şehri onun kalbinin sevgi ve özlemde dolduğu sevgilisidir. Şöyle der:²⁵² (Hafif)

۱ لَا تَصُدُّوا فُرَيْمًا مَاتَ صَدًّا مُسْتَهَامٌ لِسَلْوَةٍ مَا تَصَدَّى
 ۲ جَعَلَ الشُّهْدَ فِي رِضَاكُمْ كَرَاهٍ وَاکْتَسَى فِي هَوَاكُمُ السُّقْمَ بُرْدًا
 ۳ رَامَ أَنْ يُخْفِيَ الْعَرَامَ وَلَكِنْ لَمْ يَجِدْ مِنْ إِبْدَاءِ خَافِيهِ بُدًّا
 ۴ كَلَّمَا هَبَّتِ الصَّبَا ذَكَرَ الشُّوقَ فَمَاضَتْ عَيْنَاهُ شَوْقًا وَوَجَدَا

“1 Yüz çevirmeyin, belki de âşık sizin ayrılığınızı engelleyemeden göç etmeniz sebebiyle öldü.

2 Sizi rahat ettirmek için kendisi uykusuzluğa razı oldu, size sevgisinden ve muhabbetinden dolayı hastalık elbisesini kendisi giydi.

3 Aşkını gizlemeye başladı. Fakat kaçtığı şeyi gizleme yolu bulamadı.

4 Ne zaman saba rüzgârı esse özlemini hatırlar, gözyaşları özlem ve sevgiyle gözlerini doldurur.”

3.1.2. Mukaddimesiz Doğrudan Kasidenin Konusuna Giriş

Şehir mersiyesi kasidelerinin çoğu herhangi bir mukaddime olmaksızın doğrudan kasidenin maksadının konusuyla başlar, özellikle de kaybedilen şehirlerin kurtarılması için duyguları harekete geçirecek kahramanlık kasideleri.

Şair İbnu'l-Ebbâr, Emir Ebû Zekeriyâ el-Ḥafsî'den yardım ister. Ondan Endülüs'e yardımı her hangi bir mukaddime olmaksızın şöyle diyerek talep eder:²⁵³ (Basît)

²⁵² İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s.186.

²⁵³ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 408.

١ أَذْرِكُ بِحَيْلِكَ خَيْلَ اللَّهِ أَنْدُلُسَا إِنَّ السَّبِيلَ إِلَى مَنْجَاتِهَا دَرَسَا

“1 Atına bin, Allah’ın adının yükseldiği Endülüs’e git. Şüphesiz onun kurtuluşuna giden yol kalmadı.”

Bu da fakih edib Mâlik b. el-Murâhhal’ın yazdığı kasidedir. Kasidede Beni Murîn’i Endülüs topraklarını kurtarmaya ve ona yardıma teşvik eder. Kasideye İslam’ın zafer isteğiyle başlar:²⁵⁴

١ اسْتَنْصَرَ بِكُمْ الدِّينَ فَأَقْدِمُوا فَإِنَّهُ إِنْ تُسَلِّمُوهُ يُسَلِّمَ
٢ لَا تُسَلِّمُوا الْإِسْلَامَ يَا إِخْوَانَنَا وَأَسْرِجُوا لِنَصْرِهِ وَأَجْمُوا

“1 İslam sizden yardım istedi, onun çağrısına uyun. Çünkü İslama yardımdan vazgeçerseniz o elinizden gider.

2 Ey din kardeşlerim! İslama yardımdan vazgeçmeyin. Onu zaferi için atlarınızın eyerini bağlayıp gemlerini takın.”

Ronda şehrine ağıt yakan meçhul şairini kasidesi, mukaddimesiz hemen konuya girişin yapıldığı kasidelerdendir. Şehrine olan derin üzüntüsü onu hemen şehrinin hüznü halini sormaya iterek şöyle der:²⁵⁵ (Tavîl)

١ أَحَقًّا خَبَا مِنْ جَوِّ رُئْدَةَ نُورِهَا وَقَدْ كُسِفَتْ بَعْدَ الشَّمْسِ بُدُورُهَا؟

“1 Ronda kentinde güneş ışığının söndüğü doğru mu? Güneşten sonra dolunayının tutulduğu doğru mu?”

3.1.3. Hikmet Mukaddimesi

Endülüs şehir mersiyesi kasidelerinin diğer mukaddimeleri arasında, zaman her ne kadar uzun olursa olsun ölümün kesinliği ve insan hayatının fani olmasını anlatan

²⁵⁴ Ali b. Ebî Zer‘el-Fâsî, *ez-Zahîretu’s-Seniyye fi Târîhi’l-Murîniyye*, Dâru’l-Manşûr li’t-Tıbâ’a, Rabat, 1972, s. 98.

²⁵⁵ Arslan, *el-Ĥulelu’l-Endelusiyye fi’l-Aĥbâr ve’l-Âsâri’l-Endelusiyye*, III, 413.

mukaddimeler vardır. Bu kaside türüne Ebû'l-Beķâ er-Rundî'den bir örnek vereceğiz. er-Rundî orada şöyle der:²⁵⁶ (Basît)

۱ لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا مَا تَمَّ نُقْصَانُ فَلَا يُعَرِّ بِطِيبِ الْعَيْشِ إِنْسَانُ
۲ هِيَ الْأُمُورُ كَمَا شَاهَدَتْهَا دُولُ مِنْ سَرَّةِ زَمَنْ سَاءَتْهُ أَزْمَانُ

“1 Her şey eksikten tamamlanmaya başladığında, insan hayatın refahına aldanmasın.

2 İşler gördüğün gibi değişmektedir, bir kimse bir zaman sevinirse daha çok zamanda da kötü durumda olur.”

Mukaddimededen bahis açılmışken mersiye kasidelerinin çoğunun mukaddimesinin hüzn ve ağlamayla başladığını unutulmamalıdır. Bu durum, birçok beyitte kendisini kalıntı, aşk, hikmet mukaddimleri takip etse ve hatta mukaddimesiz olsa bile böyledir. Çünkü ağlama, mersiyeenin en temel unsurlarındandır.

Şair Ebu'l-Muṭarrif b. ‘Amire el-Maḥzûmî’nin Valensiya’ya mersiyesinde, kasidesine ağlama beyitleriyle başlar, sonra binekleriyle giden dostlarını zikrederek kalıntı mukaddimesine geçerken şöyle der:²⁵⁷ (Kâmil)

۱ مَا بَالُ دَمْعِكَ لَا يَبِينِي مِدْرَارُهُ أَمْ مَا لِقَلْبِكَ لَا يَقْرُ قَرَارُهُ؟
۲ أَلْلَوْعَةُ بَيْنَ الضُّلُوعِ لِظَاعِنِ سَارَتْ رَكَائِبُهُ وَشَطَّتْ دَارُهُ؟

“1 Şiddetli gözyaşlarının durmamasının nedeni nedir? Kalp atışlarının yerinde durmamasını sebebi nedir?

2 Binicileri gitmiş, evi sizden uzaklaşmış o yolcuya kalbinin özlemi nedeniyle mi bu başına geldi?”

²⁵⁶ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fî Aḥbâri 'İyâd*, I, 47.

²⁵⁷ el-Ḥımyerî, *Şıfatı Cezîreti'l-Endelus (Ravḍu'l-Mi'târ fî Ḥaberi'l-Aḳtâr kitabından seçmeler)*, s. 51.

Mersiye kasidelerinde anlatabildiğimiz mukaddimelerin tamamı kaybedilen şehirlere yakılan hüznün, elem ve acı ağrıları etrafında dönmektedir.

3.1.4. Geçiş/İntikal ve Çıkış

Geçiş ve çıkış gazel, hiciv, medih veya benzeri şeylerle başlayan sözün manasının bozulmaksızın ve bu manayı dinleyene kesintisiz ve eksik olmayan bir şekilde kastedilen hedefe varmasıdır.

Geçiş, İbnu'l-Eşîr'in dediği gibi manaları verme esnasındaki yumuşak intikaldir. Bu, konular arasında sözler bitmeden ve tekrar olmaksızın yumuşak bir geçiştir. Bütün mana sanki tamamen göz önüne getirilmiştir. Doğrusu geçiş şairin maharet ve kuvvetini gösterir.²⁵⁸

Haddi zatında şehir mersiyesi şairleri kasidelerinin mukaddimelerini oldukça güzel işlemişlerdir. Geçiş bölümünü de güzel işleyerek kasidedeki bölümler arası intikali birbiriyle uyumlu bir şekilde yapmışlardır.

Şair İbnu'l-Ebbâr kafiyesi sin harfiyle biten kasidesinde (siniyyesinde) Emir Ebû Zekeriyâ el-Hafîsî'ye haykırarak yardım istemiş, sonra ona Endülüs'ün maruz kaldığı harap, yıkık ve küfre düşmüş halini açıklamış, daha sonra da Emir el-Hafîsî'nin Endülüs için tek sığınak olduğunu söyleyerek onu geçiş bölümünde methetmiştir. Kasidesinde şöyle der:²⁵⁹ (Basît)

۲۴ صَلِّ حَبْلَهَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الرَّحِيمِ فَمَا أَبْقَى الْمِرَاسُ لَهَا حَبْلًا وَلَا مَرَسًا

“24 Ey merhametli efendi! Şehirlerini birleştire, çünkü felaketler şehirlerinde ne birlik ne de başka bir şey bırakmıştır.”

²⁵⁸ Bkz. Dîyâuddîn İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sair fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâir*, Tkd ve Yorum: Ahmed el-Havfî, Bedevî Tabâne, Dâru Nehdâti Mısr li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, Ty., III, 121.

²⁵⁹ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 408.

Şair İbn Şuheyd de kasidesine, dostlarla ayrılık ve zamanın zulmünü anlattığı kalıntı yerleri mukaddimesiyle başlar, daha sonra kasidesinin esas maksadı olan mersiyeğe, yani geçiş bölümüne intikal ederek şöyle der:²⁶⁰ (Kâmil)

٥ فَدَعِ الزَّمَانَ يَصُوعُ فِي عَرَصَاتِهِمْ نُورًا تَكَادُ لَهُ الْقُلُوبُ تُنَوِّرُ
٦ فَلِمِثْلِ قُرْطُبَةَ يَقِلُّ بُكَاءُ مَنْ يَبْكِي بِعَيْنِ دَمْعِهَا مُتَفَجِّرُ

“5 Zamanı, kalplerin onunla aydınlanacağı nurun yurtlarını aydınlatması için bırak.

6 Kırıtuba şehri için gözyaşının çok olduğu ağlamalar az kalır.”

Şair Ebû'l-Bekâ er-Rundî ise kasidesinin mukaddimesinde, zaman ne kadar uzun olursa olsun, insanın dünyadaki konumu her ne kadar yüksek olursa olsun ölümün ve insan ömrünün bitmesinin kesin olduğunu söyledikten sonra bize zamanın musibetlerin çok olduğunu haber verir. Daha sonra da bu beyitten geçiş bölümüne intikal ederek kasidenin asıl maksadı olan Endülüs yarımadasına mersiyesini söyler, zira o İslam'ın başına gelen büyük musibettir. Şair orada şöyle der:²⁶¹ (Basît)

١٥ دَهَى الْجَزِيرَةِ أَمْرٌ لَا عَزَاءَ لَهُ هَوَى لَهُ أُحُدٌ وَإِنْهَدَّ تَهْلَانُ

“15 Yarımada'nın başına sabır edilemeyecek büyüklükte bir musibet geldi. Onun korkusundan Uhud dağı yıkıldı, Sehlân dağı çöktü.”

Buraya kadar anlatılan şeylerden, şairlerin yaptığı geçişlerin kasidenin gereksinimlerine göre pürüzsüz ve zarif olduğunu görülmektedir.

3.1.5. Kasidenin Sonucu/Hatimesi

Sonuç bölümü kasidenin önemli unsurlarından kabul edilir. O dinleyicinin kulağında kalacak son şeydir. Sonuç aynı zamanda metinde kasidenin amacını belirtir.

²⁶⁰ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 109.

²⁶¹ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'ÿyâd*, I, 48.

Nitekim İbn Reşîk bu konuda “Şiirin başı onun anahtarı ise sonucun da ona kilit olması lazım gelir.” der.²⁶²

Öyle ki kimisi kasidenin güzellik ve kötülüğüne, sonucuna bakarak karar verir. Yine İbn Reşîk şöyle der:²⁶³

“Sözün hatimesi kulakta daha kalıcıdır ve zamanı yakınlaştırma adına gönülde daha iyi kalır. Sonuç güzel olursa kaside güzeldir, eğer çirkin olursa kaside de çirkindir.”

Buna bağlı olarak Endülüslü şairler Endülüs şehir mersiyesi kasidesinin sonuçlarını oldukça güzel bitirmişlerdir. Yaptıkları sonuçlar da mersiye'nin konusuna uygun olmuştur.

Şimdi zikredeceğimiz mersiye Allah'a iltica ve ondan zafer talebiyle bitmektedir. Bu Tuleytula şehri mersiyesi meçhul şairin olup el-Muqrî et-Tilimsânî'nin *Nefhu't-Ṭîb* adlı kitabında geçmiştir:²⁶⁴ (Vâfir)

٧٢ وَنَرْجُو أَنْ يُتَيْحَ اللَّهُ نَصْرًا عَلَيْنِهِمْ إِنَّهُ نَعَمَ النَّصِيرُ

“72 Allah'tan düşmanlara karşı bizim için zafer yazmasını diliyoruz. O, ne güzel yardımcıdır.”

Şu gelen beyitler de günahların ve Allah'tan uzaklaşmanın şehirleri kaybetmenin sebebi olduğuna ve bu nedenle ağıt ve ağlamanın gerekliliğine dair şair Ebû İshâk el-İlbîrî'nin el-Bîre şehrine yazdığı mersiyesidir:²⁶⁵ (Tavîl)

٢١ يُخَاطِبُنَا: أَنْ قَدْ أُخِذْتُ بِدَنْبِكُمْ وَمَا أَحَدٌ مِنْكُمْ عَنِ الذَّنْبِ تَائِبٌ
٢٢ وَأَنْ قَدْ فَسَّتْ أَكْبَادُكُمْ وَقَلُوبُكُمْ وَمَا مِنْكُمْ دَاعٍ إِلَى اللَّهِ رَاغِبٌ

²⁶² İbn Reşîk, *el-Umde fî Şinâ'ati's-Şi'r ve Nakdih*, I, 159-160.

²⁶³ İbn Reşîk, *el-Umde fî Şinâ'ati's-Şi'r ve Nakdih*, I, 145.

²⁶⁴ et-Tilimsânî, *Nefhu't-Ṭîb min Ğuşni'l-Endelusi'r-Raṭîb*, IV, 486.

²⁶⁵ el-İlbîrî, *Dîvân*, s. 88.

۲۳ لَشْكُلْكُمْ أَجْدَرُ وَأَوْلَى بِالْبُكَاءِ عَلَى مِثْلِهِ حَقًّا تَقْوُمُ التَّوَادِبُ

“21 Bize şöyle der: Sizden hiçbir kimsenin tövbe etmediği günahları sebebiyle ben ele geçirildim.

22 Ciğerleriniz ve kalpleriniz katılaştı, içinizdeki Allah’ın dinine çağıran davetçiler yok olmuş.

23 Vardığınız durumunuz ağlanmaya, beğendikleriniz de yas tutanların yas tutmasına daha layık ve daha müstahaktır.”

Geçmişin şerefli haline ve bol hayat şartlarına hüznün ve ağlamayla biten kasideler vardır. İbn Şuheyd’in Kırıtuba şehrine yazdığı mersiyeinin hatimesi de böyledir:²⁶⁶ (Kâmil)

۲۸ حُزْنِي عَلَى سَرَوَاتِهَا وَرَوَاتِهَا وَثِقَاتِهَا وَحُمَاتِهَا يَتَكَرَّرُ

۲۹ نَفْسِي عَلَى آلائِهَا وَصَفَائِهَا وَبَهَائِهَا وَسَنَائِهَا تَتَحَسَّرُ

۳۰ كِبْدِي عَلَى عُلَمَائِهَا حُلَمَائِهَا أَدْبَائِهَا ظُرْفَائِهَا تَتَفَطَّرُ

“28 Hüznüm onun ulularına, onu anlatanlara, oradaki güvenilir kişilere ve onu savunanlara durmadan tekrarlamakta.

29 Gönlüm onun nimetlerine, saflığına, parlaklığına ve ışığına hasret duymakta.

30 Ciğerim onun âlim, hikmet ehli, edebiyatçı, zeki ve nüktedan insanların haline parçalanmakta.”

Endülüs’e yardım için kendilerinde bulunan liderlik şahsiyetlerinden yardım istenilen kasidelere gelince, hatimeleri ya kendilerinden övgü yoluyla yardım istenilen medih kasideleri ya da kendisinden yardım istenilen kişinin makamına uygun olmayan

²⁶⁶ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 111.

herhangi bir eksiklikten veya bir yanlışlıktan veya bir kusurdan dolayı özür beyan eden kasidelerdir.²⁶⁷

Bu, kasidesine emir Emir Ebû Zekeriyâ el-Hâfî'ye layık olmayan bir kusur veya noksanla başlaması nedeniyle kasidesini ona özür sunarak bitiren meçhul şairlerden birine ait kasidedir. Onda şöyle der:²⁶⁸ (Kâmil)

٨٨ صَفْحًا جَمِيلاً أَيُّهَا الْمَلِكُ الرَّضَى عَنْ مُحْكَمَاتٍ لَمْ نُطِقْ إِحْصَاءَهَا
٨٩ تَقِفُ الْقَوَائِي دُونَهُنَّ حَسِيرَةً لَا عِيَّهَا تُخْفِي وَلَا إِعْيَاءَهَا
٩٠ فَلَعَلَّ عَلَيْكُمْ تُسَامِحُ رَاجِعاً إِضْعَاءَهَا وَمُرُقلاً إِعْضَاءَهَا

“88 Güzelce affet ey Emir, sayılamayacak iyi hasletlerinle razı ol.

89 Şüphesiz kaftiyeler bu iyi hasletleri zikretmeden, aciz olduğunu ve sıkıntı çektiğini açığa vurarak zayıf kalıyor

90 Zat-ı âlilerinizin kasidemi güzel bir şekilde dinleyip ondaki ayıp ve eksikleri görmezden gelmesini umarak beni hoş görüp affetmesini ümit ederim belki de.”

Şairlerin, bu şekilde kasidenin amacına ve şiirsel maksada riayet ederek kasidelerinin hatimelerini çeşitlendirdikleri görülmektedir.

3.2. Dil ve Üslup

3.2.1. Lafızlar

Dil, şiirsel sanatın aracıdır ve şairin şiirinde başvurduğu insani deneyimini ifade etmek için sığındığı sığınaktır. Şiirsel dil, şairin duygu ve hislerinin tercümanıdır, onun aracılığıyla fikri, felsefi, içtimai ve dini görüşlerini iletir. Yine onun vasıtasıyla hem kendinin hem de toplumun tasalarını gözlemler.

²⁶⁷ Bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi 'ş-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 603-604.

²⁶⁸ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusî'r-Ra'îb*, IV, 483.

Şiirsel dil, şairin metinde lafız ve manayı mezcederek güzel bir kıvamda karışım olması için aralarındaki insicamı gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Böylece bu dil onun düşüncesine hizmet edip şiirdeki rolünü icra eder. İbn Reşîk şöyle der:“Lafız bir bedendir, ruhu da manadır. Mananın lafızla irtibatı ruhun bedenle irtibatı gibidir. Onun zayıf olmasıyla zayıflar, kuvvetli olmasıyla kuvvetli olur.”²⁶⁹

Şairlerin Endülüs şehir mersiyesi kasidesi lafızlarını kullanmasına ilişkin konuşacak olursak, onların genel olarak fasih, kolay, açık, ilham verici, garabetten ve ta’kidden uzak olduğunu görürüz. Aslında bütün bunlar hüznle ilişkili, insanın duygu ve hislerini muhatap alan mersiyeinin amacına uygun şeylerdir.

Bu lafızların çoğu hasret, acı, ağlama ve elem haleleriyle kuşatılmıştır. Şairlerin ülkelerine gelen böyle bela ve musibetler akabinde insanların hissettiklerine karşı nefes aldırarak, vicdana hitap eden böyle lafızlar kullandıklarında şüphe yoktur.

Şair Ebû'l-Bekâ er-Rundî'nin Endülüs mersiyelerinde buna örnekler vardır. Şair şöyle der:²⁷⁰ (Basît)

لَهَالِكَ الْأَمْرُ وَإِسْتَهْوَتْكَ أَحْرَانُ	۳۹ وَلَوْ رَأَيْتَ بُكَاهُمْ عِنْدَ بَيْعِهِمْ
كَأَمَّا هِيَ يَا قُوتُ وَمَرْجَانُ	۴۱ وَطِفْلَةٍ مِثْلَ حُسْنِ الشَّمْسِ إِذْ طَلَعَتْ
وَالْعَيْنُ بَاكِيَةٌ وَالْقَلْبُ حَيْرَانُ	۴۲ يَفُودُهَا الْعِلْجُ لِلْمَكْرُوهِ مُكْرَهَةً
إِنْ كَانَ فِي الْقَلْبِ إِسْلَامٌ وَإِيمَانُ	۴۳ لِمِثْلِ هَذَا يَمُوتُ الْقَلْبُ مِنْ كَمَدٍ

“39 Eğer sen kölelerin pazarda satılırken ağlamalarını görsen, onların hali sana çok ağır gelir, hüznün ve elem üstüne çöker.

41 Güneşin güzelliği gibi küçük genç kız, o yakut ve mercan gibi parlamıştı.

²⁶⁹ İbn Reşîk, *el-Umde fi Şinâ'ati 'ş-Şi'r ve Nakdih*, I, 80.

²⁷⁰ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'İyâd*, I, 49-50.

42 Gözler ağlarken, kalbi de hayretler içindeyken ecnebi kâfirler onu zorla pisliğe doğru sürüklüyorlar.

43 Böyle bir şey sebebiyle kalp üzüntüden ölecektir, ancak kalpte İslam ve iman varsa.”

Geçen beyitlerdeki lafızların kolay olmakla beraber acıların ahlalarını, hüznün nağmelerini, elemi gözyaşlarını بِكَاٰهْم, اَحْزَان, بَاكِيَّة, حَيْرَان, حَمُوْت, كَمَد, مَمُوْت gibi kelimelerle rahat bir şekilde ifade etmektedir. Bu gibi lafızların her biri dinleyende hasret ve elem duygularını harekete geçirir ve kasvetli Endülüs yarımadasında vücut bulmuş resmi muhayyilesinde canlandırır.

Bu bağlamda meçhul şairin Tuleyţula şehri mersiyesindeki şu sözleri nakledilecektir:²⁷¹ (Vâfir)

٧١ فَلَيْلٌ فِيهِ هَمٌّ مُسْتَكِينٌ وَيَوْمٌ فِيهِ شَرٌّ مُسْتَطِيرٌ

“71 Onda gece kapalı bir tasa, onda gündüz yayılmış şerlerin mekânı.”

Bu beyitlerde de lafızların hem kolay ve açık hem de mersiye konusuna uygun olduğunu görüyoruz. Şair beyitte اللَّيْل lafzını kullanmıştır. Bu kelime uyku, istirahat, güven ve sıkıntılardan uzak olmanın ifadesi olması gerekirken karanlık ve ürkütücülüğün ifadesi olmuştur. Şair bunu delillendirmek için هَمٌّ ve مُسْتَكِينٌ lafızlarını kullanmıştır ki bunlarla bize Endülüs’te insanların katlanmak zorunda olduğu sıkıntıyı ifade eden karanlık ve elem dolu manzarayı resmetmektedir.

Yine şair, şiir beytindeki يَوْمٌ kelimesini kullanmıştır. Bu kelime de aydınlık, çalışma ve iyilik olması gerekirken bunun hemen peşinde kullandığı شَرٌّ ve مُسْتَطِيرٌ kelimelerini, ülkeleri Endülüs’e düşmanın girmesinden sonra gündüzün güzellik ve huzurunu alıp götürmüş olan kötülüğün çokluğuna ve yaygınlığına işaret olarak kullanmıştır.

²⁷¹ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Ṭib min Ğuşni 'l-Endelusi 'r-Raṭib*, IV, 486.

Ancak tabii ki bu, bütün kasidelerin bu format üzerinde olduğu anlamına gelmemelidir. Zaman zaman eski Cahiliye lafızları gibi oldukça zor lafızlara da rastlanmaktadır. Şairlerin bu tür lafızları daha çok ülkelerini kurtarmak için haykırdıklarında ya da düşmanı kovmak için kavimlerini kararlılık ve ısrara teşvik ettiklerinde görülmektedir.

Şair İbn Hâmîs²⁷² bu üslubu kullanıp kavmini düşmanlarla savaşa teşvik eden şairlerdendir. Şiirinde şöyle demiştir:²⁷³ (Mütekârib)

يَشُبُّونَ نَيْرَانَهَا بِالْوَقُودِ	١٨ زَبَانِيَّةٌ خَلِقُوا لِلْحُرُوبِ
إِذَا صَرَبُوا بِحَبَايَا الْعُمُودِ	٢١ هُمُ الْمُخْرِجُونَ حَبَايَا الْجُسُومِ
مَحَارِيبَ مَبْثُوثَةً فِي الصَّعِيدِ	٢٣ نَخَطُ الْحَوَافِرِ مِنْ جُرْدِهِمْ

“18 Onlar savaş için yaratılmış ülke topraklarının muhafızlarıdır, savaş ateşini odunla tutuşturuyorlar.

21 Onlar kınlarında gizledikleri kılıçlarıyla vurduklarında insan vücudundaki gizli iç organları çıkarıyorlardı.

23 Hızlı atlarının toynakları, yeryüzünde mihraplar şeklinde ayrı ayrı izler bırakır.”

Bu zikredilen beyitlerde lafızların azametli ve kuvvetli olduğunu görülmektedir. Şair bu şiddet ifade eden lafızları oluştururken يَشُبُّونَ , جُسُومِ , نَخَطُ , جُرْدِهِمْ , مَبْثُوثَةً , صَعِيدِ gibi kelimeleri seçmiştir.

Yine Endülüs şiirleri lafızlarının kimisinde sokak ya da halk dili kalıpları müşahede edilmektedir. Bunun sebebi ise Abdullah ez-Zeyyât’a göre, bazı şairlerin

²⁷² ‘Abdulcebbâr b. Ebî Bekr İbn Hâmîs, iyi bir şairdir. Sicilya adasında doğup eğitim aldı. Sonra Endülüs’e gitti (471/1078). el-Mu‘temid b. ‘Abbâd’ı övdü, o ona çok hediye verdi. Geniş bilgi için bkz: ez-Zirikî, *el-A‘lâm*, III, 274.

²⁷³ İbn Hâmîs, *Dîvân*, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, ty. s. 115.

halkın kalbini kazanmak için bu lafızları kullanmış olmalarıdır, özellikle de onları cihada ikna ederek Endülüs'te İslam'ın izzetini korumak istemeleridir. Aslında şairler aynı zamanda bu şiirlerin farklı sosyal ve kültürel tabakaları hitap etmesi düşüncesini güdüyorlardı.²⁷⁴

Bu bağlamda Endülüs yarımadası halkının Endülüs'ü kurtarmaları için yardım isteme amacıyla Osmanlı Sultanına gönderdikleri şiirlere rastlanmaktadır. Şairlerin biri şöyle der:²⁷⁵ (Tâvil)

أَخْصُ بِهِ مَوْلَايَ خَيْرَ خَلِيفَةٍ	١ سَلَامٌ كَرِيمٌ دَائِمٌ مُتَجَدِّدٌ
وَمَنْ أَلْبَسَ الْكُفَّارَ ثَوْبَ الْمَدَلَّةِ	٢ سَلَامٌ عَلَى مَوْلَايَ ذِي الْمَجْدِ وَالْعُلَا
مِنَ الضَّرِّ وَالْبَلْوَى وَعِظَمِ الرَّزِيَّةِ	١٩ شَكُونًا لَكُمْ مَوْلَايَ مَا قَدْ أَصَابَنَا
ظَلَمْنَا وَعُومَلْنَا بِكُلِّ قَبِيحَةٍ	٢٠ غُدْرَنَا وَنُصِّرْنَا وَبُدِّلَ دِينَنَا

“1 Kerem yüklü, devamlı ve yenilenen selam, Efendime, en hayırlı halifeye olsun!

2 Selam, kâfirlere zillet elbisesi giydiren yüksek şeref ve makam sahibi Halife Efendime olsun!

19 Size ey Halife efendim! Size başımıza gelen zarar, bela ve büyük musibeti arz ettik.

20 Onlarla aramızdaki ahit bozuldu, Hıristiyanlık dinine girmeye zorlandık, dinimiz değiştirildi, zulme uğradık, aşağılayıcı bir biçimde muamele gördük.”

Geçen bu beyitlerin lafızlarının günlük sıradan hayatta kullanılan basit ve kolay lafızlar olduğu görülmektedir.

Bütün bu anlatılanlara baktıktan sonra Endülüs mersiye kasidelerinde lafızların kasidelerin maksadına uygun şekilde kullanılmış olduğu söylenebilir. Yine şair bu

²⁷⁴ Bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 530.

²⁷⁵ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'İyâd*, I, 109-110.

lafızlar vasıtasıyla duygu ve hislerini cümleye dökmüş, onları amaç ve maksadına uygun kullanabilmiştir.

3.2.2. Cümle Yapısı Üslupları

Üslup insanın fikirlerini, tutumlarını ve duygularını düzen, nizam ve belirli kurallara göre ifade ettiği metottur.

Lügat manasına dönecek olursak, üslup kelimesi Araplarda kullanılmış olan eski bir Arapça kelimedir. İbn Manzûr şöyle der:

“Hurma sıraları için şöyle denir: Üslup. Uzatılmış her yol, üsluptur. Üslup metot, yöntem, ekol demektir. Denir ki; falanca söz üslupları aldı, yani ondan teknikler aldı.”²⁷⁶

“Abdulkâhir el-Curcânî, üslubu “Nazımdaki örnekler ve ondaki metottur.”²⁷⁷ diye tarif etmiştir:

Şüphesiz ki şiirsel kasidelerdeki edebi üslubun büyük önemi vardır. Kasidenin konusu ve amacını hissedip etkilenmede, dinleyeni çekme, ikna etme ve duygularını harekete geçirmede onun etkisi çoktur.

Endülüs şehir mersiyesi kasideleri üslubu hakkında konuşulacak olursa, üslubun haberi ve inşai çeşitleri görülmektedir. Burada haberi üslubun bazı örnekleri zikredilecektir.

3.2.2.1. Şehir Mersiyesinde Haberi Üslup

Şair şehir mersiyesinde haberi üslubu, bize Endülüs'te durumun geldiği hali haber vermek, gidişat ve olaylarıyla ilgili görüntüyü yansıtmak için kullanır. Böylece daha önce fiilen olmuş olayları teyit eder. Onun verdiği haberleri Endülüs'te olup bitenler

²⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 473.

²⁷⁷ ‘Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, thk. Mahmud Şâkir, Mektebetu'l-Hıncî ve Matba'atu'l-Medenî, Kahire, ty., s. 469.

hakkında hissettiği bir rahatlama görevi görür. Şair aynı zamanda, bu haberleriyle Müslümanların kalbini savunma amacıyla harekete geçirmeye çalışır.

Şair es-Sumeysir şöyle der:²⁷⁸ (Serî‘)

۱ وَقَفْتُ بِالزَّهْرَاءِ مُسْتَعْبِرًا مُعْتَبِرًا أَنْدُبُ أَشْشَتَاتَا
۳ فَلَمْ أَزَلْ أَبْكِي، وَأَبْكِي بِهَا هَيْهَاتَ يُعْنِي الدَّمْعُ هَيْهَاتَا
۴ كَأَمَّا أَنَارُ مَنْ قَدْ مَضَى نَوَادِبُ، يَنْدُبُنْ أَمْوَاتَا

“1 ez-Zehra şehrinde ağlayarak, ibret alarak ve dağılan eşyalarına yas tutarak durdum.

3 Ağlıyor, ağlıyordum, ama gözyaşları fayda sağlamıyordu.

4 Gidenlerin izleri, sanki ölülerine ağlayıp iyiliklerini sayan kadınlar gibiydi.”

Şair es-Sumeysir’in geçen bu beyitler vasıtasıyla haberi üslubu kullanarak bize ez-Zehrâ’ şehrinin halini haber verdiği görülmektedir. Bunu yaparken de farklı zamanları gösteren وقفت, مضى gibi mazi, أندب، أبكي، يندبن gibi muzari fiilleri kullanmaktadır ki bu zamanlar hüznün ve hasretin durmadan yenilendiğine ve şehrin kaybedilmesiyle bu durumun devam ettiğini ifade etmiş olur.

Bu bölümde, bir Endülüs yarımadası şairi Osmanlı Sultanından Endülüs’ü kurtarması için şöyle diyerek yardım ister:²⁷⁹ (Tavîl)

۲۳ فَجَاءَتْ عَلَيْنَا الرُّومُ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ بِسَيْلٍ عَظِيمٍ جُمَّلَةً بَعْدَ جُمَّلَةٍ
۲۴ وَمَالُوا عَلَيْنَا كَالْجَرَادِ يَجْمَعُهُمْ يَجِدُ وَعَزْمٌ مِنْ خَيْوَلٍ وَعُدَّةٌ
۲۶ وَفُرْسَانُهُمْ تَزْدَادُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ وَفُرْسَانُنَا فِي حَالِ نَقْصٍ وَقَلَّةٍ

²⁷⁸ et-Tilimsânî, *Nefhu ‘t-Ṭib min Ğuşni ‘l-Endelusi ‘r-Raṭib*, I, 527-528.

²⁷⁹ et-Tilimsânî, *Ezhâru ‘r-Riyâd fi Aḥbâri ‘ÿyâd*, I, 110-111.

٢٧ فَلَمَّا ضَعُفْنَا خَيَّمُوا فِي بِلَادِنَا وَمَالُوا عَلَيْنَا بَلَدَةً بَعْدَ بَلَدَةٍ

“23 Rumlar her taraftan büyük sayılar halinde grup grup üzerimize geldiler.

24 Büyük bir kalabalık halinde bize doğru saldırdılar. Onlar canlılığı, kararlılığı atlar ve silahlarla çekirge gibiydiler.

26 Atlıları her an artıyordu. Bizim atlarımızın sayısı ise eksilip azalıyordu.

27 Zayıflayınca düşmanlar yurdumuzu aldılar. Birbiri ardına her yeri ele geçirmeye başladılar.”

Şairin bu beyitler aracılığıyla Endülüs’ün üstüne çöken kötü hali haber verdiği görülmektedir. Haber verme işini gâh جَاءَتْ عَلَيْنَا الرُّوم ve مَالُوا عَلَيْنَا gibi fiil cümlesiyle, gâh فُرْسَانُهُمْ تَزْدَادُ cümlesinde olduğu gibi acılarının yenilenmesine işaret olarak isim cümlesiyle, gâh فلما ضعفنا خيّموا cümlesinde olduğu gibi habere canlılık katıp tesirini artırmak ve okuyucunun dikkatini çekmek için şart üslubuyla çeşitlendirmiştir.

Şair kasidesinde haberi üsluba şöyle diyerek devam ettirmiştir:

٩٦ فَهَذَا الَّذِي نُلْنَاهُ مِنْ شَرِّ فُرْقَةٍ نَحْنُ يَا مَوْلَايَ نَشْكُو إِلَيْكُمْ

١٠١ وَمَا نَأَلْنَا مِنْ سُوءِ حَالٍ وَذُلَّةٍ وَمِنْ عِنْدِكُمْ نَرْجُو زَوَالَ كُرُوبِنَا

“96 İşte Ey Sahibim durumumuzu size şikâyet ediyoruz. Bu kötü bir şekilde ayrılığa düşmemiz sebebiyle olanlardır.

101 Katınızdan başımıza gelen musibetleri ve kötü hali ve zilleti kaldırmanızı temenni ediyoruz.”

Şair bu iki beyti, Osmanlı Sultanını teşvik etmek suretiyle Endülüs’te sıkıntı çeken Müslümanların bu zor durumunun değiştirilmesine bir vesile yapar. Bununla da durumun sürekliliğine ve yenilenmesine işaretle bulunarak نَحْنُ نَشْكُو إِلَيْكُمْ diyerek şikâyetin, elem ve sıkıntının büyüklüğünden kaynaklanan daimi, sürekli ve yenilenen bir şikâyet olduğunu nazara vermektedir.

Yine *عِنْدِكُمْ نَرْجُو* cümlesinde, Endülüs'ün kurtarılması ve içinde bulunduğu durumdan çıkmasını istemedi yani recada daimilik, süreklilik ve yenilenme vardır.

Şair İbn Şuheyd'in sözleri de zikrettiğimiz bu üsluptandır: (Kâmil)²⁸⁰

۲۴ أَسْفِي عَلَى دَارِ عَهْدَتْ رُؤُوعَهَا وَظَبَاؤُهَا بِفِنَائِهَا تَتَبَخَّرَ
۲۶ أَيَّامَ كَانَ الْأَمْرُ فِيهَا وَاحِدًا لِأَمِيرِهَا وَأَمِيرٍ مَنْ يَتَأَمَّرُ

“24 Üzüntüm her tarafını bildiğim, ceylanları meydanın ortasında kibirle dolaşan yurdadır.

26 O günlerde hüküm sadece Emir'in ve riayetindeki emre uyanlarındı.”

Şairin isim ve fiil cümlelerini kullanarak haberi üslup aracılığıyla Endülüs'ün bolluk ve iyilik içindeki geçmişini bizim için gözlemleyip haber verdiği anlaşılmaktadır. Şair o günlerde Endülüs'ün başına felaket gelmeden önceki yaşantıyı haber verir.

Haberi üslup şair Ebû 'Amr b. el-Murâbıt'ın şöyle dediği beyitleriyle bitirilebilir:²⁸¹ (Recez)

۱۷ كَمِ مِنْ أَسِيرٍ عِنْدَهُمْ وَأَسِيرٍ فَكِلَاهُمَا يَبْغِي الْفِدَاءَ فَمَا فُدي
۱۹ كَمِ مِنْ وَلِيدٍ بَيْنَهُمْ قَدْ وَدَّ مَنْ وَلَدَاهُ وَدَّ أَنْتَهُ لَمْ يُؤَلَدِ
۲۰ كَمِ مَنْ تَقِيَّ فِي السَّلَاسِلِ مُؤْتَقٍ يَبْكِي لِأَخْرَ فِي الْكُبُولِ مُقَيَّدِ

“17 Düşmanın yanında fidyesinin ödenmesini isteyen nice erkek ve kadın esirler var, ama kimse onların fidyesini ödemedi.

19 Anne-babasının doğmasını istemediği nice doğmuş çocuk var.

²⁸⁰ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 110-111.

²⁸¹ Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Dîvânu'l-Mubteda' ve'l-Haber fî Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Asarahum min zevi 'ş-'Şe'ni'l-Ekber*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, VII, 263.

20 Zincire vurulmuş nice muttaki insan var ki, zincire vurulmuş başka bir kişi üzerinde ağlıyor.”

Bu beyitlerde şair *يوعي*, *يولد*, *يكي* fiillerini kullanmak suretiyle, Endülüs halkının karşı karşıya kaldığı trajediyi, çektikleri acı ve sıkıntının devamlı yaşandığını haber verir. Aynı zamanda her beytin başında çokluk ifade eden *كم*'i haberiyyeyi kullanarak yoğun elem, acı, hüznün ve ıstırapın devamlı olmasına ve yenilenmesini vurgu yapar.

3.2.2.2. Şehir Mersiyesinde İnşai Üslup

Şair şehir mersiyesinde inşai üslubu tepkisini ifade etmek ve aynı zamanda muhatabın zihnini etkilemek, onu ikna etmek, dikkatini çekmek, düşünce ve fikrini canlandırıp harekete geçirmek için kullanır. Bunu da inşai üslubun nida, istifham, emir, nehy, temenni, taaccüb, medh, zemm, kasem ve reca gibi türleriyle çeşitlendirir.

İnşai istifham üslubu, Endülüs şairlerinin şehir mersiyesi kasidelerinde kullandığı üsluplardandır. Şair Ebû'l-Bekâ er-Rundî şöyle der:²⁸² (Basît)

وَأَيْنَ مِنْهُمْ أَكَالِيلُ وَيَجَانُ؟	٦ أَيْنَ الْمُلُوكُ ذُوو التَّيْجَانِ مِنْ يَمَنِ
وَأَيْنَ مَا سَاسَهُ فِي الْفَرْسِ سَاسَانُ؟	٧ وَأَيْنَ مَا شَادَهُ شَدَادُ فِي إِرَمِ
وَأَيْنَ عَادٌ وَشَدَادٌ وَقَحَطَانُ؟	٨ وَأَيْنَ مَا حَازَهُ قَاوُونٌ مِنْ دَهَبِ

“6 Yemenli taçlı Kralları nerede? Kralın başını taçlandıran altın taçlar nerede?”

7 İrem Kralı Şeddâd'ın yaptığı saray nerede? Sâsânilerin Fars'taki hükümranlığı nerede?

8 Kârûn'un sahip olduğu altınlar nerede? 'Âd, Şeddâd, Kahtân neredeler?’”

Bu beyitlerde şairin *أين* soru edatını kullanarak istifham üslubunu kullandığı görülmektedir. Buradaki üslubun tamamı mecazi, alaycı ve taaccübi istifhamdan oluşmaktadır ki şair bu üslup vasıtasıyla her şeyin bitip yok olduğuna işaret etmek

²⁸² et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'ÿyâd*, I, 47.

istemiştir. Nitekim Endülüs'ün yıkık şehirlerinin hali aynı önceki milletlerin durumu gibiydi.

Şair fikrini desteklemesi için, muhatabın daha geniş bir bakış açısıyla aklını ve düşüncesini harekete geçirmesi gayesiyle soru ismi aynı beyitte *أين*'yi birden çok kullanmıştır.

İstifham üslubunda meçhul şairin beyitleri de zikredilecektir:²⁸³ (Vâfir)

٢٦ أَنَا أَمِنُ أَنْ يَحُلَّ بِنَا إِنْتِقَامٌ وَفِينَا الْفُسْقُ أَجْمَعُ وَالْفُجُورُ؟!
٣٤ أَصَبْرًا بَعْدَ سَبِيٍّ وَإِمْتِحَانٍ يُلَامُ عَلَيْهِمَا الْقَلْبُ الصَّبُورُ؟

“26 Biz fisk u fücurla iç içeyken intikamdan nasıl emin oluruz?!”

34 Kadınlarımız esir olup bu imtihanla yüz yüze kalırken nasıl sabredeceğiz? Bu iki duruma sabredebilen kalp kesinlikle kınanmalıdır!”

Şair geçen bu iki beyitte soru hemzesiyle istifhami taaccübi üslubunu kullanmıştır. Birinci beyitte *أَنَا أَمِنُ أَنْ يَحُلَّ بِنَا إِنْتِقَامٌ* cümlesiyle, kendilerini bu durumlara sürükleyen günahları işlemesi sebebiyle Endülüs halkını kınayıp azarlamak istemiştir. İkinci beyitte de *أَصَبْرًا بَعْدَ سَبِيٍّ* cümlesiyle, zillet ve horlanmaya sabırları sebebiyle onları azarlamayı murad etmiştir.

Şair bu taaccubi kınama istifham üslubunu belki de onların arasında gayretin yayılmasına ve onların Allah'a dönüp vatanlarını savunmalarına teşvik için kullanmıştır.

Aynı kasidenin içinde şairin şöyle diyerek neyh ve reca üslubunu kullandığını görürüz:²⁸⁴ (Vâfir)

٥٨ وَلَا تَجْنَحْ إِلَيَّ سِلْمٌ وَحَارِبٌ عَسَى أَنْ يُجْبَرَ الْعَظْمُ الْكَسِيرُ

²⁸³ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi 'r-Ra'îb*, IV, 484.

²⁸⁴ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi 'r-Ra'îb*, IV, 485.

“58 Teslim olmaya meyletmeyin ve düşmanlarla savaşın, umulur ki bununla kırılan kemikleri kaynaşır.”

Şair bu beyitte لَّا بِجَحَّحٍ diyerek nehy üslubunu kullanmıştır. Bundan maksadı savaştan dönüp zillete boyun eğmeyi düşünenleri kınamak ve onları düşmanla savaşa teşvik etmektir. Şair kınama üslubunun peşinden أَن يُجْبِرَ cümlesini getirerek reca üslubunu da kullanmıştır. Bunu da kınama sebebinin gerekçelendirilerek o insanların kalbine Endülüs’ün yeniden ışık saçıp medeniyetini inşa etme isteğini kazandırmak için yapmıştır.

Şairlerin şehir mersiyelerinde kullandığı diğer bir inşai üslup da emir üslubudur. Şair bu beyitte şöyle der:²⁸⁵ (Kâmil)

٣٨ هُبُّوا هَا يَا مَعْشَرَ التَّوْحِيدِ قَدْ أَن أَهْبُوبُ وَأَخْرِزُوا عَلِيَاءَهَا
٤١ أُولُوا الْجَزِيرَةَ نُصْرَةً إِنَّ الْعِدَا تَبْعِي عَلَى أَقْطَارِهَا اسْتِيَاءَهَا

“38 Ey Ehli Tevhid yarımada için harekete geçin. Ayaklanma vakti geldi, bununla şeref kazanın.

41 Yarımadanın yardımına önem verin, çünkü düşmanlar onun şehirlerini ele geçirmek istiyor.”

Geçen bu beyitlerde şair هُبُّوا، أَخْرِزُوا، هُبُّوا fiillerini emir kipinde kullanmıştır. Şair bununla Endülüs’e yardımı elde etmek için duyguları harekete geçirip kıskırtmak ve onu istilacı tamahkâr düşmanın elinden kurtarmak istemiştir.

Nida üslubu da önemli inşai üsluplardandır. Burada şair Ebû Mûsâ Hârûn’un beyitleri zikredilecektir:²⁸⁶ (Basît)

٦ يَا حِنَّةً زَحَزَحْتَنَا عَنْ زَحَارِفِهَا ذُنُوبَنَا فَلَزِمْنَا الْبَيْتُ وَالْتَدَمَا

²⁸⁵ et-Tilimsânî, *Nefhu ‘t-Tîb min Guşni ‘l-Endelusi ‘r-Raîb*, IV, 481.

²⁸⁶ İbn ‘Îzârî, *el-Beyânu ‘l-Muğrib fi İhtîşâri Ahbâri ‘l-Endulus ve ‘l-Mağrib*, III, 515-517.

٧ يَا سَائِلِي عَنْ مُصَابِ الْمُسْلِمِينَ بِهَا أَصْخَ لَتَسْمَعَ أَمْرًا يُورِثُ الصَّمَمَا
٣٥ يَا عَيْنُ فَإِنِّي عَلَى جَمِصٍ وَقَوْلِي لَهَا مِنْكَ الْبُكَاءُ إِذَا مَا تُرْسِلِيهِ دَمًا

“6 Günahlarımız cennetin güzelliklerinden uzaklaştırdı, şimdi biz çok üzülüyor ve pişman oluyoruz.

7 Müslümanların bu hale neden düştüğümüzü soran beni dikkatlice dinle! Bu olayı duyunca sağır olursun.

35 Ey gözlerim, Humus'a ağla ve de ki: Ona gönderdiğimiz ağlamalar kan olacak.”

Bu beyitlerde şairin Humus şehrine başına gelenler akabinde tepkisini ifade etmek ve içine düştüğü elem, hasret, acı ve çektiği azabı göstermek için يَا عَيْنِي يَا سَائِلِي, يَا حَنَّةً şeklinde nida üslubunu kullandığı görülmektedir. O sanki bu nidayla, sinesindeki üzüntü ve sıkıntı ahlarının yüklediği gizli ıstırapları boşaltmaktadır.

Nida üslubu aynı zamanda gayretlerin uyanışına, cihada teşvik etmeye bir vasıtaadır. Bu bağlamda şair İbnu'l-Ebbâr şöyle der:²⁸⁷ (Basît)

٦٠ يَا أَيُّهَا الْمَلِكُ الْمَنْصُورُ أَنْتَ هَا عَلَيَاءُ تُوسِعُ أَعْدَاءَ الْهُدَى تَعَسَا

“60 Ey muzaffer Melik! Senin düşmanları tüm zorluklarla kuşatabilecek kişi olduğuna yüksek bir itimat var.”

Şair bu beyitte nida edatı يَا'yı kullanarak Emir Ebû Zekeriyâ el-Hafsi'ye seslenmektedir. Bu seslenmenin amacı Endülüs'ün düşmanlarını yok etmek için ondan medet, imdat ve yardım eli uzatmasını istemektir.

Bir diğer inşai üslup da kasem üslubudur. Endülüs yarımadası şairlerinden birisi bu üslupla şöyle der:²⁸⁸ (Tavîl)

²⁸⁷ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 412.

²⁸⁸ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fi Ahbâri 'ÿyâd*, I, 114.

٩٠ وَاللّٰهُ مَا نَرْضَىٰ بِتَبْدِيلِ دِينِنَا وَلَا بِالَّذِي قَالُوا مِنْ أَمْرِ الثَّلَاثَةِ

“90 Allah’a yemin olsun ki, dinimizin değiştirilmesine razı değiliz, teslis inancı dedikleri şeye de razı değiliz.”

Şair burada kesin bir dille durum ne olursa olsun dini İslam’ın Hıristiyanlığa dönüştürülmesine razı olmadığını belirtmek için kalem üslubunu kullanmıştır.

Burada, kasidelerinde şehir mersiyesi kullanan şairlerin bazı haberi ve inşai üslupları arz edildi. Haberi üslubun Endülüs topraklarında meydana gelen haberlerin bir nakli ve orada yaşanan ihlallerin ve mezalimin tespiti durumunda olduğu görüldü. Yine inşai üslubun da Endülüs yaşananlardan dolayı duygusal tepkilerin ifadesi olduğu müşahede edildi. Çünkü o kalplerde hapsolmuş ahları boşaltmanın bir aracı, gayretlerin uyanması ve düşmanlarla yüzleşmeye teşvik etmenin bir yoludur. Şüphe yok ki şairler her iki üslubu da nihai hedeflerini gerçekleştirme doğrultusunda muhatabın ilgisi çekmek ve duygularını kazanmak için bir araya getirmişlerdir. Bu hedef de ellerinden kayıp gitmiş Endülüs’ün geri getirilmesidir.

3.3. Belagat

3.3.1. Beyani Tasvir

Terim olarak beyan; açığa çıkma, açıklama ve ortaya çıkmak demektir. İbn Manzûr şöyle der: “بَانَ الشَّيْءُ بَيَانًا : Bir şey ortaya çıktı, açık oldu.”²⁸⁹

Belağat istilahi olarak beyan; bir kelimeyi açıkça ifade ederken “birçok yolla kastedilen manasının bilinmesi demektir.”²⁹⁰

Beyan ilmi üçe ana bölüme ayrılır. Bunlar teşbih, mecaz ve kinâyedir.

²⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIII, 67.

²⁹⁰ Muhammed b. Abdurahman el-Ğazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 163.

Beyani tasvirin şiir metninde önemi çoktur. Beyani tasvir, şairin şiir tecrübesinin okuyucuya tesir etmesinde ve tepkisine ortak olmasında his, duygu ve fikirlerini gösterme aracıdır.

Şehir mersiyesi şiirlerine dönülecek olursa şairlerin acı ve sıkıntılarını ifade ederken birçok teknik kullandıkları görülür. Aynı zamanda şehirlerin düşmesi, yıkılması, harabeye dönmesini ve halkın içinde bulunduğu kötü durumlarını nazara verir. Kimi şairler yer yer o görüntüleri halkı cihada ve düşmana karşı durmalarında teşvik unsuru olarak kullanmışlardır.

Şairlerin ana bölümleriyle teşbih ve mecaza ilave olarak kinâyeyi kullanmak suretiyle duygularını ifade ettikleri bu teknik olgulardan bazıları sunulacaktır.

3.3.1.1. Teşbih

“Bir şeyin manada diğer bir şeye ortak olmasıdır.”²⁹¹

Teşbihin önemi mananın gizli yönlerini açıklaması, ona açıklık, bilinme, tanınma ve güzellik kazandırmasıdır.

Şehir mersiyesi şiirlerinde teşbih örneklerine şair, Ebû'l-‘Abbâs ed-Duğûn ile başlanacaktır:²⁹² (Basît)

١٦ يَسِي الْمَسَامِعِ بِالْأَنْفَاطِ مُشَبَّهَةً وَقَع الصَّوَاعِقُ فِي هَدٍّ وَزَلْزَالِ

“16 Kalın ve güçlü titreme sesleri çıkaran yıldırım sesine benzeyen top sesleriyle kulakları esir eder”

Şair bu beyitte Gırnata şehrini vuran top seslerini güçlü yıldırım sesine benzetmektedir. Burada teşbih-i tâm vardır.

Şair İbnu'l-Ebbâr'ın sözleri şu sözleri teşbih-i belîğ örnekler:²⁹³ (Basît)

²⁹¹ el-Ğazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 164.

²⁹² et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri 'ÿyâd*, I, 105.

²⁹³ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 412

٦٢ طَهَّرَ بِأَلَدِكَ مِنْهُمْ إِنَّهُمْ بَجْسٌ وَلَا طَهَارَةَ مَا لَمْ تَغْسِلِ النَّجَسَا

“62 Ülkeni düşmanlardan temizle, onlar pislik gibidir, pislikten temizlenmezsen temizlik olmaz.”

Şair haçlı düşmanları pislige benzetmiştir. Ona göre Endülüs toprakları ancak üzerinden haçlı sömürgecilerin gitmesiyle temizlenecektir.

Yine şair Ebû'l-Beķâ er-Rundî'nin şiirinde teşbih-i tâm örneklerine rastlanır:²⁹⁴
(Basît)

٢٩ يَا زَاكِبِينَ عِتَاقَ الْحَيْلِ ضَامِرَةً كَأَنَّهَا فِي جَحَالِ السَّبْقِ عِثْبَانُ
٣٠ وَحَامِلِينَ سُيُوفَ الْهِنْدِ مُرْهَفَةً كَأَنَّهَا فِي ظَلَامِ النَّقْعِ نِيرَانُ

“29 Ey asil, sıska atlara binenler, sanki o atlar kartallar gibi yarış meydanındadırlar.

30 Ellerinde keskin kılıçlarıyla, savaşta güçlü tozların ortasında karanlıkta parlayan ateş gibidirler.”

Şair burada atları hızları ve ileri atılmasında, avlarının üzerine güçlü ve hızlı bir şekilde atlayan yırtıcı kuşlara benzetmektedir. Parlak ve çok keskin kılıçları da savaşın ortasında parlayan ateşe benzetmektedir.

İsimsiz şairin şiirinde de teşbih-i tâm örnekleri geçmektedir:²⁹⁵ (Kâmil)

٢٠ بِأَبِي مَدَارِسَ كَالطُّلُولِ دَوَارِسَ نَسَخَتْ نَوَاقِيسُ الصَّلِيبِ نِدَاءَهَا

“20 Babam size feda olsun ey harabeler gibi yok olup gitmiş ve izleri silinmiş medreseler! Ezan seslerinin yerini çan nağmeleri almıştır.”

Burada dini okullar izi eseri kalmamış yıkılıp gitmiş harabelere benzetilmektedir.

²⁹⁴ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri 'ÿyâd*, I, 49-50.

²⁹⁵ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi'r-Raṭîb*, IV, 480.

Şair es-Sumeysir'in şiiri teşbih-i temsilî örneklerindendir.²⁹⁶ (Serî‘)

٤ كَأَمَّا أَنْزَارُ مَنْ قَدْ مَضَى نَوَادِبُ، يَنْدُبْنَ أَمْوَاتَنَا

“4 Gidenlerin izleri, sanki ölülerine ağlayıp iyiliklerini sayan kadınlar gibiydi.”

Şair bu teşbihle yıkılıp harap olmuş kalan izleri ölülerine ağıt yakan kadınlara benzetmiştir. Sanki bu izler bu şehre ve onun başına gelen ölüm ve yıkılmışlığa ağlamaktadır.

Şair İbnu'l-‘Assâl'ın sözleri de teşbih-i temsilî örneklerindendir.²⁹⁷ (Basî‘t)

٣ وَنَحْنُ بَيْنَ عَدُوٍّ لَا يُفَارِقُنَا كَيْفَ الْحَيَاةِ مَعَ الْحَيَاتِ فِي سَفَطٍ؟

“3 Biz bizi terk etmeyen bir düşmanla karşı karşıyayız. Yılanlarla aynı kap içinde bir hayat nasıl yaşanır?”

Şair burada düşman haçlıların Endülüslülere kurduğu tuzak ve kötülükleri Endülüslülerin arasında zehir saçan yılanlara benzetmiştir.

Şair İbn Şuheyd'in kasidesinde geçenler de teşbih-i müekkede örnektir.²⁹⁸ (Kâmil)

٢٠ كَانَتْ عِرَاضُكَ لِلْمُيِّمِ مَكَّةَ يَا أُوِي إِلَيْهَا الْخَائِفُونَ فَيُنْصَرُوا

“20 Senin meydanların ona ulaşmak isteyenler için korkanların sığındığı ve yardım edildiği Mekke şehri gibi varılacak bir yerdir.”

Şair burada her taraftan insanların kendisine yöneldiği Kırıtuba şehrini Mekke'ye benzetmiştir. Çünkü zayıf ve korkan insanlar her yerden Kırıtuba'ya gelip isteklerine kavuşmaktadırlar.

²⁹⁶ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusî'r-Ra'îb*, I, 528.

²⁹⁷ ‘Abbâs, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Endelusî ('Aşru 't-Tavâif ve 'l-Murâbi'in)*, s. 147.

²⁹⁸ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 110.

3.3.1.2. Mecaz

el-Haṭîb el-Ḳazvîni Hitap istilâhında hakikat, konulduğu şey için kullanılan kelimeye denir. Mecaz ise konulduğu amaç dışında kullanılan kelimeye denir. Cesur adama aslan denmesi gibi.²⁹⁹

Mecaz sözlük anlamı mecaz-ı mürsel ve istiare olmak üzere ikiye ayrılır.

3.3.1.2.1. Mecaz-ı Mürsel

“Benzerlik haricindeki bir alakadan dolayı konulduğu mananın anlaşılmasına mani olan bir karineyle konulduğu anlamın dışında kullanılan kelimedir.”³⁰⁰

Mecaz-i mürselin önemi, dinleyen kişinin şahsında tahayyül ve tasvirle manayı kuvvetlendirmesi ve kastedilen maksadı ispat etmesinden gelir. Öyle ki anlatılanı dinleyen bizzat gözüyle görmüş gibi olur.

Mecaz-i mürsel şairlerin şehir mersiyesinde kullandığı bir sanattır. Şair İbn Sehl şöyle demiştir:³⁰¹ (Kâmil)

١٩ أَلْبَيْضُ تَقْلُقُ فِي الْعُمُودِ مَضَاوَةً لِلْحَقِّ إِذْ يُلْقَى يَدَ الْمُسْتَضْعَرِّ
٢٠ وَالْحَيْلُ تَضَجُّ فِي الْمَرَابِطِ غَيْرَةً أَلَا بَجُوسَ حَرِيمِ رَهْطِ الْأَصْفَرِّ

“19 İşte bunlar kınındaki kılıçlardır. Bu kılıçlar aşağılık düşmanı yok etmek suretiyle hakka yardım etmek için yanmasından dolayı hareket ediyorlar.

20 İşte atlar, Rum diyarına gidememe endişesi ve korkusuyla bir yere bağlanıp kalmaktan bıktılar”

²⁹⁹ Bkz. el-Ḳazvîni, *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ*, s. 202-203.

³⁰⁰ İsa el-‘Akûb, *el-Mufaşşal fî ‘Ulûmi’l-Belâğati’l-‘Arabîyye, Mudîriyyetu’l-Kütüb ve’l-Matbû‘âti’l-Câmi‘iyye*, Halep, 2. bs., 2017, s. 533.

³⁰¹ el-Fâsî, *ez-Zahîretu’s-Seniyye fî Târîhi’l-Murîniyye*, s. 69.

Şair, kınlarında hareket eden kılıçlarla mecazen kılıçları taşıyan süvarileri kasteder. Yerlerinde durmaktan bıkan atlarla da mecazen bu atlara binen süvarileri kastetmektedir.

Ebû'l-Beġâ er-Rundî'nin sözleri mecaz-i mürsele örnektir:³⁰² (Basît)

٣٥ أَلَا نُفُوسٌ أَيَّاتٌ لَهَا هِمٌّ أَمَا عَلَى الْخَيْرِ أَنْصَارٌ وَأَعْوَانُ

“35 Nerede zilleti ve aşağılığı kabul etmeyen azimli nefisler? İyiliğe çalışan yardımcılar ve destekçiler yok mu?”

Şair, zillet ve aşağılığı kabul etmeyen nefislerle mecazen gerçek insanı kasteder. Böylece şair cüz ile mecazen bütünü kastetmiştir.

Bilinmeyen şairin sözleri de mecaz-i mürsel örneklerindendir:³⁰³ (Vâfir)

٦ لَقَدْ خَضَعَتْ رِقَابٌ كُنَّ غُلْبًا وَزَالَ عُنُقُهَا وَمَضَى النَّفُورُ

“6 Zulüm ve eziyet eden bu boyunlar boyun eğdi. Kibirleri gitti ve topluluklar gittiler.”

Şair, zillet ve aşağılığı kabul etmeyen boyunlarla mecazen gerçek insanı kasteder. Böylece şair insanın bir parçasıyla mecazen insanın bütününe kastetmektedir.

3.3.1.2.2. İstiare

“Benzerlik alakasından dolayı konulduğu mananın anlaşılmasına mani olan bir karineyle konulduğu anlamın dışında kullanılan kelimedir.”³⁰⁴

İstiazenin önemi, okuyucuyu hayat ve ruh olmayan şeylere hayat ve ruh katan hayal dünyasında dolaştırmasıdır. Bununla manalar ve lafızlar birbiriyle bağlanarak kastedilen hakiki manaya ulaşılabilir.

³⁰² et-Tilimsânî, *Ezhâru 'r-Riyâd fî Aġbâri 'ÿyâd*, s. I, 49.

³⁰³ et-Tilimsânî, *Nefġu 't-Ṭib min Ğuġni 'l-Endelusi 'r-Raġib*, IV, 483.

³⁰⁴ Bkz. el-'Akûb, *el-Mufaġsal fî 'Ûlumi 'l-Belâġati 'l-'Arabiyye*, s. 484.

Şair İbn Şuheyd'in sözü şehir mersiyesinde istiare-i tasrihiyye kullanımına örnektir:³⁰⁵ (Kâmil)

١٨ يَا جَنَّةً عَصَفَتْ بِهَا وَبِأَهْلِهَا رِيحُ الْنَّوَى فَتَدَمَّرَتْ وَتَدَمَّرُوا

“18 Ey güzel cennet, ayrılık rüzgârı hem şehri hem ahalisini helak ve harap edip dağıttı.”

Şair Kırıtuba şehrini istiare yoluyla cennete benzetmektedir.

Şair Ebû'l-Kâsım es-Suheyli'nin sözleri istiare-i mekniyye örneklerindedir:³⁰⁶ (Kâmil)

٣ لَمَّا أَجَابَنِي الصَّدَى عَنْهُمْ وَلَمْ يَلِجِ الْمَسَامِعَ لِلْحَيِّبِ كَلَامٌ

“3 Onların cevabı yerine sesimin yankısından başka bir şey gelmedi, sevgilinin hiçbir sözü kulağıma girmedi.”

Şair istiare yoluyla sesinin yankısını, cevap veren insana benzetmektedir.

Şair Ebû'l-Bekâ er-Rundî Endülüs'ün içinde bulunduğu kötü durumu muhataba ulaştırıp onları etkilemek için istiare-i mekniyye kullanmıştır:³⁰⁷ (Basît)

٢٤ حَتَّى الْمَحَارِيبُ تَبْكِي وَهِيَ جَامِدَةٌ حَتَّى الْمَنَابِرُ تَرْثِي وَهِيَ عِيدَانٌ

“24 Cansız olmasına rağmen camilerin mihrapları ağlıyor, camilerin minberleri ahşap olmalarına rağmen ağıt yakıyorlar.”

Şair istiare yoluyla cami mihraplarını ağlayan insana, minberleri de ağıt yakan insana benzetmektedir.

Şair Ebu'l-Muṭarrif b. 'Amire el-Maḥzûmî de istiare-i tasrihiyye kullanmıştır:³⁰⁸ (Kâmil)

³⁰⁵ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 110.

³⁰⁶ et-Tilimsânî, *Nefḥu 'l-Ṭîb min Ğuṣni 'l-Endelusi 'r-Raṭîb*, III, 400.

³⁰⁷ et-Tilimsânî, *Ezhâru 'r-Riyâd fî Aḥbâri 'ÿyâd*, I, 48.

٤ حَسَنَاءُ طَاعَتْهَا إِسْتَقَامَتْ بَعْدَنَا لِعَدُوِّنَا أَفَيْسَتْ قِيمٌ لَهَا الْهَوَىٰ؟

“4 Onu bizden sonra düşmanımıza itaat eden güzel kadın gibidir. Bundan sonra onu karşı nasıl doğru olur?”

Şair Endülüsün bahsettiği bu şehrini istiare yoluyla sevilen güzel bir kadına benzemektedir.

3.3.1.3. Kinâye

Kinâye, lafzın gerçek manasına kullanılması yanında konulduğu asıl manasının dışında başka bir mana için de kullanılmasıdır.³⁰⁹ Beyani tasvirde kinâyenin önemine gelince, o uzun bir düşünme sürecinden sonra istenilen manayı açığa çıkarmak suretiyle akli sevindirerek zihinleri harekete geçirir ve manayı güzelleştirip kuvvetlendirir. Bunların yanı sıra mana ve ondan kastedilen ifadeleri korkmaksızın güzel tasvirlerle ortaya koyar.³¹⁰

Qurţuba mersiyelerinde bazı şairlerin kinâye kullanımlarına rastlanmaktadır:³¹¹ (Serî‘)

١ بَاكَ عَلَى قُرْطُبَةَ الرَّزِينِ فَقَدْ دَهَتْهَا نَظْرَةُ الْعَيْنِ

“1 Güzel Qurţuba’ya ağla, kıskançlık gözleri ona değdi.”

Şairin sözündeki فقد دهتها نظرة العين ifadesi hasetten kinâyedir.

Ebû'l-Bekâ er-Rundî şiirinde şöyle diyerek kinâyeyi kullanmıştır:³¹² (Basît)

٢٧ تِلْكَ الْمُصِيبَةُ أَنْسَتْ مَا تَقَدَّمَهَا وَمَا لَهَا مَعَ طُولِ الدَّهْرِ نِسْيَانٌ

٣٣ كَمْ يَسْتَعِثُّ بِنَا الْمُسْتَضْعَفُونَ وَهُمْ قَتَلَى وَأَسْرَى فَمَا يَهْتَرُّ إِنْسَانٌ

³⁰⁸ et-Tilimsânî, *Nefhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusî 'r-Ra'îb*, I, 310.

³⁰⁹ Bkz. el-Ķazvînî, *el-İdâh fi 'Ulûmi 'l-Belâġa*, s. 241-242.

³¹⁰ Bkz. el-'Akûb, *el-Mufaşşal fi 'Ulûmi 'l-Belâġati 'l-'Arabîyye*, s. 580-582.

³¹¹ İbnu'l-'İzârî, *el-Beyânu'l-Muġrib fi İhtîşâri Aĥbâri Mulûki 'l-Endelus ve 'l-Maġrib*, II, 377.

³¹² et-Tilimsânî, *Ezhâru 'r-Riyâd fi Aĥbâri 'İyâd*, I, 49.

“27 O felaket diğer bütün felaketleri unutturmuştur. Üzerinden ne kadar zaman geçse de bu felaket unutulmayacak.

33 Mazlumlar öldürülür ve esir alınırken ne kadar da yardım istemişler, ama hiç kimse yerinden kıpırdamamış.

Şair Ebû'l-‘Abbâs ed-Dukûn’ un şiirindeki kinâye de şöyledir:³¹³ (Basît)
 ۸ زُهْبَانُ لَيْلٍ وَفُرْسَانُ النَّهَارِ فَمَنْ يُلِمُّم بِسَاحَتِهِمْ يَظْفَرُ بِأَمَالِ
 ۴۱ فَلَنْكُورِمُ الْآنَ مَنْ يَنْزِلُ بِمَنْزِلِنَا فَالِدَّهْرُ ذُو دُولٍ فَاسْمَعِ لِأَمْثَالِ

Şair Ebû'l-‘Abbâs ed-Dukûn’ un şiirindeki kinâye de şöyledir:³¹³ (Basît)

۸ زُهْبَانُ لَيْلٍ وَفُرْسَانُ النَّهَارِ فَمَنْ يُلِمُّم بِسَاحَتِهِمْ يَظْفَرُ بِأَمَالِ
 ۴۱ فَلَنْكُورِمُ الْآنَ مَنْ يَنْزِلُ بِمَنْزِلِنَا فَالِدَّهْرُ ذُو دُولٍ فَاسْمَعِ لِأَمْثَالِ

“8 Onlar geceleri abit gündüzleri de süvarilerdir. Her kim onların oldukları yerde olursa istek ve gayelerine ulaşırlar.

41 Yurdumuza gelene ikram edelim, zaman değişip dönüşüyor, geçmiş ümmetlerin örneklerini dinle.”

Şairin لَيْلٍ وَفُرْسَانُ النَّهَارِ sözünde züht ve takvadan, فُرْسَانُ النَّهَارِ sözünde de cesaret ve kuvvetten kinâye vardır. Yine ذُو دُولٍ فَالِدَّهْرُ sözünde değişim ve dönüşüm olmamasından kinâye vardır.

3.3.1.4. Bedî‘ Sanatı

Bedî‘ lügat olarak; icad ve inşa anlamına gelir. İbn Manzûr “بَدَعَ الشَّيْءُ, inşa etmek ve başlamaktır.” der.³¹⁴

Belagat istilahı olarak da; muktezay-ı hale ve delaletin açıklığına riayetden sonra kendisiyle sözün güzelleştirme cihetlerinin bilinmesidir.³¹⁵

³¹³ et-Tilimsânî, *Ezhâru’r-Riyâd fî Ahbâri ‘İyâd*, I, 105-107.

³¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, 6.

Bedî‘, biri manaya diğeri lafza bakma yönüyle iki kısma ayrılır.

Bedî‘nin önemi, sözün güzelleştirilmesini ve süslenmesini nazara veren bir güzellik aracı olmasıdır. Bu da insanın güzelliğe ait hislerine hitap eder.

Manaları güzelleştirme sanatı adı altında tıbak sanatından ve lafzı güzelleştirme sanatı adı altında da cinas sanatından örnekler ele alınacaktır.

3.3.1.4.1. Tıbak

“Bir cümlede iki zıt mananın bir araya gelmesidir.”³¹⁶

Tıbak sanatının önemi, bir mananın gerçek ve zıt anlamının bir araya getirilerek mananın zihne yerleşip sağlamlaşması yetisi kazandırmasıdır. Bu zıtlık insan zihnine anlama yetisi vermektedir. Böylece insan bir kalıpta zıtların kullanılmasıyla ondan keyf ve zevk alır.

Şair İbn Hızam Endelusî şehir mersiyesinde tıbak sanatını kullanmıştır:³¹⁷ (Tavîl)

۹ لَعْنُ كَانَ أَظْمَأْنَا فَقَدْ طَالَ مَا سَقَى وَإِنْ سَاءْنَا فِيهَا فَقَدْ طَالَ مَا سَرَّ

“9 Eğer zaman kimi zaman bizi susuz bırakmışsa, çok zaman da doyuncaya kadar içtik, eğer zaman kimi zaman bizi üzmüşse, çok zaman da sevindirmiştir.”

Birinci şatırda أَظْمَأْنَا ve سَقَى fiilleri, ikinci şatırda da سَاءْنَا ve سَرَّ fiilleri arasında tıbak vardır.

Şair Ebû İshâk el-İlbîrî'nin şiirinde tıbak şöyle geçmektedir:³¹⁸ (Tavîl)

۳ عَلَى أَنَّهَا شَمْسُ الْبِلَادِ وَأَنْسَاهَا وَكُلُّ سِوَاهَا وَخَشَّةٌ وَعَيَْاهِبُ

“3 İlbire şehri Endülüs'ün güneşidir, rahat ve emniyet şehridir, onun dışında kalanlar çok karanlık ve zulmet içindedir.”

³¹⁵ Bkz. el-Ğazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi 'l-Belâğa*, s. 255.

³¹⁶ el-Ğazvîni, *el-İdâh fî 'Ulûmi 'l-Belâğa*, s. 255.

³¹⁷ İbnu'l-Haţîb, *A 'mâlu 'l-A 'lâm*, s. 108.

³¹⁸ el-İlbîrî, *Dîvân*, s. 86.

Beyitteki *أُنْسٌ* ve *وَحْشَةٌ* kelimeleri arasında tıbak vardır.

Şair Ebû ‘Amr b. el-Murâbiṭ’ın şiirinde tıbak şöyle kullanılmaktadır:³¹⁹ (Recez)

٣٠ أَبْنِي مَرِينٍ وَالْقَبَائِلِ كُلُّهَا فِي الْمَغْرِبِ الْأَدْنَى لَنَا وَالْأَبْعَدِ

“30 Size sesleniyorum ey Beni Mirrîn kabilesi ve bize yakın ve uzak olan Mağribteki diğer tüm kabileleri.”

Beyitteki *الْأَدْنَى* ve *الْأَبْعَدِ* kelimeleriyle tıbak kullanılmıştır.

Tıbak sanatı içinde mukabele vardır. Bu da birbirine benzer iki ya da daha fazla mananın sonrasında da o ikisini karşılayan ya da sırayla gelen mukabele şeklindedir.³²⁰

Şair Ebu’l-Muṭarrif b. ‘Amire el-Maḥzûmî’nin şiirinde mukabele kullanılmıştır:³²¹

(Kâmil)

١٤ قَدْ كَانَ يُشْرِقُ بِالْهِدَايَةِ لَيْلُهُ وَالْآنَ أَظْلَمَ بِالضَّلَالِ نَهَارُهُ

“14 Onun gecesi hidayetle aydınlanıyordu, şimdi gündüzü dalaletle kararıyor.”

Şiirde mukabele birinci şatırdaki *يُشْرِقُ*, *الْهِدَايَةِ* ve *لَيْلُهُ* ile ikinci şatırdaki *أَظْلَمَ*, *الضَّلَالِ* ve *نَهَارُهُ* arasında geçmektedir.

Şair İbnu’l-Ebbâr’ın şiirinde de mukabele sanatı kullanılmıştır:³²² (Basît)

٩ مَدَائِنُ حَلَّهَا الْإِشْرَاكُ مُبْتَسِمًا جَذْلَانٌ وَارْتَحَلَ الْإِيمَانُ مُبْتَسِمًا

“9 Endülüs şehirlerine şirk gülerek sevinerek yerleşmiş, iman oradan kederle ayrılmıştır.”

³¹⁹ İbn Haldûn, *Dîvânul’l-Mubteda’* ve’l-Ḥaber fî Târihi’l-‘Arab ve’l-Berber ve men ‘Âsarahum min zevi’ş-Şe’ni’l-Ekber, VII, 263.

³²⁰ el-Ḳazvînî, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğâ*, s. 259.

³²¹ el-Ḥimyârî, *Şifatu Cezîreti’l-Endelus (Ravḍu’l-Mi’târ fî Ḥaberi’l-Aḳtâr kitabından seçmeler)*, s. 52.

³²² İbnu’l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 408.

Şiirin birinci şatırında حَلَّهَا ve مُبْتَسِمًا kelimeleri, ikinci şatırında da اِرْتَحَلَ ve جَدْلَان kelimeleri kullanılarak mukabele yapılmıştır.

3.3.1.4.2. Cinas

İki kelime harfin türü, sayısı, sıralaması ve harekesi bakımından dört yerde lafız olarak aynı olurken bu iki kelimenin manada farklı olmasıdır. Bu durumda cinas tam cinas olur. Ama iki kelimedede bu dört husustan biri hem lafzen farklı olursa ve hem de manada farklı olursa cinas, nakıs cinas olur.³²³

Cinasın önemi, söze insanın içine hislerine dokunan bir musiki akıtırken zihninde de manayı pekiştirmesinden kaynaklanır.

Cinas şair İbn Şuheyd'in şehir mersiyesinde şöyle geçmektedir:³²⁴ (Kâmil)

۸ فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُتَفَطِّرٌ لِفِرَاقِهَا مُتَحَيِّرٌ

“8 Her bir köşede onun dehşet verici ayrılığı sebebiyle onlardan parçalanmış bir grup var.”

Beyitte مُتَفَطِّرٌ ile مُتَحَيِّرٌ arasında nakıs cinas vardır.

Meçhul şairin şiirinde ise cinas şöyle geçmektedir:³²⁵ (Vâfir)

۱ لِيُكَلِّكَ كَيْفَ تَبْتَسِمُ الْتُعُورُ سُورًا بَعْدَمَا سُيِّتَ تُعُورُ ؟

۱۰ مُحْصَنَةٌ مُحْصَنَةٌ بَعِيدٌ تَنَاوَهُهَا وَمَطْلَبُهَا عَسِيرٌ

“1 Seni kaybettikten, hudutların tutsak edildikten sonra ağızlarımız nasıl gülümseyebilir?”

10 O korunmuş güzel bir şehirdi, herhangi biri gelip onu alamazdı, ona ulaşmak çok zordu”

³²³ Bkz. el-‘Akûb, el-Mufaşşal fî ‘Ûlumi'l-Belâğati'l-'Arabiyye, s. 670-673.

³²⁴ İbn Şuheyd, Dîvân, s. 110.

³²⁵ et-Tilimsânî, Neşhu 't-Tîb min Ğuşni 'l-Endelusi'r-Ra'îb, IV, 483.

Birinci beyitte geçen نُعُور ve نُعُور kelimelerinde tam cinas görülmektedir. İkinci beyitte geçen مُحْصَنَةٌ ve مُحْصَنَةٌ kelimelerinde de nakıs cinas görülmektedir.

Şair İbnu'l-Ebbâr şiirinde cinası şöyle kullanmaktadır:³²⁶ (Basît)

۸ وَفِي بَلَنْسِيَّةٍ مِنْهَا وَقُرْطُبَةَ مَا يَنْسِفُ النَّفْسَ أَوْ مَا يَنْزِفُ النَّفْسَا
۱۳ هُفِّي عَلَيْهَا إِلَى اسْتِرْجَاعِ فَائْتِهَا مَدَارِسًا لِلْمَتَانِي أَصْبَحَتْ دُرْسَا

“8 Valensiya ve Kırıtuba'daki insanları yok eden veya onları nefessiz bırakan felaket var.

13 Üzüntüm Endülüs'ün mazisine dönmesi içindir, okulları ayetlerinin tekrar be tekrar okunduğu ama şimdi bunların olmadığı yerlerdir.”

Birinci beyitte يَنْسِفُ ve يَنْزِفُ kelimerinde, ikinci beyitte de مَدَارِسُ ve دُرْسَا kelimeleril arasında nakıs cinas görülmektedir.

Şair Ebû'l-‘Abbâs ed-Duğûn’un sözlerinde cinas görülmektedir:³²⁷ (Basît)

۴ عَمَّتْ فَعَمَّتْ قُلُوبُ الْمُسْلِمِينَ فِيهَا لِلْمُسْلِمِينَ مِنْ أَعْدَائِهِ وَأَنْكَالٍ

“4 Endişeler arttıkça artmış, kalplerimiz üzüntü ve çaresizlikle dolmuştur, düşmanlar ve kısıtlamalarla Müslümanların hali nice dir.”

عَمَّتْ ve عَمَّتْ kelimleri arasında nakıs cinas vardır.

Geçen örneklerde şairler şiirlerinde Endülüs'ün başına gelen felaket ve musibetleri yansıtırken, güzel rahat geçmişleri ve başlarına gelenleri karşılaştırırken beyan ve bedî‘i kullanmışlardır. Bütün bunları Endülüs'ü düşman İspanyolların elinden kurtarmak için okuyanların kalplerini ve duygularını heyecan ve harekete geçirmek için birer vasıta yaptılar.

³²⁶ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 408-409.

³²⁷ et-Tilimsânî, *Ezhâru 'r-Riyâd fi Ahbâri 'İyâd*, I, 105.

3.4. Aruz ve Kafiye

3.4.1. Kullanılan Şiir Bahirleri

Şiirlerde musiki önemli bir etkiye sahiptir. Bu da insanın içindeki sevinç, hüzn, sevk, sıkıntı vb. duyguları ortaya koymaktadır. Aynı zamanda musiki kasidede güzellik, keyf ve zevk verirken dinleyeni de kasidede anlatılanların içine çekmek suretiyle onları olayın bir parçası haline getirir. Şiir vezinleri musikin en önemli unsurlarıdır. Bu vezinler kendi içinde suyu ne kadar çekilirse çekilsin bitmeyen ve çok geniş bir alan tutan sudan denize teşbih yapılarak şiir bahri/denizi diye isimlendirilir. Bu şiir bahirleri anlatılırken birçok örnek vermek mümkündür.

Şiir bahirler on altı tanedir. Bunların onbeşini el-Ḥalîl bulurken bir tanesini de öğrencisi el-Aḥfeş ortaya koymuştur.

Şehir mersiyesi yazan şairlerin şiirlerinde bu bahirlerden üçünün daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bunlar da kâmil, tavîl ve basîttir.³²⁸ Her bir bahrin kendine has uzun vezinleri vardır. Belki şairler mersiyelerinde bu bahirleri bizzat hüzn ve acı ahlalarını ifade etmek için kullanmışlardır. Sanki şair bu uzun vezinli bahirleri kullanarak muhtemelen hüznlerini ve iç inlemelerini dile getiriyor ve böylece bu sıkıntılı durum ve duygularını azaltmaya çalışmışlardır.

Şair İbn Ḥazm tavîl bahrinde şu şiiri söylemiştir.³²⁹ (Tavîl)

١ سَلَامٌ عَلَى دَارِ رَحَلْنَا وَعُودِرْتِ خَلَاءٌ مِنَ الْأَهْلِينَ مُوحِشَةً قَفْرًا

“1 İnsanların gidip terkettiği, böylece halkı boşalan, kasvetli, içinde yaşam belirtisi kalmayan kendisinden göç ettiğimiz yurda selam olsun.”

Bu beyitte şairin sevenleri ve dostları yaşadıkları hatıralarıyla kendisini terkeden harap olmuş Kurtubaya hazin hazin ağlayarak şiirini söylediği görülmektedir. Şair bunu

³²⁸ Şehir mersiyesi şiirlerinde geniş bilgi için bkz. ez-Zeyyât, *Risâu'l-Mudun fi's-Şi'ri'l-Endelusî*, s. 512.

³²⁹ İbnu'l-Ḥaṭîb, *A'mâlu'l-A'lâm*, s. 107.

söylerken Kırıtuba düştükten sonra içindeki saklı olan büyük sıkıntı ve acısını her hüznüne kifayet edebilecek olan tavîl bahrini kullanmıştır.

Meçhul şairin şiiri kâmil bahrinde kaleme alınmıştır.³³⁰ (Kâmil)

۱ نَادَتْكَ أَنْدَلُسٌ فَلَسَّ بِزِدَائِهَا وَاجْعَلْ طَوَائِغِي الصَّلِيبِ فِدَاءَهَا

“1 Endülüis sana seslendi, çağrısına cevap ver, dalalet sembollerini ortadan kaldır.”

Şair geçen beyitte yıkılmak üzere olan ülkesinin kurtarılması için bütün mana ve maksatlarını tam olarak anlatabilecek olan kâmil bahrini kullanarak çığlık atıp çırpınmaktadır.

Şair Ebû Mûsâ Hârûn şiirini basît bahrinde söylemektedir.³³¹ (Basît)

۱ يَا جَمْرُ أَقْصَدِكَ الْمَقْدُورُ حِينَ رَمَى؟ لَمْ يَرِعْ فِيكَ الْكَرْدَى إِلَّا وَلَا ذِمًّا

“1 Ey Humus, yıkılıp harap edildiğinde zaman sana kast mı etti? Helak sende ne bir ahit ne bir söz gözetti.”

Şairin bu şiirinde içindeki infialini ve tutuşan derin duygularını ve içinde bulunduğu endişe, üzüntüyü basît bahri nağmelerini kullanarak ifade ettiği görülmektedir.

3.4.2. Kafiye nin Özellikleri

Kafiye, herhangi bir şiirin beyitlerinin sonunda duyulan seslerdir. Kafiye hakkında edebiyatçıların farklı görüşleri vardır. Halîl b. Ahmedel-Ferâhidî onu, son harften öncesindeki sakin ve onun önündeki harekeli harfe kadar olan harfler olarak tarif eder.

³³⁰ et-Tilimsânî, *Nefhu't-Tîb min Guşni'l-Endelusi'r-Raîb*, IV, 479.

³³¹ İbnu'l-İzârî, *el-Beyânu'l-Muğrib fi İhtişâri Aşbâri Mulûki'l-Endelus ve'l-Mağrib*, III, 515.

Ama öğrencisi el-Ahfeş kafiyeyi beytin son kelimesi olarak tanımlar. Ebû Ali Kuṭrub ve Ebû'l-'Abbâs Sa'leb de kafiyeyi son (revî) harf olarak tanımlar.³³²

“Revî harfî, her beytin sonunda tekrar edilen harftir. Bu harf de şiire ismini verir. el-Muhelhil'in Lâmiyye'si, Ebû Zueyb'in 'Ayniyye'si, el-Ḥansâ'nın Râiyye'si gibi.”³³³

Anlatılanlardan revî harfinin kafiyedeki en açık ve önemli bir belirleme unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir mersiyesi şiirlerinde الرَّاءُ 'den الباءُ 'ye, التاءُ 'ye الميمُ 'e اللامُ 'e السينُ 'e ve النونُ 'a kadar farklı revî harfleri kullanılmıştır.

Ebû İshâk el-İlbîrî şiirinde revî harfi olarak zammeli الباءُ harfini kullanmıştır:³³⁴
(Tavîl)

أُضَيِّعُ مَفْرُوضٌ وَيُعْفَلُ وَاجِبٌ وَإِنِّي عَلَى أَهْلِ الزَّمَانِ لَعَاتِبٌ

"I Zorunlu işler bırakılır, gereken işler ihmal edilir, sitemim bu zamanın halkınadır."

Bu beyitte şairin revî harfi olarak ağızdan kuvvetli çıkan cehrî الباءُ harfini kullandığı görülmektedir. Bu harf genişlik ve büyüklüğü ifade eder.³³⁵ Şair bu harfi kullanmak suretiyle el-İlbîrî'nin şehrindeki felaketin büyüklüğünü ve bundan dolayı acı ve üzüntüsünü ifade etmeye çalışmaktadır. Bu harfi söylenirken dudaklar birbirine yapışıp kapanır, açıldığında içerideki büyük bir nefes ve sesle duygu ve düşünceler kuvvetli bir şekilde ortaya çıkar.

³³² Bkz. Ḥusnî Abdulcelil Yusuf, *Mûsîkî's-Şi'ri'l-'Arabî, el-Hey'etu'l-Mıṣriyyetu'l-'Amme li'l-Kütüb*, 1989, s. 139-140.

³³³ Yusuf, *Mûsîkî's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 141.

³³⁴ el-İlbîrî, *Dîvân*, s. 85.

³³⁵ 'Abbâs Ḥasen, *Ḥaṣâisu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânihâ*, Menşûrâtu İttihâdi'l-Kitâbi'l-'Arab, 1998, s. 101.

Bu harfin damme harekesiyle çıkması da nutkun daha şiddetli ve kuvvetli çıkmasına sebep olur.

Şair İbn Şuheyd'in şiirinde dammeli الرءاء harfi revî olarak gelmiştir:³³⁶ (Kâmil)

١ مَا فِي الطُّلُوعِ مِنَ الْأَحْبَةِ مُخْبِرٌ فَمَنْ الَّذِي عَنْ حَالِهَا نَسْتَحِيرُ؟

"1 Kalıntılarında onun halini bize haber verecek sevgililerden kimse yok, onun durumu kime soracağız?"

Geçen beyitte şair revî harfi olarak الرءاء harfini kullanmıştır. Bu harf orta kuvvette cehri bir harftir. Bu harf içinde kuvvet, harekette esneklik, tekrar ve geri dönüşü barındırır.³³⁷ Şair sanki revî harfi olarak الرءاء yı seçmek suretiyle hareketli bir şekilde tekrar tekrar seslenerek şehrin durumunu anlatması için sevdiklerini bulmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte bu harfin yankısı kendisine geri dönmekte ve buralarda sevdiklerinden kimsenin olmadığını ona haber vermektedir.

Şair Ebû'l-'Abbâs ed-Duḡûn şiirinde revî olarak kesralı اللام harfini kullanmaktadır:³³⁸ (Basît)

١ أَمِنْتَ مِنْ عَكْسِ أَمْالٍ وَأَحْوَالٍ وَعِشْتَ مَا بَيْنَ أَعْمَامٍ وَأَحْوَالٍ

"1 Umut ve durumların değişmesinden dolayı Allah'tan sana emniyet isterim. Allah'tan senin, dayı ve amcalarının arasında yaşamayı dilerim."

Şair burada revî harfi olarak اللام 'ı kullanmıştır. Bu da orta kuvvette cehri harftir. Bu harf yumuşaklık, esneklik, birbirine sıkı tutunma ve yapışmayı ifade eder.³³⁹

³³⁶ İbn Şuheyd, *Dîvân*, s. 109.

³³⁷ Ḥasen, *Ḥaşâişu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânihâ*, s. 83-84.

³³⁸ et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fî Aḥbâri 'ÿyâd*, I, 104.

³³⁹ Ḥasen, *Ḥaşâişu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânihâ*, s. 79.

Şair sanki bu harfi kullanmak suretiyle memleketinin başına gelen sıkıntılara karşı ayakta durmaya öte yandan hissettiği duygulara içiçe olmaya çalışmaktadır. Şair bu harfle yine mersiye nağmelerinde esnekliği yakalamaya çalışmaktadır.

Vereceğimiz son örnekte şair İbnu'l-Ebbâr şiirinde revî olarak fethalı السَّيْنِ harfini kullanmaktadır.³⁴⁰ (Basît)

أَدْرِكُ مَجِيْلَكَ خَيْلِ اللَّهِ أَنْدُلُسَا إِنَّ السَّيْلَ إِلَى مَنْجَاهَا دَرَسَا

“1 Atına bin, Allah'ın adının yükseldiği Endülüs'e git. Şüphesiz onun kurtuluşuna giden yol kalmadı.”

Şair bu beyitte revî olarak السَّيْنِ harfini kullanmıştır. Bu harf mehmus harf olup safir (ıslık) ifade eder ve içinde bir gevşeme barındırır. Harf aynı zamanda hareket yürüme ve istemeye delalet eder.³⁴¹

Şair safir harfi olan السَّيْنِ 'le bize hüznü ve acıyı bildirmekte ve onunla Endülüse yardım ve kurtarma isteğini belirtmektedir. Zira orada işler ve haller karışmış, eski halinden kötü durumlara gitmeye başlamıştır. Bunlara ilaveten şair السَّيْنِ harfinin akıcılık ve yumuşaklığını kulaklara fısıldamak için kullanmıştır. Böylece belki bu çağrısı kulaklarda yankılanacak ve bu insanlar harekete geçeceklerdir. Şüphesiz السَّيْنِ harfinden sonra elif-i itlakın kullanması şairin içindeki sıkıntıları üzüntü ve acıyı daha çok açığa çıkarmıştır. Bu elif-i itlak aynı zamanda yardım isterken şairin sesini yükseltme ve uzatmasına izin vermiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan şairlerin şehir mersiyelerinde kullandığı bahir ve kafiyelerin, ifade etmek istedikleri hüznü acı halleri için insanlardan yardım isteyip onları harekete geçirme duygularını net bir şekilde ortaya koymasına yardımcı oldukları anlaşılmaktadır.

³⁴⁰ İbnu'l-Ebbâr, *Dîvân*, s. 408.

³⁴¹ Bkz. Hasen, *Haşâişu'l-Hurûfi'l-'Arabiyye ve Me'ânihâ*, s. 110.

SONUÇ

Endülüs'e yolculuğumuz sırasında ortaya çıkan en önemli sonuç ve mülahazalar şunlardır:

Bu araştırma vesilesiyle, ilgili asrın siyasi, iktisadi ve sosyal şartlarının, genel anlamda dönemin verilerini anlamaya yardımcı olduğuna ve şairlerin yazdıkları şiir ve kasidelerine de ciddi anlamda etki ettiğine şahit olunmuştur. Araştırmamız, asırlar boyu mersiye üsluplarının ve kaside şekillerinin geçirdiği aşamaları ortaya koymuştur.

Bu çalışma, şiirle tarih ilmi arasındaki güçlü ilişkiyi ve birbirlerine olan etkilerini de açıklamıştır. Böylelikle şiirleri, onlara eşlik eden tarihi olaylarla birlikte daha doğru anlama imkânı yakalanmış; tarihin herhangi bir sebeple ele almadığı bazı meseleler, şiirler vasıtasıyla daha net anlaşılmıştır. Nitekim Endülüs şehirlerinin elden çıkmasıyla, o dönem yazılan şiirlerin eş zamanlı olduğu görülmüştür.

Endülüs coğrafyasında siyasi olayların giderek tırmanması ve Müslümanlara karşı düşmanlıkların artması, şairlerin mersiye yazma enerjilerinde büyük bir sıçramaya neden olmuştur. Zira şiirler, milletlerin çektiği sıkıntıları tasvir etmede ve onları kaybettikleri topraklarını geri almaya teşvik etme konusunda çok önemli bir yere sahiptirler. Keza güçlü bir şair, aynı zamanda vatanının durumunu dile getiren, milletinin hüznlerini ifade eden ve onları cihada teşvik eden bir şahsiyettir.

Araştırmamız, lafızların, üslupların ve mersiye konusunun mahiyetine uygun olan sanatsal tasvirleri kullanmanın önemini ortaya koymuş ve bütün bunların şiir metinlerine olan katkısını nasıl temellendirdiğini göz önüne sermiştir. Müzik de kasidelerde önemli bir role sahiptir. Bu çalışma vesilesiyle, kasidelerde kullanılan harflerin, kafiyelerin ve belirli bahirlerin ne denli ehemmiyeti haiz olduğu ve bunların, dinmek bilmeyen gözyaşlarının ve âh u vâhların cereyan ettiği ortamı tasvir etmeye ne ölçüde katkı sunduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmayla bazı şairlerin klasik- geleneksel kaside yöntemini izledikleri, diğer bazılarının da bu yöntemden kurtulma eğiliminde oldukları anlaşılmıştır.

Bazı şairlerin tarih ve şiirle alakalı alıntılara yer vermeleri, Endülüs şairlerinin kültürel zenginliğine, şiir yazmaya ve geçmiş uygarlıkların tarihine aşina olduklarına delildir.

Araştırmamız, Endülüs şairlerindeki yenilik ve özgünlükle alakalı hususiyetleri ve şiirlerini fennî kalıplarla ve yepyeni teşbih, tasvir ve üsluplarla nasıl kaleme aldıklarını mercek altına almıştır. Bu tespitimiz, Endülüs şiirlerinin doğunun taklidinden ibaret olduğu iddiasını çürütmektedir.

Çalışmamız mersiyelerin söyleniş maksadının çok önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Zira mersiye sadece acı ve hüzünden ibaret değil; aksine insanların gayretlerini harekete geçirmede ve değişimi tetikleyen acıları somutlaştırmada çok önemli role sahiptir.

Araştırmada, Endülüs şairlerinin Kur'ân-ı Kerîm'den ve İslâmiyet'in sahip olduğu muazzam manalardan önemli ölçüde etkilendiği görülmüştür. Bu çalışma siyasi kavgaların, didişmelerin, lükse, eğlenceye dalarak dinden uzaklaşmanın devletlerin dağılmasına, çöküşüne ve düşmanlarının egemenliği altına girmesine yol açtığını ortaya koymuştur.

Çalışmamız, şehirler üzerine kaleme alınan mersiyeler konusunda Endülüs şairlerinin doğu şairlerinden önde olduklarını; bunun sebebinin de çoğu Endülüs kentlerinin düştükten sonra –doğuda olduğu gibi– bir daha Müslümanların eline geçmemesi olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. Ayrıca bize insan için vatanın, emniyet ve güven içinde yaşamının ne denli önemli olduğunu bütün açıklığıyla ifade etmiştir.

Son olarak, araştırmacılara ve yüksek lisans öğrencilerine, Endülüs dönemi şehir mersiyesi sanatıyla alakalı çalışılmamış olan konulara yönelmelerini ve özellikle Endülüs Edebiyatıyla ilgili konuları farklı açılardan çalışmalarının yararlı olabileceğini önerilebilir. Zira Endülüs kültürü, kendine özgü ve seçkin bir kültürdür ve bu alanda araştırılmayı hak ettiği halde henüz çalışılmamış pek çok konular bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ‘ABBÂŞ HASEN, *Haşâişu’l-Hurûfi’l-‘Arabiyye ve Me‘ânihâ*, Menşûrâtu İttihâdi’l-Kitâbi’l-‘Arab, 1999.
- ALİ ABDULVÂHİD VÂFİ, *Fıkhu’l-luğa*, Dâru Nahđati Mısr, Kahire, 3. bs., 2004.
- ARSLAN, Şekîb, *el-Hulelu’l-Endelusiyye fi’l-Ahbâri ve’l-Âsâri’l-Endelusiyye*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1997.
- el-‘AKÛB, İsa, *el-Mufaşşal fi ‘Ûlumi’l-Belâğati’l-‘Arabiyye, Mudîriyyetu’l-Kütüb ve’l-Matbû‘âti’l-Câmi‘iyye*, Halep, 2. bs., 2017.
- el-A‘ŞÂ, Meymûn b. Kays, *Dîvân*, thk: Mecd Huseyin, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire, ty.
- BÂKİR, Tâha, *Melhametu Kılkâmiş*, Dâru’l-Hurriyye li’t-‘Tibâ‘a ve’n-Neşr, Bağdat, 1975.
- el-BÂŞÂ, Muhce Emîn, *Rişâu’l-Mudun ve’l-Memâlik fi’ş-Şi‘ri’l-Endelusî*, Şira‘ li’d-Dirâsât ve’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, Dımeşk, 2003.
- el-BEYYÛMÎ, Muhammed Receb, *el-Edebu’l-Endelusî beyne’t-Teessur ve’t-Te’sîr, Câmi‘atu’l-İmâm Muhammed b. Su‘ûd el-İslâmiyye*, Riyad, 1980.
- el-BUHTURÎ, el-Velîd b. ‘Ubeyd, *Dîvân*, thk: Hasen Kâmil eş-Şayrâfi, Dâru’l-Me‘ârif, Mısır, 3. bs., 1964.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh: Tâcu’l-luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, Thk: Ahmed Abdulğafûr ‘Attâr, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 4. bs., 1990.
- COLAN, J. C., *el-Endelus (Trc: İbrahim Hurşid, Abdulhamid Yunus, Hasen Osman)*, Dâru’l-Kitâbi’l-Lubnânî, Beyrut, 1980.
- ed-DAKĶĶĶ, Ömer, *Melâmihu’ş-Şi‘ri’l-Endelusî*, Dâru’ş-Şarkî’l-‘Arabî, Halep, 2006.
- EBÛ DULÂME, Zend b. el-Cevn, *Dîvân*, thk: Emîl Bedî‘ Ya’kûb, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1994.
- EBÛ LUBDE, Râniye, *Şi‘ru’l-Hurûbi ve’l-Fiteni fi’l-Endelusi*, Yüksek Lisans Tezi, Câmi‘atu’n-Necâhi’l-Vaţanî, Nablus, 2007.
- EBÛ NUVÂS, el-Hasen b. Hâni’, *Dîvân*, thk: Ahmed Abdulmecid el-Ğazâlî, Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, ty.
- EBÛ TEMMÂM, Habîb b. Evs, *Dîvân bi Şerhi’l-Haţib et-Tebrîzî*, Yayına haz: Râcî el-Esmer, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 2. bs., 1994.
- EVS B. HACER, *Dîvân*, thk: Muhammed Yusuf Necm, Dâru Beyrut, Beyrut, 1980.
- el-EZHERÎ, Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu’l-Luğa*, thk: İbrahim el-İbârî, Dâru’l-Kâtibi’l-‘Arabî, Kahire, 1967.
- FEDEVÎ Abdurrahim Kasım, *er-Rişâ’ fi’l-Endelusi ‘Aşri Mulûki’t-Taţavâ’ifi*, Yüksek Lisans Tezi, Câmi‘atu’n-Necâhi’l-Vaţanî, Nablus, 2002.

- el-FERÂHÎDÎ, Hâlîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk: Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, el- *Kâmûsu'l-Muhtât*, thk: Muhammed Nu'aym el-'Urkusûsi, Muessesetu'r-Risâle, 8. bs., 2005.
- FURÂRÂ, Muhammed, "Nemâzic fî Rişâu'l-Muduni ve Memâliki Endelusiyye", *Mecelletu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti ve Âdâbihâ*, sy. 1, 2010.
- ĞÂZÎ TULEYMÂT, *el-Edebu'l-Câhilî*, Dâru'l-İrşâd, Humus, 1992.
- GOMEZ GARCÍA, *eş-Şi'ru'l-Endelusî*, Huseyn Mu'nîs, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mışriyye, Kahire, 3. bs., 1956.
- el-ĤACCÎ, Abdurrahman, *et-Târîhu'l-Endelusî munzu'l-Fethi'l-İslâmî hattâ Suķûti Ğirnâta*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2. bs., 1981.
- el-ĤAMEVÎ, Yâķût, *Mu'cemu'l-Buldân*, thk: Ferîd Abdulazîz el-Cundî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- ĤANNÂ el-FÂĤÛRÎ, *el-Cami' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, Beyrut, 1986.
- el-ĤANSÂ', el-Ĥansâ', Temâğur bint 'Amr, *Dîvân*, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.
- ĤASSÂN B. ŞÂBÎT, *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2. bs., 1994.
- ĤATÂMLE, Muhammed 'Abduh, *el-Endelus*, Metâbi'î'd-Dustûri't-Ticâre, Amman, 2000.
- HENRY S. 'ABBÛDÎ, *Kitâbu Mu'cemi'l-Hağârati's-Sâmiye*, Trablus, 2. bs..
- el-ĤIMYERÎ, Muhammed b. Abdillâh b. 'Abdilmun'îm, *Şifatu Cezîreti'l-Endelus* (Ravđu'l-Mi'târ fî Ĥaberi'l-Aķtâr kitabından seçmeler) Thk. Lévi Provençal, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2. bs., 1988.
- , *Şifatu Cezîreti'l-Endelus (er-Ravđu'l-Mi'târ fî Ĥaberi'l-Aktâr kitabından seçmeler)*, thk. İhsân 'Abbâs, Mektebetu Lübnan, Beyrut, 2. bs., 1984.
- el-ĤUMEYDÎ, Muhammed b. Fettûĥ b. Abdillâh, *Cezvetu'l-Muķtebes fî Târîhi 'Ulemâi'l-Endelus*, thk. Beşşâr 'Avâd Ma'rûf, Muhammed Beşşâr 'Avâd, Dâru'l-Ĝarbi'l-İslâmî, Tunus, 2008.
- HUNKE, Sigrid, *Şemsu'l-'Arab Testâ' 'alâ'l-Ĝarb* (Trc: Faruk Beydûn, Kemal Dessûkî), Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1993.
- 'İNÂN, Muhammed Abdullâh, *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus* ('Aşru Duveli't-Tavâif), Mektebetu'l- Ĥancî, Kahire, 4. bs., 1997.
- , *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus* ('Aşru'l-Murabiĥîn ve'l-Muvahĥidîn), Mektebetu'l- Ĥancî, Kahire, 2. bs., 1990.
- , *Devletu'l-İslâm fî'l-Endelus*, Mektebetu'l- Ĥancî, Kahire, 4. bs., 1997.

- , *Nihâyetü'l-Endelus ve Târîhu'l-'Arabi'l-Muntaşirin*, Matba'atu Lecneti't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 3. bs., 1966.
- İNÂNÎ, Muhammed Zekeriyya, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye, 1999.
- İBN 'ABDÎ RABBÎH, *Dîvân*, thk: Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1979.
- İBN BEDRÛN, *Şerhu Kaşideti İbn 'Abdûn*, Matba'atu's-Sa'âde, 1961.
- İBN BESSÂM, Ebû'l-Hasen eş-Şenterînî. *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l-Cezîre*, thk: İhsân 'Abbâs, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1997.
- İBN DİRÂR EŞ-ŞEMMÂH, *Dîvân*, thk: Şalaḥuddîn el-Hâdî, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, ty.
- İBN HALLİKÂN, Ebû'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân*, thk: İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978.
- İBN HAZM, Ali b. Ahmed b. Sa'îd, *Tavku'l-Hamâme*, thk. Hasen Kâmil eş-Şayrâfî, Matba'atu Hicâzî, Kahire, 1950.
- İBN KEŞÎR, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk: Sami b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tîbe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyad, 2. bs., 1999.
- İBN MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1997.
- İBN REŞÎK el-Hasen, *el-'Umde fî Sinâ'ati's-Şi'r*, Matba'atu's-Se'ade, Mısır, 1907.
- İBN REVÂHA, *Dîvân*, thk: Velîd Kaşşâb, Dâru'l-'Ulûm li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, Riyad, 1981.
- İBN ŞÂ'ID, Şâ'id b. Ahmed el-Endelusî, *Tabakâtu'l-Umem*, Şerh: Luvîs Şeyho, el-Matba'atu'l-Kâşûlîkiyye, Beyrut, 1912.
- İBN SA'ÎD, Ebû'l-Hasen Ali b. Mûsâ el-Mağribî el-Endelusî, *el-Muğrib fî Hula'l-Mağrib*, thk:Şevkî Dayf, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, ty.
- İBN ŞÂKİR el-KÛTÛBÎ, *Fevâtu'l-Vefeyât*, thk: İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.
- İBN ŞUHEYD, Ahmed b. Abdilmelik, *Dîvân*, thk: Ya'kûb Zekî, Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, Kahire, ty.
- İBNU'L-'İZÂRÎ, Ahmed b. Muhammed, *el-Beyânu'l-Muğrib fî İhtişâri Aḥbâri Mulûki'l-Endelus ve'l-Mağrib*, thk. Beşşâr 'Avâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 2013.
- İBNU'L-EBBÂR, Muhammed, *Dîvân*, thk. Abdusselam el-Hurrâs, Vizâratu'l-Evḳâf fî's-Şuûni'l-İslâmiyye, Magrib, 1999.
- , *Tuhfetu'l-Kâdim*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.

- İBNU'L-ḤATÎB, Lisânuddîn, *A'mâlu'l-A'lâm*, thk. Lévi Provençal, Dâru'l Mekşûf, Beyrut, 2. bs., 1956.
- İBNU'L-LABBÂNE, ed-Dânî, *Dîvân*, thk. Muhammed Mecîdu's-Sa'îd, Dâru'r-Râyeti li'n-Neşr ve't-Tevzî', Amman, 2008
- İBNU'R-RÛMÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. el-'Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî, *Dîvân*, thk: Ahmed Hasen Besic, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 3. bs., 2002.
- İBNU'Z-ZEYYÂT, Muhammed b. Abdilmelik, *Dîvân*, Dâru'l-Beşîr, Amman, 2002.
- el-İBŞÎHÎ, Ebû'l-Fetḥ Bahâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr, *el-Mustetraf fî Kulli Fennin Mustezraf*, thk: Muhammed Ḥayr Tu'me el-Halebî, Dâru'l-Ma'rife, 2008.
- İHSÂN 'ABBÂS, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî ('Asru Siyâdeti Kurtube)*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 6. bs., 1981.
- , *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî ('Aşru't-Ṭavâif ve'l-Murâbiṭîn)*, Dâru's-Şurûk, Amman, 1997.
- el-İLBÎRÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Mes'ûd, *Dîvân*, thk. Muhammed Rıdvânû'd-Dâye, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1991.
- 'İSÂ, Abdulaziz Muhammed, *el-Edebu'l-'Arabî fî'l-Endelus*, Maṭba'atu'l-İstikâme, Kahire, ty.
- ḲACCE, Muhammed Hasen, *Maḥaṭṭatu'l-Endulusiyye*, ed-Dâru's-Su'ûdiyye, Cidde, 1985.
- el-ḲAZVÎNÎ, Muhammed b. Abdirahman, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-KEFÂVEYN, Şâhir 'Avd, *eş-Şi'ru'l-'Arabî fî Rişâi'd-Duveli ve'l-Emşâri hattâ Nihâyeti Sukûṭi'l-Endulusi*, Doktora Tezi, Câmi'atu 'Ummu'l-Ḳurâ, Mekke, 1984.
- el-KUŞEYRÎ, Ebû'l-Ḥuseyn Muslim b. el-Ḥaccâc b. Muslim, *Şahiḥu Muslim*, thk: Ebû Ḳuteybe Nâzar Muhammed el-Fâryâbî, Dâru Ṭîbe, Riyad, ty.
- LOKMAN, Nemîrî Tâcu's-Sir, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'Aşri't-Ṭavâifi İtticâhâtihi ve Ḥaşâ'ışıhi'l-Fenniyyeti*, Doktora Tezi, Câmi'atu 'Ummu Dermâni'l-İslâmiyye, Sudan, 2005.
- el-MAḲḲARÎ et-Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed, *Ezhâru'r-Riyâd fî Aḥbâri 'İyâd*, thk. Mustafa es-Saḳḳâ vd., Rabat, 1939.
- , *Nefḥu't-Ṭîb min Ğuşni'l-Endelusî'r-Raṭîb*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968.
- MÂLİK B. er-RÎB, *Dîvân*, thk. Nûrî, Hamûdî el-Ḳaysî, Mecelletu Ma'hedi'l-Maḥṭûṭati'l-'Arabiyye. ty.

- el-MEKKÎ, eṭ-Ṭâhir Ahmed, *Dirâsât Endelusîye fî'l-Edeb ve't-Ṭârîḥ ve'l-Felsefe*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 3. bs., 1987.
- el-MERRÂKUŞÎ Abdulvâhid, *el-Mu'cib fî Telhîşi Aḥbâri'l-Mağrib*, şrh: Şalâhuddîn el-Hevârî, el-Mektebetu'l-Mıṣriyye, Beyrut, 2006.
- el-MEYDÂNÎ, Ebû'l-Faḍl Ahmed b. Muhammed, *Mecma'u'l-Emsâl*, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulḥamîd, Maṭba'atu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1995.
- MU'NÎS, Ḥuseyn, *Fecru'l-Endelus*, Dâru'r-Reşâd, Kahire, 4. bs., 2008.
- , *Rihletu'l-Endelus Hadîsu'l-Firdevsi'l-Mev'ûd*, ed-Dâru's-Su'ûdiyye li'n-Neşr, Cidde, 2. bs., 1985.
- el-MUHELHİL b. Rebîa', *Dîvân*, şerh ve tkd: Talâl Harb, ed-Dâru'l-'Alemyyye, Beyrut, t.y.
- el-MÜBERRİD, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr, *el-Kâmil fî'l-luga ve'l-edeb*, thk: Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 3. bs. 1997.
- en-NÂBİĞA, Ziyâd b. Mu'âviye b. Sa'd b. Zubyânî, *Dîvân*, şerh: 'Abbâs Abdussettar, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, 3. bs., 1996.
- ÖMER FERRÛḤ, *Târîḥu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1981.
- ÖZDEMİR, Mehmet, "Endülüs", *DİA*, İstanbul, 1995, XI.
- er-RAQAB, Şefîk, *Şi'ru'l-Cihâdi fî 'Aşri'l-Muvâḥḥidîn*, Mektebetu'l-Akşâ, Amman, 1984.
- er-RUQAYYÂT, 'Ubeydullah b. Qays, *Dîvân*, thk: Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut, ty.
- SABATÎNO MOSCATÎ, *el-Ḥadâratu's-Sâmiyyetu'l-Ḳadîme*, Çev: es-Seyyid Ya'qûb Bekr, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1986.
- eş-ŞAFEDÎ, Şalâhuddîn Ḥalîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût, Turkî Mustafa, Dâru İhyai't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2000.
- eş-ŞÂVÎ, Muhammed b. İsmail b. Abdillâh, *Şerhu Dîvâni Cerîr*, Matba'atu's-Sâvî, ty.
- es-SELÛLÎ, Abdullâh b. Hemmâm, *Dîvân*, thk: Velîd Muhammed es-Serâkıbî, Matbû'atu Merkezi Cum'ati'l-Mâcid, Dubai, 1996.
- es-SERCÂNÎ, Râğîb, *Kıssatu'l-Endelus mine'l-Feth ilâ's-Sukûṭ*, Muessesetu İkra' li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire, 2011.
- eş-ŞEMÛT, Mehdi Avvâd, *er-Risâ' fî's-Şi'ri'l-Endelusî fî 'Aşri'l-Murâbiṭîn ve'l-Muvâḥḥidîn*, Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'l-Urdûniyye, Ürdün, 2010
- ŞEVKÎ DAYF, *er-Risâ: Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, 1995.
- , *Târîḥu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 11. bs., 1960.

- eş-ŞEVVÂF, Kâsım Edonis, *Dîvânu'l-Esâfir, Sumer ve 'Akḳâd ve 'Âşûr, el-Kitâbu's-Sânîye'l-Âlihe ve'l-Beşer*, Dâru's-Sâki, Beyrut, 1997.
- ṬARAFE B. el-'ABD, Dîvân, şerh: Mehdî Muhammed Naşıruddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 3. bs., 2002.
- TOPRAK, Mehmet Faruk, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.
- 'UBEYYE, Ṭâhâ Abdülmaksud Abdulhamid, *Mucezu Târîhi'l-Endelus mine'l-Feth ile Sukûtu Ğirna*, Mektebetu'l-Muhtedini'l-İslâmiyye li Muḳârenitil Edyân, Kahire, ty.
- YUSUF, Husnî Abdulcelil, *Mûsikî's-Şi'ri'l-'Arabî, el-Hey'etu'l-Mışriyyetu'l-'Amme li'l-Kütüb*, 1989.
- ez-ZEMAḤŞERÎ, Ebû'l-Ḳâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu'l-Belâĝa*, Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- ez-ZEYYÂT, Abdullah Muhammed, *Risâu'l-Mudun fi's-Şi'ri'l-Endelusî*, Menşûrâtu Câmi'ati Ḳaryunus, Bingazi, 1990.
- ez-ZİRİKLÎ, Ḥayruddîn, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 15. bs., 2002.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Zahraa Mawaldı Suriye'nin Halep şehrinde doğmuştur. İlkokulu Hâlid Ezrak, ortaokul ve liseyi de Recep Karmû'da tamamlamıştır. Daha sonra ise Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı'na girmiş, 2011 ve 2014 yılları arasında burada eğitim görmüştür. Mezun olduktan sonra 2015-2016 ders yılında Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesin'de yüksek lisans yapmaya başlamış, burada ders dönemini bitirerek tez dönemine geçiş yapmış fakat Halep'te siyasi olaylar şiddetlendiğinden dolayı Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'de Necmettin Erbakan Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı alanında yüksek lisans öğrenimine devam etmiş ve başarıyla tamamlamıştır.